

**Kognitiiviset metaforat kehitysvammaisten kirjoittamissa runoissa
runokokoelmassa *Hiljaiset silmät***

Krista Solkinen
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kirjallisuus
Pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2014

Tampereen yliopisto
Suomen kirjallisuus
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

SOLKINEN, KRISTA: Kognitiiviset metaforat kehitysvammaisten kirjoittamissa runoissa runokokoelmassa *Hiljaiset silmät*

Pro gradu -tutkielma, 95 s.
Tammikuu 2014

Tässä pro gradu -tutkielmassani tutkin metaforien rakentumista ja merkityksiä kehitysvammaisten kirjoittamissa runoissa runokokoelmassa *Hiljaiset silmät* (1991). Runokokoelma on syntynyt kehitysvammaisille järjestetyn runokilpailun tuloksena, ja se sisältää 24 kehitysvammaisen kirjoittajan runoja, joita teoksen toimittajat ovat kokoelmaan valinneet yhteensä 50. Tutkin runojen metaforia kognitiivisen metaforateorian kautta. Tulkitsen runoja ja niiden metaforia kehitysvammaisten kielellisen ja kulttuurisen variaation näkökulmasta. Tutkimukseni keskiössä ovat kysymykset siitä, miten kehitysvammaisten kirjoittama runous hyödyntää metaforia ja millaisia merkityksiä nämä metaforat saavat kehitysvammaisten omasta kulttuurista käsin. Tarkastelen erityisesti sitä, millaisia konventionaalisia metaforia kehitysvammaisten runous käyttää ja toisaalta myös sitä, millaisia ei-konventionaalisia ja uusia metaforia runoista löytyy niiden erityisen kontekstin kautta.

Koska *Hiljaiset silmät* eroaa sekä taustaltaan että rakenteeltaan konventionaalisista runokokoelmista, esittelen tutkimukseni aluksi runokokoelman rakentumista ja sen käsittelemiä teemoja ja hahmottelen runokokoelmalle teoskokonaisuuden poetiikkaa. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan runokokoelman runoja tarkemmin. Olen valinnut tarkastelun kohteeksi yhdeksän runoa, jotka edustavat kohdeteokseni kolmea keskeisintä aihepiiriä; luontoa, aikaa sekä sairautta ja kuolemaa. Tutkielmani käsittelyluvut jakautuvat näiden aihepiirien mukaisesti. Analysoin runoja pääosin George Lakoffin kognitiivisen metaforateorian avulla, mutta hyödynnän myös Mikko Turusen semanttisen yhteisalueen ideaa aineiston yksityiskohtaisen analyysin työkaluna. Tulkitsen runoja kehitysvammaisten kulttuurista taustaa vasten ja tukeudun metaforisen variaation analyysissä Zoltán Kövecseen tutkimuksiin metaforien kulttuurisesta variaatiosta.

Kohdeteokseni runoja yhdistävät yleisinhimilliset teemat, kuten kysymykset hyvästä elämästä, ihmisarvosta ja erilaisuudesta, ja ne liittyvät kiinteästi kehitysvammaisten kulttuuriseen kontekstiin. Runot hyödyntävät konventionaalisia metaforia, jotka saavat kuitenkin uusia merkityksiä kehitysvammaisten kontekstin kautta. Runoista nousee esiin myös uusia, ei-konventionaalisia metaforia, jotka kumpuavat kehitysvammaisten omasta ruumiillisuuden kokemuksesta ja suhteesta ympäröivään maailmaan. Kohdeteokseni runojen kautta ei-kehitysvammaisen lukija voi tutustua kehitysvammaisten ajatus- ja kokemusmaailmaan, mutta samalla runot ottavat vahvasti kantaa valtavirtakulttuurin keskuudessa vallitseviin stereotyyppisiin käsityksiin, joita vammaisiin henkilöihin yleisesti liitetään. *Hiljaiset silmät* on paitsi ainutlaatuinen kokoelma eri kirjoittajien sanataideteoksia myös yhteiskunnallisesti kantaaottava teoskokonaisuus, joka korostaa kehitysvammaisen henkilön positiivista erityisyyttä ja oikeutta tasa-arvoiseen kohteluun yhteiskunnan jäsenenä.

Avainsanat: metafora, käsittemetafora, kognitiivinen metaforateoria, semanttinen yhteisalue, kulttuurinen variaatio, runous, kehitysvammaisuus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusongelma	1
1.2 Keskeiset käsitteet	3
1.3 Kehitysvammaisten runot tutkimuksen kohteena	11
2 <i>HILJAISET SILMÄT</i> TEOSKOKONAISUUTENA	18
2.1 Runokokoelman rakenne	18
2.2 Teoksen kuvallisuus ja teemat	24
2.3 Teoskokonaisuuden poetiikka	31
3 IHMINEN OSANA LUONTOA	35
3.1 Ihmisen kasvuvaiheet	35
3.2 Yksilön erityisyys	41
3.3 Yhteiskunnan harmonia	45
4 IHMISEN AJALLISUUS	53
4.1 Elämän sykliisyys	53
4.2 Elämänvaiheet	59
4.3 Elämän luvanvaraisuus	62
5 SAIRAUS JA KUOLEMA	66
5.1 Hyvän elämä edellytykset	66
5.2 Sairaana ihmisarvo	73
5.3 Tukahdutettu tahto	80
6 LOPUKSI	87
LÄHTEET	92

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusongelma

Tässä pro gradu -tutkielmassani tutkin metaforien rakentumista ja niiden saamia merkityksiä kehitysvammaisten runoudessa vuonna 1991 ilmestyneessä runokokoelmassa *Hiljaiset silmät* (= HS, 1991). Tutkin, miten kehitysvammaisten kirjoittama runous käyttää metaforia ja millaisia merkityksiä metaforat kehitysvammaisten kirjoittamissa runoissa saavat. Tarkastelen runokokoelman runoja ja niissä esiintyviä metaforia kolmen temaattisen kehyksen kautta, jolloin tutkimuksen keskiöön nousevat luontoa, aikaa sekä terveyttä ja sairautta käsittelevät runot.

Hiljaiset silmät on Satakunnan Erityishuoltoapiirin julkaisema runokokoelma, joka sisältää 24 satakuntalaisen kehitysvammaisen kirjoittajan runoja. Kokoelman runot ovat syntyneet kehitysvammaisille järjestetyn runokilpailun kautta. *Hiljaiset silmät* -teoksen toimittajat ovat valikoineet runot kokoelmaan ja koonneet runoista kattavan kokoelman. Runokokoelma sisältää runsaasti eri aihepiirejä käsitteleviä runoja, mutta yleisimmiksi aiheiksi nousevat ihmisen ja luonnon suhde, ajallisuus sekä sairauden kokemus. Tästä syystä olen valinnut tutkimuskohteekseni juuri luonto-, aika- ja sairausaiheisia runoja. Tutkimusekonomisista syistä johtuen olen valinnut tarkastelun kohteeksi yhdeksän runoa, jotka edustavat näitä kolmea keskeisintä aihealuetta. Tutkimuskohteeni valintaa ja sen perusteluja sekä valittujen runojen edustavuutta tutkimuskohteeni kannalta arvioin ja perustelen tarkemmin tutkielmani toisessa luvussa.

Tutkimukseni tarkoituksena on tutkia, miten kirjallisuuden marginaaliin jäänyt kehitysvammaisten runous hyödyntää perinteisiä metaforia ja esittää konventionaalisia käsityksiä ihmisenä olemisesta ja elämästä. Pohdin myös sitä, miten kehitysvammaisten runous tuottaa uusia, ei-konventionaalisia metaforia. Tutkimuksessani keskityn erityisesti runoissa esiintyviin metaforiin, joita tarkastelen kognitiivisen metaforateorian avulla. Tässä yhteydessä tukeudun pääosin George Lakoffin, Mark Turnerin ja Mark Johnsonin kognitiiviseen metaforateoriaan ja heidän näkemyksiinsä metaforien kognitiivisesta ja todellisuutta luovasta luonteesta. Hyödynnän runoanalyseissani myös Mikko Turusen kehittämää ajatusta semanttisesta yhteisalueesta, jonka avulla kartoitan metaforisia yhteyksiä eri käsittealueiden välillä ja analysoin niiden välisiä merkityksensiirtoja. Kehitysvammaisten runojen kulttuurisen ja kontekstuaalisen variaation käsittelyssä hyödynnän Zoltán Kövecseen näkemyksiä metaforien universaaliudesta ja variaatiosta.

Tutkielmani ensimmäisessä käsittelyluvussa esittelen lyhyesti *Hiljaiset silmät* -runokokoelmaa teoskokonaisuutena, joka poikkeaa konventionaalisen runokokoelman rakenteesta. Tuon esiin myös keskeisimpiä aiheita, teemoja ja kielikuvia, joita kokoelman runoista nousee ja sitä, kuinka nämä synnyttävät teoskokonaisuuteen koheesiota. Tässä luvussa perustelen myös, miksi juuri tietyt runot ovat valikoituneet tutkimuskohteikseni tässä tutkielmassa. Tutkimukseni kolmannessa luvussa keskityn runoissa esiintyvään luonnonkuvaukseen ja tutkin *Hiljaiset Silmät* -teoksen kukka-aiheisia runoja sekä sitä, millaisia merkityksiä runoista on löydettävissä kukkiin liittyvien metaforien kautta. Kukka-aiheisten runojen keskeisimmäksi metaforaksi nousee käsittemetaphora IHMINEN ON KASVI. Tämän jälkeen tutkin metaforia keskittymällä erityisesti ajallisuutta käsitteleviin runoihin tutkimukseni neljännessä luvussa. Ajan metaforien tarkastelussa keskeisimmäksi metaforaksi nousee käsittemetaphora ELÄMÄ ON VUOSI. Olen valikoinut tutkielmani kolmanteen ja neljänteen lukuun juuri luontoon ja aikaan liittyviä runoja siitä syystä, että ne toimivat yleisinä perusmetaforina elämän käsitteellistämisprosessissa. Monet tällaiset perusmetaforat ovat vakiintuneet myös jokapäiväiseen arkikieleen useissa eri kulttuureissa. Vakiintuneiden perusmetaforien tarkastelussa hyödynnän apunani sekä Lakoffin, Johnsonin ja Turnerin kognitiivista metaforateoriaa että Michael Ferberin tutkimusta kirjallisuudessa yleisimmin esiintyvistä symboleista ja niiden merkityksistä. Tarkastelen erityisesti sitä, miten kehitysvammaisten metaforat yhtäältä hyödyntävät konventionaalisia symboleja perusmetaforien aineistona ja toisaalta luovat uusia poikkeavia metaforia näiden pohjalta.

Tutkimukseni viidennessä luvussa pureudun puolestaan niihin metaforiin, jotka eivät ole laajasti levinneitä ja kulttuurienvälisiä. Tässä luvussa tarkastelun keskiöön nousevat erityisesti sairauteen liittyvät metaforat. Sairauden aihealue kumpuaa runokokoelman kirjoittajien omasta taustasta, eivätkä tämän aihealueen metaforat ole samalla tavalla perustavanlaatuisia kulttuurienvälisiä käsitteellistämisvälineitä kuin aikaan ja luontoon liittyvät metaforat. Tästä syystä erityisesti sairauteen liittyvät metaforat ovat kiinnostavia tutkimuskohteita ja vertailukohtia vakiintuneempien käsittemetaphorien rinnalla. Tässä luvussa hyödynnän erityisesti Zoltán Kövecseen ajatuksia metaforien universaaliudesta ja kulttuurikohtaisesta variaatiosta. Kövecses tutkii metaforia ja niiden rakentumista pääasiassa kulttuurisesta, sosiologisesta ja psykologisesta näkökulmasta käsin, ja hän korostaa sekä yksilön psykologisen ja sisäisen kokemusmaailman että ympäröivän kulttuurin ja sen kielen merkitystä metaforien käytössä ja ymmärtämisessä. Hyödynnän omassa tutkiessani Kövecseen ajatusta kulttuurisesta variaatiosta tutkiessani, miten kehitysvammaisten oma alakulttuuri ja heidän yksilöllinen kokemusmaailmansa tulevat runoissa esiin ja vaikuttavat metaforiseen käsitteellistämisprosessiin.

1.2 Keskeiset käsitteet

Metaforan määritelmä on viime vuosikymmeninä herättänyt paljon keskustelua kirjallisuudentutkimuksen kentällä, ja sen määrittelyt jakautuvat useaan eri koulukuntaan. Metaforan korvaamisteorian mukaan sana tai ilmaus on asetettu toisen sanan tai ilmauksen tilalle. Tämän näkemyksen mukaan metaforinen ilmaus on aina korvattavissa toisella, jo olemassa olevalla kirjaimellisella ilmauksella (ks. Elovaara 1992, 9–10; Krappe 2007, 147). Tämä määritelmä on hyvin lähellä Aristoteleen varhaista ajatusta, jonka mukaan ”metafora on jotakin tarkoittavan sanan käyttäminen tarkoittamaan toista asiaa. Siirtäminen voi tapahtua suvusta lajiin tai lajista sukuun tai lajista lajiin (Aristoteles 1997, 181)”. Toinen perinteinen metaforateoria on vertaamisteoria. Vertaamisteorian mukaan metafora on vain lyhennetty vertaus, joka rinnastaa suoraan kaksi eri tekijää näiden yhteisten ominaisuuksien kautta (ks. Elovaara 1992, 14; Krappe 2007, 148). Vuorovaikutusteoriassa metaforan nähdään puolestaan synnyttävän merkityksiä kahden eri ajatuksen välisen vuorovaikutuksen tuloksena. Tämän näkemyksen mukaan metaforassa on kyse ajatusten välillä tapahtuvasta lainaamisesta ja kontekstien vuorovaikutuksesta, jonka myötä syntyy uusi merkitys. (Ks. Elovaara 1992, 22–23, 26; Krappe 2007, 149.)

Metaforan teorit ovat siis muuttuneet merkittävästi antiikista nykypäivään, ja nykykäsitteet metaforasta ovat kirjavia. Viimeisin suuri muutos liittyy metaforien kognitiiviseen tutkimukseen. Ihmisen kognition ja kirjallisuuden suhdetta on tarkasteltu runsaasti 1970-luvulta lähtien, kun varsinaisen monitieteinen kognitiotiede kehittyi. Kognitiivisen kielitieteen ajatuksena on, ettei kielen merkitys sisälly sanoihin itseensä eikä se siirry sellaisenaan vastaanottajalle, vaan merkitys syntyy ja sijaitsee kielenkäyttäjän omilla tietovarastoissa. (Kajannes 2000a, 9, 17–18.) Yksi tämän suuntauksen edelläkävijöistä on George Lakoff. Hänen kehittämänsä kognitiivisen metaforateorian mukaan ajattelumme ja koko käsitteistämme on luonteeltaan metaforinen. Vuonna 1980 ilmestyneessä teoksessaan *Metaphors We Live By* (2003/1980) George Lakoff ja Mark Johnson esittelevät lukuisia esimerkkejä siitä, kuinka metaforat rakentuvat kokemusmaailmamme ja havaintojemme pohjalta. Lakoff ja Johnson tiivistävät metaforan perimmäisen luonteen seuraavasti: ”Metaforan ytimenä on ymmärtää ja kokea yksi asia toisen asian kautta“ (Lakoff & Johnson 2003/1980, 5, suomennos tekijän). Yksinkertaisimmillaan metafora tarkoittaa siis merkityksen siirtoa kahden eri käsitteen välillä.

Lakoffin ja Johnsonin teoriassa keskeiseksi käsitteeksi nousee käsittemetafora, joilla tarkoitetaan puhujayhteisön tunnistamia, ruumiillisuuteen ja havainnointiin perustuvia perusmetaforia (Lakoff & Johnson 1999, 45). Käsittemetaforiin läheisesti liittyvä termi on skeema. Skeemat ovat eräänlaisia

kognitiivisia malleja, joka koostuvat käsitteeseen liittyvistä miellelyhtymistä. Esimerkiksi SÄILIÖ-skeemaan voidaan liittää ajatuksia ulko- ja sisätilasta ja näiden tilojen välisistä suhteista. (Mt.,31–32.) Lakoffin ajatusten pohjalta esimerkiksi Johanna Krappe havainnollistaa skeeman käsitettä naisen ruumiillisen kokemusmaailman kautta. Hänen mukaansa nainen voidaan nähdä säiliönä, jolloin naisen kehon ja erityisesti kohdun käsitteeseen liitetään ajatukset ulko- ja sisätilasta, sikiön säilyttämisestä ja umpinaisuudesta. (Krappe 2007, 152, 156–157.) Lakoff ja Turner havainnollistavat skeemojen merkityssuhteita esimerkiksi käsittemetaforassa ELÄMÄ ON MATKA. Tässä käsittemetaforassa käsitteellistämme ELÄMÄÄ lähdekäsitteen MATKA avulla, jolloin hyödynnämme merkityksen-siirrossa MATKAN skeemaan liittyviä elementtejä, kuten matkustajaa, lähtöä ja reittiä. Kaikki MATKAN skeemaan liittyvät elementit eivät ole edellisten tapaan ehdottomia, ja esimerkiksi matkakumppaneiden tai määränpään elementit ovat tässä merkityksensiirtoprosessissa usein vaihtoehtoisia. (Lakoff & Turner 1989, 61.) Skeemat toimivat näin ollen käsittemetaforien rakennusmateriaalina. Kognitiivisen metaforateorian yhteydessä käsittemetaforien ja niiden kielellisen ilmaisun välille tehdään ero kirjoitusasua muuttamalla, jolloin käsitteet ja käsittemetaforat kirjoitetaan kapiteelein: esimerkiksi käsittemetaforan AIKA ON RAHAA yksi kielellinen ilmentymä on lause ”tuhlaat aikaani” (Lakoff & Johnson 2003/1980, 7–8).

Käsitteiden määrittelyn yhteydessä on tarpeellista tarkentaa metaforien merkityksensiirtoon liittyviä rajoituksia. Lakoffin ja Turnerin mukaan merkityksensiirto voi tapahtua ainoastaan lähdealueelta kohdealueelle. Teoksessaan *More Than Cool Reason* (1989) kirjoittajat kritisoivat metaforan vuorovaikutusteoriaa muun muassa siitä, että käsitteiden välinen merkitys muuttuu, mikäli merkityksensiirto suuntautuu kohdealueelta lähdealueelle. Tätä merkityksensiirron yksisuuntaisuutta he havainnollistavat käsittemetaforan ELÄMÄ ON MATKA avulla. ELÄMÄ ON MATKA -metaforassa elämää käsitteellistetään omaan kokemusmaailmamme sisältyvän matkan käsitteen avulla, mutta metafora MATKA ON ELÄMÄ ei puolestaan sovi kokemusmaailmamme mukaiseen käsityksemme ELÄMÄSTÄ ja MATKASTA. Emme esimerkiksi ajattele, että matkassa olisi valve- tai nukkumisvaiheita kuten elämässä tai että matkustaja voisi kulkea vain yhden matkan, kuten ihminen voi elää vain yhden elämän. Tästä syystä käsitteellistämisuunta on vain lähdealueelta kohdealueelle. Lakoff ja Turner kuitenkin huomauttavat, että kaksi eri metaforaa voi rakentua samojen käsitteiden varaan, mutta ne eroavat kuitenkin sen suhteen, kumpi käsitteistä on lähde ja kumpi kohde ja missä suunnassa merkityksensiirto tapahtuu. Esimerkiksi Lakoff ja Turner esittävät käsittemetaforat IHMISET OVAT KUIN KONEITA ja KONEET OVAT KUIN IHMISIÄ, jotka perustuvat samoihin käsitteisiin mutta joiden merkitykset kuitenkin eroavat toisistaan merkittävästi. (Lakoff & Turner 1989, 131–132.)

Myös Sam Glucksberg ja Boaz Keysar korostavat metaforien yksisuuntaisuutta. Heidän mukaansa on olemassa vain kahdenlaisia metaforia, jotka voivat kohdentua kumpaankin suuntaan: Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat metaforat kuten ”tuo kirurgi on teurastaja” ja ”tuo teurastaja on kirurgi”. Näissä ilmauksissa toimivat samat käsitteet, mutta niiden saamat merkitykset eroavat toisistaan siten, että ensimmäisen esimerkin myötä kirurgiin liittyy negatiivisia ominaisuuksia, kun taas jälkimmäisessä teurastaja saa positiivisen merkityksen. Tällaisessa tapauksessa metaforan perusta kuitenkin muuttuu. Toinen metaforien ryhmä, jossa merkitys voi siirtyä kumpaankin suuntaan, ovat metaforat, kuten ”mahtava linnoitus on Jumalamme” ja ”Jumalamme on mahtava linnoitus”, joissa molemmissa kuvauksen ja palvonnan kohteeksi nousee Jumala riippumatta siitä, missä suunnassa merkityksensiirto tapahtuu. (Glucksberg & Keysar 1993/1979, 415, suomennos tekijän.) Omassa tutkimuksessani yhdyin edellä esiteltyihin ajatuksiin siitä, että metaforinen merkityksensiirto on pääasiassa aina yksisuuntaista ja lähdealueelta kohdealueelle suuntautuvaa, ja tutkin metaforien rakentumista ja käsitteiden välisiä merkityssuhteita tämän oletuksen pohjalta.

Koska kognitiivinen metaforateoria toimii tutkimukseni teoreettisena pohjana, on tärkeää myös lyhyesti esitellä, miten metaforia voidaan tämän teorian pohjalta luokitella. Lakoff ja Johnson erittelevät metaforat kolmeen eri ryhmään. Rakennemetaforat rakentuvat lähde- ja kohdekäsitteen (*target* ja *source*) välisestä merkityksensiirrosta, kuten edellä mainitussa metaforassa AIKA ON RAHAA. Tällöin RAHAAN liittyviä ominaisuuksia, kuten laskettavuus ja arvokkuus, liitetään AJAN käsitteeseen. Todetessamme keskustelukumppanille ”tuhlaat aikaani” ymmärrämme AJAN käsitteen RAHAN käsitteen avulla. Lakoff ja Johnson korostavatkin, ettei metafora ole vain kielellinen ilmiö vaan myös ajatteluamme ohjaava tekijä. (Lakoff & Johnson 2003/1980, 8–9, 14.)

Suuntametaforat puolestaan liittyvät spatiaalisiin kokemuksiin, kuten ylhäällä–alhaalla, sisällä–ulkona, edessä–takana ja niin edelleen. Ne perustuvat fyysisiin kokemuksiimme omasta ruumiillisuudestamme ja ympäröivästä todellisuudesta. Esimerkiksi lauseen ”mieleni on korkealla” taustalla Lakoff ja Johnson näkevät vaikuttavan käsittemetaforan ILOINEN ON YLHÄÄLLÄ, joka viittaa sekä puhujan fyysiseen että psyykkiseen asennoitumiseen; iloisen puhujan vartalo, vireystila ja suupielet ovat kirjaimellisesti ylhäällä. (Lakoff & Johnson 2003/1980, 14; Lakoff & Johnson 1999, 47–48.) Lakoffin ja Johnsonin mukaan suuntametaforien välille on löydettävissä systemaattisia vastaavuussuhteita: esimerkiksi suuntametaforan ILOINEN ON YLHÄÄLLÄ ylemmän abstraktiotason metafora HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ määrittää suunnan ”ylhäällä” kaikille yleistä hyvinvointia kuvaaville asioille, kuten TERVEYS ON YLHÄÄLLÄ tai ELOSSA ON YLHÄÄLLÄ (Lakoff & Johnson 2003/1980, 18).

Ontologiset metaforat puolestaan käsitteellistävät abstrakteja asioita konkreettisten objektien ja ainesanojen avulla. Myös ontologiset metaforat perustuvat kokemuksiimme maailmasta. Esimerkiksi ilmaus ”aivoni ovat vähän ruosteessa tänään” hyödyntää käsittemetaforaa MIELI ON KONE, joka puolestaan juontaa juurensa käsittemetaforasta MIELI ON YKSIKKÖ. Tämän monitasoisen käsitteellistämisen prosessin avulla mielen toimintaa voidaan kuvata ymmärrettävällä tavalla. (Lakoff & Johnson 2003/1980 25–27, suomennos tekijän.) Vaikka metaforien luokittelu ja eri kategorioihin lukeutuviin metaforien syntymekanismit ovat mielenkiintoisia kysymyksiä, en pyri luokittelemaan tai kategorisoimaan analyysissäni esiin nousevia metaforia tarkasti, vaan hyödynnän Lakoffin ja Johnsonin luokittelua vain niissä yhteyksissä, joissa se on runon tulkinnan kannalta tarpeellista.

George Lakoff ja Mark Turner esittävät, että tavalliset käsittemetaforat ovat kulttuurikohtaisia käsitteellistämisen välineitä. Heidän mukaansa kokemuksellisuuteen perustuva käsitteysteemimme on seurausta omasta vuorovaikutuksestamme fyysisen ja kulttuurisen ympäristömme kanssa. (Lakoff & Turner 1989, 51.) Metaforien rooli kielenkäytössä on riippuvainen siitä, miten se ymmärretään kussakin alakulttuurissa. Esimerkiksi ENEMMÄN ON PAREMPI -metaforan ymmärtäminen riippuu kulttuurisesta ympäristöstä, jossa metafora esiintyy, jolloin tämä länsimaisen valtavirtakulttuurin arvojärjestelmän perusteisiin iskostunut metafora ei välttämättä sovi esimerkiksi jonkin uskonnollisen alakulttuurin arvojärjestelmään. (Lakoff & Johnson 2003/1980, 23–24.) Samalla tavalla esimerkiksi kehitysvammaisten voidaan ajatella muodostavan oman varsin tiiviin alakulttuurinsa, ja he saattavat käsitteellistää elämää eri tavalla kuin muut ihmiset. Juuri tämän vuoksi heidän metaforien käyttöön on hyödyllistä tutkia suomalaisen kirjallisuuskulttuurin käyttämiä konventionaalisia metaforia ja normeja vasten.

Kulttuurisidonnaiset käsittemetaforat rakentuvat lähde- ja kohdekäsitteen väliselle rakenteelliselle vastaavuudelle. Tällainen käsitteellistäminen on Lakoffin ja Turnerin mukaan pitkälti automaattista ja tiukasti juurtunut kielenkäyttöön. He korostavatkin, että käsitteysteemiämme määrittäviä ja ymmärtämämme ohjaavia tavallisia käsittemetaforia on melko vähän, mutta niiden kielellisiä ilmeneismuotoja on hyvin runsaasti. (Lakoff & Turner 1989, 51.) Käsittemetaforien tärkein tehtävä on näin ollen se, että ne toimivat ymmärtämisen välineinä (Lakoff ja Johnson 1999, 65). Kehitysvammaisten runojen yhteydessä valtavirtakulttuuriin juurtuneet ja automatisoituneet metaforat saavat uusia merkityksiä juuri kehitysvammaisten oman kulttuurisen kontekstin kautta. Myös metaforan tehtävä toimia ymmärtämisen välineenä saa kehitysvammaisten kontekstissa uusia ulottuvuuksia. Shira Wolosky huomauttaa teoksessaan *The Art of Poetry: How to Read a Poem* (2001, 30), että yleistenkin metaforien teho ja tarkoitus täsmentyvät vasta tekstikontekstissa, mikä puolestaan mah-

dollistaa metaforien kompleksisuuden ja moniulotteisuuden tarkastelun laajemmassa mittakaavassa. Tästä syystä kohdeteokseni metaforien tarkastelu juuri teos- ja runokontekstissa sekä kehitysvammaisten kulttuurikontekstissa nousee tutkimuksessani keskiöön.

Lisa Zunshine esittelee artikkelissaan “What is Cognitive Cultural Studies?” (2010) McConachien näkemystä valtavirtakulttuurin metaforia muokkaavista ominaisuuksista. McConachien mukaan tietyn kulttuurin yksilöt synnyttävät aikojen saatossa laajoja konventionaalisten skeemojen varastoja – kuten spatiaalisia ja sosiaalisia skeemoja, joiden avulla ymmärretään ja kielellistetään esimerkiksi pesäpallon peluuta –, joita linkitetään tunteisiin ja joita voidaan siten siirtää vieraiden tapahtumien ymmärtämisen välineiksi. Valtavirtakulttuuri näin ollen ikään kuin toistaa itseään siirtämällä käsitteitä ja skeemoja kulttuuristen toimintojen yhteyteen. (Zunshine 2010, 24–25.) Tässä valossa myös kehitysvammaisten runojen valtavirtakirjallisuuden konventioista poikkeavat metaforat osaltaan tuottavat kehitysvammaisten todellisuutta ja synnyttävät uusia ymmärtämiskanavia kehitysvammaisten elämään.

Kehitysvammaisten kirjoittamien runojen metaforien lisäksi tarkastelen analyyseissäni runoista löytyviä, usein metaforiin kietoutuvia symboleja. Tästä syystä on tärkeää myös määritellä lyhyesti, mitä symbolilla tarkoitetaan ja mikä on sen suhde metaforaan. Karoliina Lummaa määrittelee symbolin seuraavasti: ”Symbolissa nimetään konkreettinen asia, esimerkiksi talo, johon liittyy jokin abstraktinen merkitys, kuten taloon minus (Lummaa 2007b, 194).” Symbolissa abstrakti merkitys löytyy siis vasta konkreettisen asian konventionaalisen merkityksen takaa. Symbolin tulkintaan vaikuttavat merkittävästi myös koko ilmausta ympäröivät runo-, teos- tai kulttuurikonteksti. Metafora ja symboli muistuttavat usein toisiaan, sillä molemmissa näennäisesti yksinkertaisten ja konkreettisten asioiden taustalla vaikuttavat abstraktit ja syvemmät merkitykset. Miten symboli sitten eroaa metaforasta? Lummaa tiivistää symbolin ja metaforan eron juuri merkityksen laajuuden näkökulmasta: metaforassa merkitys löytyy ilmauksen konkreettisten osien välisten yhteyksien tarkastelun kautta, kun taas symbolin merkityksen selvittäminen edellyttää sen suhteuttamista yksittäisen ilmauksen sijaan laajempiin kokonaisuuksiin, kuten teoskokonaisuuteen tai kulttuurisiin konventioihin (mt.,196).

Myös Raili Elovaara esittelee teoksessaan *Olen tyhjä huone. Sanataiteen metaforista ja symboleista* (1992) symbolin ja metaforan eroja ja yhtäläisyyksiä. Hänen mukaansa yksi keskeinen ero näiden kahden kielikuvan välillä on se, että ”[t]oisin kuin metaforassa sanat eivät symbolissa muuta toisiaan eikä objekti muutu toiseksi, kuten voi tapahtua metaforassa [- -] (Elovaara 1992, 141)”. Elovaara

ra kuvailee teoksessaan useita symbolin syntyyn, merkitykseen ja kuvalliseen luonteeseen liittyviä teorioita ja esittelee teoksessaan esimerkiksi Monroe C. Beardsleyn sekä George Dickien näkemyksiä symbolin syntymekanismeista ja merkityksistä. Nämä symbolitutkijat korostavat, että symbolin tulkintaan vaikuttaa merkittävästi kirjallisen teoksen konteksti. Symbolisen asian ”symbolimerkitys”, eli runossa aktivoituva symbolinen ominaisuus, ei ole kirjallisessa teoksessa satunnainen, vaan muut teoksen yksityiskohdat tukevat juuri tietynlaista tulkintaa symbolista. Symbolimerkitys on näin ollen kontekstisidonnaista. (Elovaara 1992, 103, 123–124.) Hyödynnän omassa tutkimuksessaani Michael Ferberin teosta *A Dictionary of Literary Symbols* (1999) runojen symboliikan tulkintavälineenä. Huomioin kuitenkin, että vaikka Ferberin teos sisältää kattavan kuvauksen kirjallisuudessa useimmiten esiintyvistä symboleista, niiden merkitykset kehitysvammaisten runoissa eivät välttämättä ole konventionaalisia. Sekä metaforan että symbolin tulkinnassa keskityn tulkitsemaan näiden kielikuvien kontekstisidonnaisia ja kehitysvammaisten alakulttuuriin liittyviä merkityksiä konventionaalisten merkitysten rinnalla. Oman tutkimukseni kannalta sekä symbolin että metaforan kontekstisidonnaisuus ja sitä kautta myös kulttuurikohtaisuus nousevat analyyseissäni keskiöön.

Kognitiivista metaforateoriaa on hyödynnetty suhteellisen paljon viimeaikaisissa suomalaisissa kirjallisuuden opinnäytetöissä¹ ja väitöskirjoissa. Näistä aikaisemmista tutkimuksista hyödynnän erityisesti Mikko Turusen ajatuksia semanttisesta yhteisalueesta. Turunen esittelee väitöskirjassaan *Haarautuvat merkitykset. Puukuvasto Lassi Nummen lyriikassa* (2010) kognitiivisen metaforateorian sovelluksia ja omaa analyysin välinettään, semanttisen yhteisalueen ideaa. Hänen mukaansa metaforan lähde- ja kohdealueita yhdistää toisiinsa merkitysvyöhyke, semanttinen yhteisalue, joka sisältää piirteitä molempien käsitteiden merkityskentistä. Näin ollen esimerkiksi PUU aikaa kuvaavana käsitteenä sisältää ominaisuuksia, jotka voidaan nähdä aikaa jäsentävinä ja merkityksensiirtoprosessiin sopivina. Juuri eri käsitteiden merkityskenttien risteyskohdissa tapahtuva merkityksensiirto on Turusen mukaan avain metaforisuuteen. Käsitteiden väliseen semanttiseen yhteisalueeseen voi kuulua sekä konkreettisia että ei-konkreettisia ominaisuuksia. (Turunen 2010, 29–30, 50–51.) Yhteiset piirteet voivat olla esimerkiksi ”[- -] konkreettista yhdennäköisyyttä, rakenteellista vastaavuutta tai assosiatiivista läheisyyttä. Lisäksi perustana voivat olla erilaiset relaatiot kuten yhteensopimatto-

¹ Kognitiivista metaforateoriaa hyödyntävät muun muassa seuraavat opinnäytetyöt: Anne Päivärinta 2008: ”Man be my metaphor”. Kielikuvan rakentuminen ja ruumiillisuuden konventiot Dylan Thomasin lyriikassa. Tampereen yliopisto: Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu -tutkielma. Leena Romu 2011: Ruumiillisuus Kati Kovácsin sarjakuvassa *Karu selli*. Tampereen yliopisto: Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Räisa Aho 2011: Miten kertoa kivusta? Väkivallan muodot ja sen kuvaamisen keinot Arundhati Royin teoksessa *The God of Small Things* ja Bernardine Evariston runoromaanissa *The Emperor's Babe*. Tampereen yliopisto: Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu -tutkielma. Jari-Pekka Tikkanen 2006: ”Kaikkivaltias vielä yhdesti valona”. Metonymian ja metaforan rajankäynnin ongelmia. Jyväskylän yliopisto: Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tuulia Toivanen 2003: ”Haudasta hautaan elämästä toiseen.” Aika Pertti Niemisen runokokoelmassa *Kivikausi, Uurnat ja Päivät kuin nuolet*. Jyväskylän yliopisto: Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma.

muus, vastakohtaisuus, täydentävyys, käänteisyys, jatkuvuus tai hierarkkisuus.” (Turunen 2011, 24.)

Turusen analyysin ensimmäisessä vaiheessa kuvaannollisesta ilmauksesta pyritään tunnistamaan metaforan osapuolet, jotka muodostavat semanttisen yhteisalueen. Tämän jälkeen metaforisesta ilmauksesta erotellaan ne elementit, joita metafora hyödyntää. Esimerkkinä tästä Turunen esittää puun ja ihmisen rinnastavan metaforan yhdistäviä elementtejä, jotka ”[- -] voivat olla luonteeltaan fyysisiä (orgaaninen kasvu), konkreettisia detaljeja (kaarna – iho), tulkinnallisia (puulle mielletään sukupuoli) tai tajunnallisia (puulle inhimillistetään tuntemuksia).” (Turunen 2010, 51–52.) Turusen semanttisen yhteisalueen idea tiivistää ansiokkaasti aikaisemmin kognitiivisen metaforateorian yhteydessä esitellyn näkemyksen skeemoista ja niiden yhteyksistä, ja se tarjoaa hyvän työkalun merkityskenttien risteyskohtien analyysiin. Turusen analyysiväline soveltuu tutkimukseeni erinomaisesti, koska tutkimuskysymykseni edellyttää metaforien sisältöjen ja suhteiden pikkutarkkaa analyysiä. Hyödynnän Turusen semanttisen yhteisalueen ideaa täydennyksenä kognitiivisen metaforateorian rinnalla ja tarkastelen runoteoksesta nousevia käsittemetaphoria juuri semanttisen yhteisalueen merkityskenttien risteämisen näkökulmasta.

Kognitiivinen metaforateoria on saanut paljon kritiikkiä laveutensa vuoksi. Benjamin Biebuyck ja Gunther Martens kritisoivat kognitiivista metaforateoriaa muun muassa sen rajoittuneesta merkityksensiirtokäsityksestä. Heidän mukaansa metafora ei menetä tehokkuuttaan toistuessaan vaan päinvastoin vahvistaa retorista vaikutustaan, eikä merkityksen siirto tapahdu heidän mukaansa pelkästään lähdealueelta kohdealueelle vaan myös toisin päin. Metafora ei siten myöskään itsessään tarkoita mitään, vaan se pelkästään implikoi potentiaalisten ja kontekstisidonnaisten vaihtoehtojen joukon. (Biebuyck & Martens 2011, 60–63.)

Marjut Kähkönen puolestaan kritisoi kognitiivisen metaforateorian näkemystä siitä, että kaikilla ihmisillä olisi samanlainen ruumis ja että kokemukset omasta ruumiillisuudesta olisivat kaikilla yksilöillä samoja sukupuoleen katsomatta (Kähkönen 2004, 21–22). Urpo Nikanteen mukaan kognitiivinen metaforateoria ei ole psykologisista lähtökohdista uskottava, koska se ei ”problematisoi käsitteenmuodostusta ja kokemusta kylliksi”. Teorian invarianssihypoteesi, eli oletus käsitteellisen merkityksensiirron osittaisuudesta, ei puolestaan pysty selittämään sitä, mikä osa metaforan lähdekäsitteestä osallistuu kuvaukseen. (Nikanne 1992, 75, 77.) Tiina Onikki (1992, 38) yhtyy Nikanteen esittämään invarianssihypoteesin kritiikkiin ja peräänkuuluttaa mielikuvaskemojen rakentumisperiaatteiden perusteellista erittelyä. Myös Anne Päivärinta kritisoi teoriaa siitä, että kognitiivisessa

metaforateoriassa metaforan konventionaalinen osa tulee muuttua metaforiseksi säilyttäen ”pohjamateriaalin” alkuperäisen tunnistettavuuden, jolloin invarianssihypoteesin mukaisesti ”esimerkiksi monitulkintainen kielikuva olisi tulkittava perinteisimmällä tavalla riippumatta runon kontekstista”. (Päivärinta 2010, 17.) Kognitiivinen metaforateoria on saanut siis osakseen runsaasti kritiikkiä, mutta sen peruseräite – käsitteiden välinen merkityksensiirto ymmärryksen välineenä – on edelleen säilyttänyt voimansa metaforien tutkimuksessa.

Oman tutkimukseni kannalta kognitiiviseen metaforateoriaan kohdistunut kritiikki ei ole metaforan rakentumisen kannalta olennaista, koska tutkimukseni ei sellaisenaan keskity pelkästään metaforien syntymekanismiin ja rakenteeseen. Oman tutkimukseni tarkoituksena on osoittaa, että myös kehitysvammaisten lyriikka hyödyntää metaforia, ja tarkasteluni keskiössä ovat ensisijaisesti metaforien saamat merkitykset niiden erityisessä syntykontekstissa. Kähkösen tapaan kritisoin kuitenkin sitä, ettei inhimillistä ruumiillista kokemusmaailmaa voida ajatella kaikille ihmisille yhteisenä, vaan se vaihtelee eri alakulttuurien mukaan. Koska naisten kokemusmaailman voidaan ajatella poikkeavan miehisestä kokemusmaailmasta (Kähkönen 2004, 23–24, 300–302), myös kehitysvammaisten kokemus- ja ajatusmaailman voidaan olettaa poikkeavan terveen ihmisen käsityksistä. Tällaisen käsitteellistämiseen liittyvän variaation kannalla on myös Zoltán Kövecses, joka korostaa, että saman alakulttuurin jäseniä yhdistää ainutlaatuinen, valtavirtakulttuurista poikkeava kokemusmaailma, jolloin myös heidän käyttämänsä metaforat ja käsitteellistämismekanismit saattavat erota jonkin verran valtavirtakulttuurista (Kövecses 2005, 101–103). Ei voida siis olettaa, että kehitysvammaisen kokemusmaailma ja metaforien käsitteellistämismekanismit olisivat homogeenisia terveiden ihmisen kanssa, vaan kehitysvammaiset muodostavat oman ainutlaatuisen alakulttuurinsa, jolla on muusta valtavirtakulttuurista poikkeava kokemus- ja ajatusmaailma. Tämä kysymys metaforisen ajattelun homo- tai heterogeenisyydestä tuo uuden, kiinnostavan näkökulman metaforien kulttuurikohtaiseen analyysiin.

Tutkimuksessani pohdin yleisellä tasolla sitä, miten kehitysvammaisten lyriikassa esiintyvät metaforat yhtäältä liittyvät yleisiin kulttuurisiin konventioihin ja toisaalta muodostavat omalle alakulttuurille ominaisen tavan käsitteellistää maailmaa. Yleisellä kulttuurisella konventiolla tarkoitan tässä yhteydessä suomalaiselle valtavirtakirjallisuudelle tyypillisiä kaunokirjallisuuden kuvakielen konventioita sekä suomalaiselle kulttuurille ominaisia ajatus- ja toimintamalleja. Tästä syystä kognitiivisen metaforateorian perusajatus metaforien kokemuksellisesta luonteesta sekä tarkoituksesta käsitteellistämisen välineenä on sellaisenaan käyttökelpoinen kehitysvammaisten runouden tutkimuksessa saamastaan kritiikistä huolimatta.

1.3 Kehitysvammaisten runot tutkimuksen kohteena

Miksi tutkimuskohteekseni on valikoitunut juuri kehitysvammaisten runoutta? Miksi kehitysvammaisten lyriikka on ylipäättään kiinnostavaa? Vastaus näihin kysymyksiin löytyy yleisestä keskustelusta, jota kehitysvammaisuudesta on lähiaikoina käyty runsaasti eri medioissa. Esimerkiksi televisiossa kehitysvammaisuus on päässyt esiin Ylen esittämän *Toisenlaiset frendit* -dokumenttisarjan myötä. Kyseinen ohjelma kuvaa samassa asuntolassa asuvien aikuisten kehitysvammaisten elämää. Viime vuosina on julkaistu myös muutamia kehitysvammaisten sanataideteoksia: Kirkkonummelaisen Vappu Salivuoren runokokoelma *On myös ihmisiä joiden tarkoitusta ei tiedä* julkaistiin vuonna 2009 ja sastamalalaisten kehitysvammaisten taideteoksia, valokuvia ja tekstejä sisältävä kokoelmateos *Huojuva heinikko* julkaistiin vuonna 2012. Kehitysvammaisten runous on päässyt esiin myös vuonna 2009 perustetun, kehitysvammaisista muusikoista koostuvan Pertti Kurikan nimipäivät -punkkyhtyeen sanoituksissa. Kehitysvammaisten kulttuuri ja taide ovat saaneet viime aikoina siis erityisen paljon huomiota eri medioissa. Kehitysvammaisten kirjoittamaa runoutta ei ole kuitenkaan vielä tutkittu kirjallisuuden kentällä Suomessa, minkä vuoksi oma tutkimukseni on ajankohtainen ja tuore lisä tutkimuskenttään. Tämän lisäksi kehitysvammaisten lyriikka tarjoaa koskemattoman maaperän erityisesti kognitiiviselle metaforatutkimukselle.

Tutkimuskohteeni *Hiljaiset silmät* -runokokoelman kirjoittajat ovat satakuntalaisia kehitysvammaisia. Kehitysvammaisuuden määritelmiä ja ilmentymiä on lukuisia, ja runokokoelman kirjoittajakin poikkeavat paljon toisistaan kehitysvammaisuutensa suhteen. Mitä kehitysvammaisuudella sitten varsinaisesti tarkoitetaan? Suomen laissa kehitysvammaisella tarkoitetaan henkilöä, ”jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluksia (Suomen laki 23.6.1977/519, 1§)”. Markku Kasken toimittamassa *Kehitysvammaisuus*-teoksessa (1998) vammalla tarkoitetaan sellaista fyysistä tai psyykkistä vajavuutta, joka rajoittaa pysyvästi yksilön suorituskykyä. Kehitysvammaisuuden merkittävimmän ryhmän muodostavat hermoston kehityshäiriöt, joihin liittyy usein älyllistä vajavuutta. Tätä kutsutaan älylliseksi kehitysvammaisuudeksi. Älyllinen kehitysvammaisuus voidaan jakaa lievään, keskiasteiseen tai syvään älylliseen kehitysvammaisuuteen. (Kaski ym. 1998, 18–23.)

Kehitysvammaisuutta on kaunokirjallisuudessa käsitelty ja tutkittu varsin vähän, ja se niputetaan usein yhteen erilaisten sairauksien ja tautien kanssa. Sairauden kuvausta kaunokirjallisuudessa ovat tarkastelleet esimerkiksi Laura Karttunen, Juhani Niemi ja Amos Pasternack teoksessa *Taide ja*

taudit: Tutkimusretkiä sairauden ja kulttuurin kosketuspinoilla (2007). Kirjoittajat toteavat, että jokin yhteiskunnassa pitkään tunnettu sairaus saa todelliset kasvonsa vasta sitten, kun se kielellistettään tieteellisissä julkaisuissa ja lopulta myös populaareissa teksteissä sekä kaunokirjallisuudessa. Sairaus ei kuitenkaan yleensä muodosta yksinään kaunokirjallisen teoksen keskeisintä sisältöä, vaan se toimii välineenä jonkin suuremman teeman käsittelyssä. (Karttunen, Niemi & Pasternack 2007, 13–15.) Sairaudella on kirjallisuudessa siten ymmärrystä ja itsetuntemusta avartava tehtävä, ja erityisesti kehitysvammaisten kontekstissa sairauden kuvaus voi laajentaa ja syventää käsityksiämme kehitysvammaisen elämästä ja kokemusmaailmasta.

Kehitysvammaisen henkilön kokemusmaailman kuvaus ja tulkinta vaatii kuitenkin kriittistä pohdintaa siitä, voiko terve henkilö todellisuudessa tavoittaa kehitysvammaisen henkilön ajatusmaailmaa. Howard Sklar (2013) on tutkinut kehitysvammaisuuden esittämisen etiikkaa fiktiivisessä kaunokirjallisuudessa artikkelissaan ”’Anything But a Simpleton’: The Ethics of Representing Intellectual Disability in Tarjei Vesaa’s *The Birds*”. Hänen mukaansa kehitysvammaisen henkilöhahmon kuvaukseen liittyy useita ongelmia, jotka liittyvät kuvauksen tarkkuuteen ja totuudenmukaisuuteen. Kehitysvammaisten henkilöhahmojen representaation yksi keskeisimmistä ongelmista onkin se, että lähes aina representaation esittäjät, pääasiassa siis kirjoittajat ja lukijat, eivät itse ole kehitysvammaisia. Tämän vuoksi kehitysvammaisen henkilön kuvaus ei voi täysin olla totuudenmukainen ja tarkka. (Sklar 2013, 171–172.)

Kysymys kehitysvammaisen henkilön kuvauksesta fiktiivisessä kertomakirjallisuudessa ei ole oman tutkielmani kannalta sellaisenaan olennainen, koska keskityn omassa tutkimuksessani nimenomaan kehitysvammaisten itsensä kirjoittamiin runoihin. Siksi kysymys fiktiivisen henkilöhahmojen – tässä tapauksessa runojen puhujien ja niistä nousevien teemojen – tarkkuudesta ja totuudenmukaisuudesta ei ole oman tutkimukseni kannalta tärkeä, sillä kirjoittajat itse edustavat kuvaamaan sa ihmisryhmää. Kuvauksen autenttisuuden sijaan kehitysvammaisten runot nostavat esiin kysymyksen siitä, kuinka terve lukija voi ymmärtää kehitysvammaisten kirjoittamaa runoutta yhtäältä omista lähtökohdistaan ja toisaalta kirjoittajien omasta kontekstista käsin. Kehitysvammaisten runouden tulkinta vaatii lukijalta omien tulkintojen kriittistä tarkastelua, sillä lukija saattaa helposti tulkita ja tehdä johtopäätöksiä runoista pelkästään kirjoittajien taustatietojen perusteella. Sklarin representaatioon liittyvät eettiset kysymykset kääntyvät omassa tutkimuskontekstissani siis pohdinnoiksi siitä, kuinka pitkälle lukija voi runon tulkinnassa mennä ja kuinka paljon voidaan päätellä kehitysvammaisten kognitiosta ja kyvystä hyödyntää metaforia pelkästään heidän runojensa perusteella. Palaan Sklarin ajatuksiin kehitysvammaisuuden kuvaukseen liittyvistä eettisistä kysymyksis-

tä ja empatiasta tutkimukseni viimeisessä käsittelyluvussa, jossa tarkastelen kehitysvammaisten omasta taustasta ja elämäntilanteesta kumpuavia sairautta, kuolemaa ja puutteellisuutta käsitteleviä runoja.

Voiko kehitysvammaisen sitten ylipäättään ajatella metaforisesti? Kehitysvammaisten metaforisen käsitteellistämisen prosessin tutkimuksen apuna käytän Zoltán Kövecseen näkemyksiä metaforien universaaliudesta ja variaatiosta. Lakoffin ja Johnsonin tapaan Kövecses tutkii metaforisia käsitteellistämisen prosesseja, mutta hän keskittyy tutkimuksessaan tarkastelemaan sitä, millaiset metaforat ovat kulttuurienvälisiä ja universaaleja ja mitkä metaforat puolestaan vaihtelevat eri kulttuurien välillä tai saman kulttuurin alakulttuurien välillä. Kövecses ei siis varsinaisesti tutki kehitysvammaisten metaforista käsitteellistämisen prosessia, mutta hänen tutkimuksensa pohjalta voidaan todeta, että myös kehitysvammaiset lukeutuvat valtavirtakulttuurin sisällä omaksi alakulttuurikseen, jonka sisällä metaforien variaatiota voi tapahtua. Kövecses esittää teoksessaan *Metaphor in Culture. Universality and Variation* (2005), että tietyt sosiaaliset tekijät, kuten sukupuoli, ikä ja sosiaalinen asema, voivat synnyttää variaatiota metaforisessa käsitteellistämisen prosessissa. Erityisesti henkilön ikä vaikuttaa metaforiseen ymmärrykseen. Kövecses esittelee esimerkkinä Seyda Özcaliskan tutkimusta metaforisen ajattelun kehittymisestä. Özcaliskan tutkimuksen mukaan alle 3-vuotiaat englannin ja turkinkieliset lapset eivät pystyneet ymmärtämään yleisiin metaforiin, kuten AIKA ON LIIKKUVA ASIA (TIME IS A MOVING FIGURE) ja AIKA ON PAIKKA (TIME IS LOCATION), perustuvia metaforisia ilmauksia, mutta jo neljän vuoden iässä lapset ymmärsivät tällaisia ilmauksia paljon paremmin. Viiden ikävuoden tienoilla lapset pystyivät jo perustelevaan metaforien käyttöä ja niiden merkityksiä. (Kövecses 2005, 89, 106.) Neurologiselta kannalta kehitysvammaisen henkilön voidaan siis ainakin teoriassa olettaa pystyvän ajattelevaan metaforisesti hänen kehitysvammansa asteesta riippuen.

Myös Aivars Glaznieks esittelee vastaavanlaisia tutkimustuloksia kehityspsykologian tutkimusten pohjalta. Kehityspsykologisesta näkökulmasta metaforista ymmärrystä selitetään *mielen teorian* kautta: Epäkonventionaalisten metaforisten ilmausten ymmärtäminen vaatii lapselta kykyä tehdä päätelmiä puhekumppaninsa tekemistä päättelyketjuista nonverbaalissa ja verbaalissa viestinnässä. Metaforan ymmärtäminen vaatii myös tietoa metaforan käsitteistä ja niiden merkityskentistä, mikä karttuu lapsen kehityksen myötä. Lapsen ikä vaikuttaa myös kykyyn ymmärtää metaforia tunteiden kuvauksessa, sillä alle 10-vuotiaalta lapselta puuttuu tietoa metaforien mahdollisista kytköksistä erilaisiin tunteisiin. (Glaznieks 2011, 63–65, 79.) Kehityspsykologian ja kognitiivisen metaforatutkimuksen valossa voidaan siis olettaa, että kehitysvammaisen henkilö voi ymmärtää ja hyödyntää

tietoisesti metaforia hänen kehitysvammansa tasosta ja tyyppistä riippuen. *Hiljaiset silmät* -teoksen runoilijoiden kehitysvamman tyyppiä tai astetta on mahdotonta arvioida, vaikka teokseen onkin liitetty kuvat ja lyhyet kuvaukset runoilijoista. Siten myös kehitysvamman vaikutusta kielelliseen ymmärtämiseen ja runon tuottamiseen on mahdotonta arvioida, minkä vuoksi oletan tutkimuksessani, että kirjoittajat ovat tietoisesti hyödyntäneet metaforia ja symboleja runoissaan, mutta runot saavat kuitenkin lisämerkityksiä kirjoittajien omaa kulttuurista taustaa ja kokemusmaailmaa vasten.

Metaforien käsitteellistämispössiä määritellesään Zoltán Kövecses kuitenkin huomauttaa, että ei voida olettaa, että ihmiset todella kirjaimellisesti ymmärtäisivät metaforan kohteen lähdekäsitteen avulla. Ymmärtämisen käsitteen määrittelykin osoittautuu hänen mukaansa mahdottomaksi. Hänen näkemyksensä metaforisen ymmärtämisen selittämisestä perustuukin yleistyksiin ja hypoteeseihin, joita metaforien ymmärtämisen keinoista voidaan tehdä kielellisen todistusaineiston perusteella. (Kövecses 2005, 28–29.) Koska metaforisen ymmärtämisen prosessin selittäminen on jo lähtökohdaisesti tulkinnanvaraista ja hypoteeseihin perustuvaa, myös *Hiljaiset silmät* -teoksen runoista tekemäni tulkinnat ovat kontekstiin sidottuja oletuksia ja hypoteeseja metaforien merkityksistä ja niiden osallisuudesta kehitysvammaisten henkilöiden käsitteellistämispössiä, eikä niitä voida siis sellaisenaan lukea vedenpitävinä esityksinä kehitysvammaisten kokemusmaailmasta ja elämän käsitteellistämistavoista.

Miten kehitysvammaisen henkilön metaforisen ajattelun voidaan kuitenkin olettaa mahdollisesti poikkeavan terveen henkilön ajattelusta? Kövecseen mukaan osa ihmisen luovasta ajattelusta kumpuaa hänen kyvystään laajentaa tiettyjen kohdekäsitteiden skaalaa. Tätä hän selittää sillä, että ihmisten kokemukset maailmasta ja elämästä ovat yksilöllisiä kokemuksia, jotka eivät istu perinteisten käsittemetaforien raameihin. Toisin sanoen näitä yksilöllisiä kokemuksia ei voida kielellistää perinpohjaisesti konventionaalisten metaforien avulla, vaan ihminen valikoi ja kehittää uusia, omaa ajatus- ja kokemusmaailmaansa parhaiten kuvaavia käsittemetaphoria ja niiden kohdealueita tähän tarkoitukseen. (Kövecses 2005, 107–109.) Myös kehitysvammaisen henkilö käsitteellistää itseään ja ympäristöään yksilöllisellä tavalla, joten voidaan olettaa, että hänen metaforiensa lähde- ja kohdealueet voivat poiketa hyvinkin paljon terveen ihmisen käsitteellistämistavasta ja konventionaalisista käsittemetaphorista.

Miten kehitysvammaisten konteksti sitten vaikuttaa metaforiin? Entä kuinka tietoisia he ovat omasta metaforisesta ajattelustaan? Kövecseen mukaan metaforilla on usein ihmisen omaa sisäistä eheyttä suojeleva tarkoitus. Ihmiset käyttävät yksilöllistä metafora-ajattelua terapeuttisena välineenä vai-

keiden ja traumaattisten kokemusten käsittelyssä. Tällaisissa olosuhteissa kehitetyt metaforat eivät Kövecseen mukaan välttämättä vaadi tietoista rakentamista. (Kövecses 2005, 110.) Voidaankin ajatella, että runous metaforineen saattaa auttaa myös kehitysvammaista henkilöä hänen elämäänsä liittyvien vaikeuksien, rajoitusten ja haasteiden käsittelyssä. Ajatusta metaforan ”parantavasta voimasta” on hyödynnetty esimerkiksi psykoterapiassa. Richard R. Koppin mukaan metaforat ovat ikään kuin peilejä, jotka heijastavat sisäisiä käsityksiämme itsestämme, elämästä ja muista. Metaforat ja metaforinen kuvasto voivat siten toimia terapeuttisina välineinä itsetuntemuksen kehittämisessä. Teoksessaan *Metaphor Therapy: Using Client-Generated Metaphors in Psychotherapy* (1995) Koppin esittelemän metaforaterapian idea nojaa kognitiivisesta metaforateoriasta tuttuun käsitykseen metaforien todellisuutta rakentavasta ja jäsentävästä luonteesta. (Kopp 1995, xvi–xvii.) Koppin mukaan metaforaterapian vahvuus terapeuttisena työvälineenä kumpuaa metaforan yhdistävästä luonteesta: metaforat yhdistävät kognition loogisen ja mielikuvituksellisen alueen toisiinsa, minkä seurauksena syntyy kolmas kognition taso, metaforinen kognitio. (mt. 94–95.) Kopp korostaa, että yksilön metaforinen kielenkäyttö heijastaa suoraan hänen metaforista kognitiotaan. Minuuteen liittyvät ei-konventionaaliset metaforat, kuten erään vaikeassa elämäntilanteessa olevan potilaan oma-kuvaansa ja kokemusmaailmaansa kuvaamaan kehittämä käsittemetaphora MINÄ OLEN TEEKATTILA, representoivat sisäisiä metaforis-kognitiivisia rakenteitamme, jotka jäsentävät ja rakentavat henkilökohtaisia uskomuksiamme, ajatuksiamme, tunteitamme, käyttäytymistämme ja suhteitamme maailmaan. (Mt. 102.) Metaphora on siis kuvio, joka yhdistää ihmisen ajatusmaailman eli MIELEN ja ympäröivään todellisuuteen kiinnittyvän LUONNON käsitealueet (mt. 172). Tässä mielessä kehitysvammaisten metaforat eivät välttämättä ole tietoisesti rakennettuja, mutta ne voivat palvella minuuden rakentumista terapeuttisen vaikutuksen kautta.

Minna Ylinen esittelee pro gradu -tutkielmassaan *Metaphora terapeuttisessa keskustelussa* (2010) metaforien käyttötapoja ja tuloksia terapiakeskusteluissa. Metaphora on hänen mukaansa monipuolinen viestintäkanava, joka voi toimia parempana viestintävälineenä kuin tavallinen käsitteellinen puhe. Hänen mukaansa ” [m]etaphorasta puhumiseen tarvitaan kieltä, mutta puheen vaikutus metaphorasta puhuttaessa on kokemuksellinen.” Ylinen toteaa, että metaphora voi toimia terapiakeskustelussa myös silloin, kun muita keskustelukeinoja ei ole käytössä. (Ylinen 2010, 8.) Metaphoraa käytetään apuna erityisesti runoterapiassa, jossa ihmisen kasvua ja paranemista edistetään ja vahvistetaan sekä kirjoitetuilla että lausutuilla potilaalle tärkeillä sanoilla (Gorelick 2010, 151–152). Myös kehitysvammaisten kommunikaatiossa ja kuntoutuksessa metaforat voivat nähdäkseni toimia tällaisena kokemukseen linkittyvänä kielenä, jonka avulla kehitysvammaisen käsitteellistää ja kielellistää omaa käsitystään itsestään ja ympäröivästä maailmasta. Kohdeteokseni runoja voidaan siis lukea

myös eräänlaisina terapeuttisina tuotoksina, joiden kautta kehitysvammaiset kirjoittajat käsitteellistävät omaa itseään, ympäröivää maailmaa ja elämää ylipäätään.

Edellä esiteltyjen näkemysten pohjalta voidaan todeta, että metaforat ovat hyödyllisiä, ehkä jopa parantavia, yksilöllisiä käsitteellistämisen välineitä. Metaforien tuottamiseen vaikuttavat muun muassa yksilön erityiset kokemukset mukaan lukien erilaiset huolenaiheet, historia sekä psyykkinen ja fyysinen ympäristö (Kövecses 2011, 26). Joitakin yhteneväisyyksiä tässä käsitteellistämisprosessissa voidaan kuitenkin löytää ympäröivästä sosiaalisesta kulttuurista. Kövecseen mukaan ihmisten, joilla on samoja fyysisiä, psyykkisiä tai emotionaalisia ongelmia, voidaan ajatella muodostaman oman alakulttuurinsa. Alakulttuurin jäseniä yhdistää valtakulttuurista poikkeava erityinen kokemusmaailma. Alakulttuurin jäsenet eroavat valtakulttuurista esimerkiksi siinä, että he käyttävät laadullisesti poikkeavia metaforia käsitteellistämisen apuna. (Kövecses 2005, 101, 103.) Jokaisessa monimuotoisessa yhteiskunnassa on useita erilaisia, esimerkiksi uskonnollisia, tieteellisiä tai sukupuoleen perustuvia, alakulttuureita (mt., 97). Kövecses lisää, että myös jonkin kansallisen murteen tai kielen yksittäisen variantin fyysinen esiintymisympäristö vaikuttaa metaforien variaatioon. Alakulttuurit määrittelevät itsensä aina suhteessa valtavirtakulttuuriin myös käyttämisensä metaforien kautta, ja joskus tämä itsensä määrittely synnyttää yksilöllisiä käsittemetaphoria, joiden avulla kyseinen alakulttuuri käsitteellistää ympäristöään. (Mt., 94–95, 97.)

Kehitysvammaisten metaforisen ajattelukyvyn arvioinnin jälkeen herää kuitenkin vielä kysymys siitä, miten esimerkiksi runoilijoiden luku- ja kirjoitusvaikeudet ovat vaikuttaneet runojen ulkomuotoon ja sisältöön. Tutkimukseni kohdeteoksen alussa toimittajat pohjustavat runokokoelmaa seuraavasti: ”Kaikki runoilijat eivät itse ole osanneet kirjoittaa, vaan ovat sanelleet runonsa. Me toimittajat olemme vain kirjanneet ne paperille.” (HS, 9.) Tämä toimittajien runoilijoille antama apu herättää kysymyksen siitä, voidaanko *Hiljaiset silmät* -teoksen runoja lukea autenttisina kirjoittajiensa tuotoksina vai onko mahdollinen fasilitointi tai muu kirjoittajien saama apu vaikuttanut runoihin. Runous, jossa välimerkeillä, asettelulla ja pienimmillään yksityiskohdilla voi olla runon merkityksen kannalta ratkaiseva rooli, asettaa haasteita tällaiselle runon avustetulle kirjoittamiselle. Voidaanko kohdeteokseni runojen autenttisuuteen siis luottaa? Tämä kysymys on noussut kirjallisuuden kentällä aiemmin jo vuonna 1999 Tuomas Alatalon tapauksen yhteydessä. Tuolloin vaikeasti CP-vammaisen Alatalo julkaisi fasilitaation avulla kirjoittamansa omaelämäkerran *Olen ja saan sanoa*. Alatalon teos synnytti voimakkaan reaktion tutkimuskentällä, ja kysymys fasilitoinnin hyödyistä ja haitoista sekä kirjallisuuden autenttisuudesta nousi kirjallisuuspiireissä kuumaksi puheenaiheeksi. (Ks. esim. Skeptikko 4/2003).

Ulla Ojalampi ja Marjatta Leppänen ovat tutkineet pro gradu -tutkielmassaan *Fasilitointi – faktaa, fiktiota vai filunkia?* (2005) fasilitoinnin autenttisuuden ongelmia ja sitä, kenen teksti fasilitoinnin lopputuloksena syntyy. Fasilitoinnilla tarkoitetaan yksinkertaisimmillaan sitä, ”että kirjoittajan kättä tuetaan kirjoittamisen aikana, kirjoittajan käden liikettä samalla hieman vastustaen” (Ojalampi & Leppänen 2005, 21). Tutkimuksensa tuloksena kirjoittajat toteavat, että fasilitoija vaikuttaa olennaisesti tekstiin, mutta tämä vaikutus voi olla usein osa niin sanottua fasilitoijajarhaa, jonka vuoksi fasilitoija ei pysty arvioimaan tekstin autenttisuutta objektiivisesti (mt., 104–105). Koska fyysiseen kommunikaation tukemiseen perustuvan fasilitaation kautta tuotetun tekstin autenttisuutta on mahdotonta todentaa, voidaan olettaa, että myös suullisesti tuotetun tekstin kirjoittamisessa on runsaasti aukkoja. Kohdeteokseni runojen kohdalla voidaan olettaa, että avustajan vaikutus näkyy mahdollisesti esimerkiksi runon välimerkkien käytössä ja asettelussa. *Hiljaiset silmät* -runokokoelman kirjoittajien saaman mahdollisen avun ja tuen vaikutusta ja merkitystä runojen kokonaismerkityksen kannalta on kuitenkin mahdotonta selvittää. Tästä syystä luotan tutkimuksessani runoteoksen toimittajien vilpittömyyteen ja siihen, että runot ovat autenttisia runoilijoiden tuotoksia. Voidaan kuitenkin olettaa, että runokokoelman toimittajat ja kokoajat ovat rakentaneet teoskokonaisuuden tarkoituksenmukaiseksi kokonaisuudeksi ja siten vaikuttaneet runokokoelman rakenteeseen, runojen valikointiperusteisiin ja runojen sommitteluun.

Edellä esiteltujen tutkimuskysymysten, keskeisten käsitteiden ja teorioiden sekä tutkimusaiheeseeni liittyvien erityiskysymysten perusteella lähdän tutkimaan kehitysvammaisten kirjoittamien runojen metaforia seuraavasti: Esittelen tutkimukseni seuraavassa luvussa *Hiljaiset silmät* -teoskokonaisuutta ja sen sisäistä kielioppia, joka sitoo omalaatuisen runokokoelman eri kirjoittajien runoja toisiinsa. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan runokokoelman keskeisimpiä aihepiirejä käsitteleviä runoja sekä niistä kumpuavia metaforia kognitiivisen metaforateorian ja Turusen semanttisen yhteisalueen idean avulla. Peilaan runoja kaikissa analyysivaiheissa kirjoittajien omaa kulttuurista taustaa vasten ja pohdin, millaisia merkityksiä runot ja niiden metaforat saavat juuri kehitysvammaisten kulttuurikontekstissa. Kulttuurikontekstin merkitys nousee erityisen tärkeäksi tutkimukseni viimeisessä käsittelyluvussa, jossa tutkin sairautta ja kuolemaa käsitteleviä runoja sekä metaforia, jotka kumpuavat suoraan kehitysvammaisten omasta ruumiillisesta kokemusmaailmasta. Lopuksi päätän tutkimukseni tutkimustulosten yhteenvedolla ja herättelen kysymyksiä siitä, mitä annettavaa kehitysvammaisten runoudella on kirjalliselle kulttuurillemme ja miten kehitysvammaisten kirjallisuuden tutkimusta voisi jatkossa kehittää.

2 *HILJAISET SILMÄT* TEOSKOKONAISSUUTENA

2.1 Runokokoelman rakenne

Kehitysvammaisten runous on uusi, erilainen ja kiinnostava runoudentutkimuksen kohde, mutta runokokoelma, joka sisältää useiden erilaisten kirjoittajien runoja, tarjoaa myös rakenteensa puolesta mahdollisuuden tarkastella runoja uusista näkökulmista. Perinteisesti antologiat, jotka sisältävät monien eri kirjoittajien runoja, on koottu usein tiettyä tarkoitusta varten. Antologioihin on kerätty esimerkiksi suomalaisen runouden parhaat runot ja runoilijat, tai ne ovat toimineet ponnahduslautana uusille nykyrunoilijoille, jotka ovat pyrkineet pääsemään esille kirjallisuuden kentällä. Tässä mielessä kohdeteokseni ei ole konventionaalinen antologia, vaikka sen tavoitteena voidaan ajatella olevan kehitysvammaisten runouden nostaminen esiin kirjallisuuden kentällä. Voidaan myös olettaa, että runokokoelman poikkeuksellinen syntyminen ja rakentuminen vaikuttavat paitsi yksittäisten runojen tulkintaan myös siihen, millaiseksi runokokoelma tekstuaalisena ja temaattisena kokonaisuutena muodostuu. Näin ollen *Hiljaiset silmät* -runokokoelman tarkasteleminen teoskokonaisuutena on tärkeää runojen tulkinnan kannalta. Koska perusteellinen ja kokonaisvaltainen teoskokonaisuuden rakenteen ja temaattisten kytkösten tarkastelu vaatisi vähintään väitöskirjan pituisen tutkielman, tyydyn tässä pro gradu -tutkielmassani kokoamaan lyhyesti niitä teoskokonaisuuden keskeisimpiä piirteitä, jotka osaltaan vaikuttavat yksittäisten runojen ja toisaalta koko runoteoksen tulkintaan ja tekevät siten *Hiljaiset silmät* -runokokoelmasta ainutlaatuisen.

Tässä aluvussa esittelen runokokoelman rakentumista, runojen rakenteita sekä teoskokonaisuutta sitovia paratekstuaalisuuden piirteitä, jotka osaltaan synnyttävät teokseen yhtenäisyyttä. Käsittelem tässä aluvussa nimenomaan runokokoelman rakennetta, runojen rakentumista ja suhteutumista toisiinsa sekä sitä, millä tavoin *Hiljaiset silmät* mahdollisesti poikkeaa konventionaalisesta runokokoelman rakenteesta. Hyödynnän tässä aluvussa runokokoelman rakenteen ja rakenteellisten merkitysyhteyksien tarkastelussa Mikko Keskisen tutkimusta kirjallisuuden paratekstuaalisuuden piirteistä, eli periteksteistä ja epiteksteistä. Seuraavassa aluvussa tarkastelen runokokoelman runoissa esiintyviä kielikuvia, aiheita ja teemoja, ja hyödynnän tarkastelussani Vesa Haapalan tutkimusta runokokoelman poetiikasta. Tarkoitukseni on tutkia niitä kielellisiä ja temaattisia piirteitä, jotka muodostavat *Hiljaiset silmät* -runokokoelman niin sanotun punaisen langan. Kolmannessa aluvussa teen yhteenvedon teoskokonaisuuden poetiikasta ja siitä, miten runokokoelman syntagma muodostuu teoskokonaisuuden rakenteellisten, kielellisten ja temaattisten elementtien kautta. Tutkielmani viimeisessä luvussa palaan kuitenkin lyhyesti vielä siihen, säilyikö tulkintani samana runo-

analyysien jälkeen ja millaisia uusia aspekteja runokokoelman poetiikkaan yksittäisten tekstien analyysien kautta löytyi.

Ennen kuin siirryn käsittelemään Keski- paratekstuaalisuuden ulottuvuuksia, on tarpeen selvittää, mitä tarkoitetaan teoskokonaisuuden poetiikalla ja runokokoelman syntagmalla. Nämä käsitteet tulevat keskeisiksi erityisesti Vesa Haapalan tutkimuksessa. Tutkiessaan Katri Valan esikoisteosta *Kaukainen puutarha* (1924) Haapala tarkastelee teoskokonaisuutta määrittäviä jatkuvuus- ja vastavuussuhteita sekä vastakohtien ja erilaisten sävyjen merkityksiä runokokoelman kokonaismerkityksen kannalta. Teoskokonaisuuden poetiikkaa tutkiessaan Haapala keskittyy pohtimaan muun muassa sitä, miten runokokoelman runojen välille voidaan hahmottaa erilaisia jatkuvuus- ja vastavuussuhteita, miten kokoelma on jaksotettu ja mitä merkityksiä siihen liittyy sekä sitä, onko lukuprosessi lineaarinen ja mitä tekijät siihen vaikuttavat. (Haapala 2012, 161.) Haapalan ajatuksena on, että koko runokokoelman ja siten teoskokonaisuuden sisäinen poetiikka vaikuttaa olennaisesti runojen ja teoskokonaisuuden tulkintaan.

Haapala käyttää tutkimuksessaan kielitieteen termiä *paradigma* kuvaamaan runokokoelmasta nousevien yksiköiden muodostamaan kokonaisuutta. Siinä missä sanat lukeutuvat erilaisiin kielen paradigmoihin, jotka yhdessä muodostavat syntagman eli virkkeen, myös kaunokirjallisen tekstin tai teoksen rajattu kokonaisuus, kuten runo tai runoteos, voidaan nähdä tällaisena syntagmana. Tässä yhteydessä runoteoksen syntagman muodostavat siis runokokoelman yksittäisten runojen jäsentymisen suhteessa toisiinsa sekä runojen luomien kokonaisuuksien tai osastojen suhteet kyseisen runoteoksen tekstiympäristössä. (Haapala 2012, 162.) Muun muassa osastointi, runojen nimeäminen tai nimettömyys, runojen tyyli- ja teemavalinnat sekä erilaiset typografiset ratkaisut vaikuttavat osaltaan runoteoksen jäsentymiseen kokonaisuutena (mt.).

Miten rakenteelliset ominaisuudet sitten sitovat kohdeteokseni runoja toisiinsa? *Hiljaiset silmät* on hyvin omalaatuinen ja erityinen runokokoelma, joka ei varsinaisesti noudata perinteisille runokokoelmille tyypillistä rakennetta. Runokokoelmat ovat edellä esittelemiäni antologioita lukuun ottamatta yleensä kokoelma yhden tietyn runoilijan tuotannosta, joka on syntynyt mahdollisesti monien vuosien saatossa. *Hiljaiset silmät* puolestaan sisältää 24 kehitysvammaisen kirjoittajan runoja, joita toimittajat ovat runokokoelmaan valinneet yhteensä 50. Runokokoelma on syntynyt kehitysvammaisille järjestetyn runokilpailun tuloksena keväällä 1991. Toimittajat ovat valinneet runokokoelmaan samalta kirjoittajalta pääasiassa yhdestä kahteen runoa, mutta joidenkin kirjoittajien kohdalla runoja on valittu mukaan myös useampia, kuitenkin korkeintaan kahdeksan kappaletta. Kokoelman

alkuun sijoitettu toimittajien esipuhe ei kerro, millä perusteella runot on kokoelmaan valittu, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet kirjoitusajankohtaan ja kirjoitusprosessiin tai sitä, onko kirjoittajilla ollut mahdollisesti erilaisia aiheita, joiden pohjalta he runoja kirjoittavat. Tästä syystä lukija olettaa luku-prosessinsa alussa, että runot ovat syntyneet kirjoittajien omien ajatusten pohjalta ilman ulkopuolista ohjausta. Esipuheessa kuitenkin mainitaan, että toimittajat ovat tarvittaessa auttaneet luku- tai kirjoitustaidottomia runoilijoita tuottamaan tekstin paperille kirjoittajan sanelun perusteella.

Hiljaiset silmät on rakenteeltaan omalaatuinen myös siksi, että siinä ei ole selkeää temaattista tai rakenteellista jaksotusta. Runot on sijoitettu kokoelmaan kirjoittajien sukunimien mukaisessa aakosjärjestyksessä, ja saman kirjoittajan runot ovat peräkkäin varsin satunnaiselta vaikuttavassa järjestyksessä. Jokaisen runoilijan yhteyteen on lisätty runoilijan kuva sekä lyhyt haastattelu tai sitaatti hänen ajatuksistaan runon kirjoittamisesta. Esimerkiksi Kai Taskinen kuvaa omaa kirjoitusprosessiaan seuraavasti: ”Omat runoni ovat kovan työn takana. / Ne tulee omasta päästä keksimällä. / Pienenkin runon kirjoittamiseen / tarvitaan joskus iso aika.” (HS, 80.) Jouni Renvall puolestaan esittää lukijalle muutamia kiinnostavia kysymyksiä: ”Haluaisin kysyä lukijalta, / oliko runo hyvä? / Oliko siinä jotain itua? / Oliko siinä mitään joka koskisi / muitakin ihmisiä? / Kannattiko se yleensä tehdä?” (HS, 62). Haastattelun perusteella osa runoilijoista siis tiedostaa runon kirjoittamisen vaikeuden mutta uskaltaa toisaalta myös ottaa kantaa runon kirjoittamisen konventioihin ja puhutella lukijaa suoraan.

Mikko Keskinen esittelee artikkelissaan ”Fiktio talon eteiset ja kynnykset. Peritekstit kirjallisuuden kommentaarina ja tulkintana” (1993) peritekstien rakentumista ja toimintaa kirjallisissa teksteissä. Teoreettisena lähtökohtanaan Keskinen hyödyntää Gérard Genetten ajatuksia teoksen paratekstuaalisuudesta. Hän esittelee artikkelissaan Genetten paratekstuaalisuuden kahtiajakoa, jossa paratekstit jaetaan periteksteihin ja epiteksteihin. Perinteisesti varsinaiset teokselle etäisemmät tekstit, kuten haastattelut ja kuvat, edustavat jälkimmäistä paratekstuaalisuuden aluetta, kun taas peritekstejä edustavat esimerkiksi kirjailijan nimi, otsikot, väliotsikot, esipuheet ja jälkisanat sekä takakansitekstit. (Keskinen 1993,147.) Nämä niin sanotut teoksen sisäiset aputekstit säätelevät tekstin tulkintaa ja ymmärtämistä (Haapala 2012, 163). Kohdeteokseni tapauksessa runoilijoiden haastattelut, kuvat ja syntymäaika ja -paikkaa koskevat taustatiedot kuuluvat kuitenkin olennaisena osana teokseen ja ovat siten myös teoksen tulkintaan vaikuttavia peritekstejä.

Kysymys paratekstuaalisuuden tekijästä nousee Keskinen artikkelissa olennaiseksi. Usein peritekstien tekijäksi ei voida suoraan olettaa esimerkiksi teoksen kertojaa. Keskinen ehdottaakin peritek-

tien taustalle uutta agenttia, toimittaja-kertojaa, joka ”ikään kuin saattaa teoksen julkaisukuntoon periteksteineen kaikkineen, mutta ei osallistu muuten kerrontaa tai tapahtumiin”. (Keskinen 1993, 152.) Vaikka Keskinen ajatus toimittaja-kertojasta liittyykin pääasiassa kertoviin kaunokirjallisiin teoksiin, toimii se nähdäkseni myös oman kohdeteokseni peritekstien selittävänä tekijänä. Koska kohdeteokseni on kokoelma monen kehitysvammaisen kirjoittajan runoja, voidaan olettaa, että runokokoelman kokoajat ja toimittajat ovat osallistuneet peritekstien ja epitekstien laadintaan. Joissakin yhteyksissä, kuten toimittajien allekirjoittamassa esipuheessa, tämä toimittajien rooli näkyy suoraan, mutta esimerkiksi runojen nimeämisessä ja kirjoittajia koskevissa periteksteissä toimittajien rooli on implisiittisempi.

Mikä tarkoitus kohdeteokseni poikkeuksellisilla periteksteillä, kuten valokuvalla ja haastattelulla, on ja mitä merkityksiä ne tuovat lukijan tulkintaprosessiin? Runojen yhteyteen liitetty kuva ja runoilijan haastattelu muistuttavat lukijaa siitä, että jokainen runo on kehitysvammaisen henkilön luoma taideteos, jonka valmistuminen on saattanut vaatia tavallista enemmän aikaa ja voimavaroja. Kuvan avulla lukija saattaa myös pystyä päättelemään jotakin runoilijan kehitysvamman tasosta ja taustasta, sillä moniin kehitysvammatyyppeihin, kuten Downin oireyhtymään, liittyy joitakin helposti tunnistettavia ulkoisia piirteitä. Toisaalta tällaisen lisäinformaation tarjoaminen saattaa osaltaan ohjata ja ehkä kahlitakin lukijan tulkintaprosessia. Nähdäkseni erityisesti runoilijan haastattelu toimii kuitenkin mielenkiintoisena vihjeenä siitä, miten kehitysvammainen ihminen runojaan työstää ja millaisia ajatuksia runous hänessä ylipäättään herättää, ja se tarjoaa siten ainutlaatuisen mahdollisuuden päästä osalliseksi kehitysvammaisen henkilön maailmankuvasta ja ajatusmaailmasta. Tässä yhteydessä lukijan tulee kuitenkin muistaa, että henkilön haastattelu ja haastattelusta valikoitu sitaatti ovat nekin toimittajien intention mukaisia tulkintaa ohjaavia vihjeitä.

Vaikka kohdeteokseni edellä esiteltyt erikoiset peritekstit saattavat ohjata lukijan tulkintaa toimittajien haluamaan suuntaan, ovat teoksen varsinaiset peritekstit, kuten otsikot ja esipuhe, kuitenkin teoskokonaisuuden poetiikan ja runojen tulkinnan kannalta olennaisempia tekijöitä. Millainen teos *Hiljaiset silmät* on rakenteellisesti ja miten teoskokonaisuuden rakenne vaikuttaa tulkintaan? Mikä merkitys teoksesta kumpuavilla periteksteillä on teoskokonaisuuden merkityksen kannalta? Kuten jo edellä totesin, *Hiljaiset silmät* -runokokoelmasta on löydettävissä peritekstejä, kuten esipuhe ja otsikot. Aloitan peritekstien tarkastelun kohdeteokseni nimestä ”Hiljaiset silmät”. Romaanien tapauksessa teoksen ”otsake” ilmaisee Keskinen mukaan romaanin keskeisimmän aiheen esimerkiksi *Moby Dickin* tapauksessa. Alaotsikon tehtävä on puolestaan tarkentaa otsikkoa ja tulkita ja kommentoida sitä. (Keskinen 1993, 149.) Oman kohdeteokseni nimi tarkentaa lukijan huomion koko

runokokoelmaan luonnehtivaan metaforaan, josta rakentuu myöhemmin lukuprosessin edetessä tulkintaa ohjaava periteksti. Alaotsikko ”Satakuntalaisten kehitysvammaisten runoja” puolestaan tarkentaa ja rajaa kokoelman nimen aihepiiriä ja kontekstia koskemaan nimenomaan kehitysvammaisten runoja ja niiden poikkeuksellista syntykontekstia. Metafora ”hiljaiset silmät” ei kuitenkaan avaudu vielä merkitykseltään teoksen nimenä, joten lukija olettaa, että tälle metaforalle saadaan selitys myöhemmin.

Kansilehteä ja sisällysluetteloa seuraa lukijalle osoitettu toimittajien esipuhe, jossa Astren, Rajala ja Impola avaavat runokokoelman syntykontekstia ja runoilijoiden kirjoitusprosessia. Esipuheessa tuodaan myös esiin jo aiemmin käsittelemäni huomio siitä, että jotkut runoilijat eivät ole itse osanneet kirjoittaa, vaan toimittajat ovat avustaneet heitä kirjoitusprosessissa. Esipuheessa esiintyy positiivisia, ylpeyttä ja kunnioitusta huokuvia ilmauksia, kuten ”On täysi syy olla ylpeä runoilijoistamme! (HS, 9)”, jotka tuovat kokoelmaan erityisen painokkaan arvolatauksen ja vaikuttavat siten teoksen vastaanottoon. Esipuhe on paitsi tyyliään myös kielelliseltä asultaan poikkeava, sillä teksti sisältää muutamia kielipillisiä ja tyyllillisiä epäkohtia, kuten liiallista huutomerkkin ja epätavallisten välimerkkien käyttöä. Esipuheen kielestä voidaan päätellä, etteivät toimittajat ilmeisesti ole kirjallisuuden ammattilaisia. Esipuheen lopussa toimittajat ohjaavat lukijan asennoitumista ja tulkintaa suoraan: ”Toivomme, että runokirja ’Hiljaiset silmät’ saa lukijansa ymmärtämään, että kehitysvammainen on tunteineen ja tarpeineen samanlainen ihminen kuin kuka tahansa meistä (HS, 9).” Tällä huomautuksella toimittajat tavallaan muistuttavat lukijaa siitä, että kehitysvammainen henkilö näkee ja kokee elämää hyvin samalla tavalla kuin terve ihminen. Toisaalta tämä huomautus on tavallaan harhaanjohtava, sillä lähtökohtaisesti voidaan kuitenkin olettaa, että kehitysvammainen ihminen kokee elämän suuria tunteita, kuten iloa, surua ja rakkautta, omasta näkökulmastaan ja elämäkokemuksistaan käsin, jolloin hänen tunteensa ja tarpeensa todennäköisesti poikkeavat terveen ihmisen tunteista ja tarpeista ainakin jonkin verran. Jo arvolatauksia synnyttävässä esipuheessa lukijaa siis ohjataan lukemaan kehitysvammaisten runoja kirjoittajien tunteidenkuvauksina ja kommunikaatiovälineinä, joita ”ei tarvitse selitellä, ne puhuvat itse puolestaan! (mt.)”.

Toimittajien esipuheen jälkeen lukijalle esitellään Kimmo Grönroosin runo ”Hiljaiset silmät”. Tässä kohtaa lukija havaitsee runon ja runokokoelman nimen välillä merkitysyhteyden. Se, mitä Grönroosin runon metafora merkitsee, hahmottuu kuitenkin vasta runokokoelman kokonaisvaltaisen tulkinnan kautta. Keskiön mukaan kontekstistaan irrotettu teksti ei merkitse samaa kuin alkuperäisessä kontekstissaan:

Jos otsake, epigrafi tai kappaleen otsake on jo kirjoitetun sitaatti, esimerkiksi lainaus kirjallisuudesta, iterointi on selvästikin toiminnassa peritekstin ja tekstin suhteessa. Siteerattu katkelma vääjäämättä menettää osan merkityksistään sillä hetkellä, kun se irrotetaan ”alkuperäisestä” kontekstistaan; analogisesti: lainauksen liittäminen toisen tekstin peritekstiksi täydentää syntyneen merkitysvajauksen. (Keskinen 1993, 155.)

Esitellessään Jacques Derridan ajatusta dekonstruktiivisesta iteroitavuudesta Keskinen siis korostaa, että sanan mahdollinen toistuvuus uudessa erillisessä kontekstissa merkitsee aina merkityksen muuttosta, sillä toisto synnyttää aina merkityksiä (mt., 154). Voidaankin olettaa, että ”hiljaiset silmät” -metafora merkitsee eri asiaa ja eri tavalla esiintyessään kontekstista irrallaan teoksen nimenä ja toisaalta spesifinä metaforana runokokoelman runon osana. Grönroosin runo toistuu vielä uudelleen runokokoelman myöhemmässä vaiheessa. Nämä kolme ilmentymää, runokokoelman nimi, runokokoelman avausruno sekä runon toinen esiintyminen kokoelmassa, korostavat vaikutelmaa siitä, että Grönroosin runon metaforaan liittyy jokin koko runokokoelmaa lävistävä merkitys, jonka voidaan ehkä olettaa liittyvän jotenkin hiljaisuuden ja itseilmaisun rajoittumisen teemoihin.

Miten runokokoelman muut runot sitten rakentuvat ja mitä analogioita niiden välille on löydettävissä? *Hiljaiset silmät* -kokoelman kaikki runot on nimetty, ja useimmissa tapauksissa runon nimi liittyy kiinteästi runon aiheeseen. Esimerkiksi Kimmo Forsselin runossa ”Vuodenajat” lyyrinen minä kuvailee vuodenaikojen vaikutusta sekä luontoon että ihmiseen. Toisaalta jotkut runot on nimetty esimerkiksi runosta nousevan metaforan mukaisesti, kuten Taisto Lehtilän runossa ”Terveisiä nauvalaverstaalta”. Runojen nimeäminen toimii yhtenä rakennetekijänä, joka sitoo jokaisen runoilijan tuotantoa toisiinsa ja rakentaa siten runokokoelman sisäistä syntagmaa. Runojen nimeäminen on mahdollisesti ollut teoksen toimittajien keino, jolla runokokoelman erilaisia runoja sidotaan toisiinsa. Runot ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vapaamittaisia ja -rytmisiä, eikä niistä löydy selkeitä alku-, sisä- tai loppusointukaavoja. Rakenteellisesti runot ovat moderneja, eikä useimmissa runoissa ole selkeää ja säännöllistä säe- ja säkeistorakennetta. Yksi erityisen huomionarvoinen piirre runoissa on runsas välimerkkien käyttö. Esimerkiksi kolmen pisteen jono toimii tehokeinona useassa eri runoilijan runossa, ja se näyttää sijoittuvan runoissa merkityksellisiin, metaforaa tai teemaa edeltäviin tai niitä luonnehtiviin käännekohtiin. Käsittelen välimerkkien poikkeuksellista käyttöä ja niiden merkityksiä tarkemmin tutkielmani luvussa 3.3.

Sekä esipuhe, runojen nimeäminen, runojen modernit rakennepiirteet että leimallinen välimerkkien käyttö sitovat runokokoelman varsin erilaisia runoja toisiinsa. Näiden piirteiden pohjalta rakentuva teoskokonaisuuden poetiikka on kuitenkin vielä puutteellinen, sillä rakenteellisia piirteitä keskei-

sempää teoskokonaisuuden tulkinnan kannalta ovat ne kielikuvat, aiheet ja teemat, jotka kumpuavat kehitysvammaisten kirjoittajien omasta kokemusmaailmasta. Tarkastelen seuraavassa alaluvussa *Hiljaiset silmät* -kokoelmasta nousevia keskeisiä kielikuvia, aiheita ja teemoja, jotka synnyttävät teoskokonaisuuteen harmonian ja jotka ovat ohjanneet juuri tiettyjen runojen valikoitumista tutkimukseni kohteeksi.

2.2 Teoksen kuvallisuus ja teemat

Tarkastelen seuraavaksi lyhyesti sitä, millaisin kielellisin keinoin *Hiljaiset silmät* teoskokonaisuutena mahdollisesti jäsentyy Vesa Haapalan käsityksen mukaiseksi syntagmaksi. Tässä yhteydessä keskeisiä kysymyksiä ovat ainakin seuraavat: Millaisia kielellisiä ilmaisukeinoja kokoelman runot käyttävät ja mitä merkityksiä niihin liittyy? Entä millaisia aiheita ja teemoja runot käsittelevät? Löytyykö teoksesta lopulta jokin temaattinen punainen lanka, joka sitoo kokoelman kaikkia runoja jotenkin toisiinsa? Etenen käsittelyssä pienemmistä kielellisistä ilmauksista isompiin temaattisiin kokonaisuuksiin ja pyrin hahmottelemaan teoskokonaisuuteen temaattisen syntagman ääriveriivoja.

Kieleltään kohdeteokseni runot ovat pääosin puhutun yleiskielen mukaisia, ja muutamista runoista on löydettävissä myös joitakin murrepiirteitä. Esimerkiksi Tarmo Rajamäen runossa ”Kyökkii marraskuu” käytetään murren sanaa ”kyökkii” ja Aino Puttosen runo ”Opetä kävelemään!” on kirjoitettu murteella. Joissain runoissa on tavoiteltu myös perinteiselle runolle ominaista vanhahtavaa runokieltä, ja muutamasta runosta löytyy myös suoria lainoja englannin kielestä. Kielellinen variaatio tuo runokokoelmaan autenttisuutta, sillä runokokoelman runoilijat ovat erilaisia yksilöitä, joilla on eri lähtökohdat, historia, kokemukset ja näkemykset elämästä, jolloin myös heidän käyttämänsä kieli on persoonallista ja yksilöllistä.

Hiljaiset silmät -kokoelman runoissa maailmaa ja sen ilmiöitä kuvataan usein positiivisessa valossa. Runoissa toistuvat usein sanat ”kiva”, ”mukava”, ”hauska” ja ”hieno”, jotka kuvaavat lyyrisen mielen asennoitumista ympäristöönsä tai runon tapahtumiin. Negatiivisia asioita pyritään runoissa hieman pehmentämään ja surullisiin asioihinkin asennoidutaan runoissa toiveikkaasti. Esimerkiksi Taisto Lehtilän runossa ”Terveisiä naulaverstaalta” lähimmäisten kuolemaa pohjustetaan vähättelevällä ilmauksella ”Oli vähän surua. (HS, 39)”. Jyri Luotolan runossa ”Eräänä päivänä linja-auto

jätti” lyyrisen minän asennoituminen ikävään tapahtumaan muuttuu negatiivisesta positiiviseksi runon edetessä:

Eräänä päivänä linja-auto jätti

Eräänä päivänä kun linja-auto jätti,
kohta tultiin hakemaan.
Soitettiin äidille,
jouduin odottamaan vähän aikaa,
olin vähän kiukkuinen.
Äiti soitti liikennöitsijälle,
sitten luvattiin palaveri.
Jalan puutumisestakin keskusteltiin
tänä aamuna.
Sitten muutuin vähän toiseksi, iloisemmaksi.
Se oli hassua kun jäin autosta. (HS, 45.)

Lyyrinen minä ilmaisee runossa närkeästänsä siitä, että hänet on jätetty pois linja-auton kyydistä. Tämä närkeästä alkua vähitellen runossa purkautua, minkä johdosta lyyrisen minän mieliala kohoaa ja hän toteaa: ”Sitten muutuin vähän toiseksi, iloisemmaksi.” Positiivinen mieliala aiheuttaa myös sen, että aluksi negatiivisena koettu tapahtuma näyttäytyykin runon lopussa uudessa valossa: ”Se oli hassua kun jäin autosta.” Kaiken kaikkiaan runokokoelman runoista välittyy lukijalle positiivinen ja toiveikas elämänsäsenne.

Tämä positiivisuus ja toiveikkuus kumpuaa mahdollisesti kehitysvammaisen henkilön elämäntilanteesta ja kontekstista. Kehitysvammaisen henkilön lähimmäiset ja hoitohenkilökunta pyrkivät mahdollisesti pehmentämään jo lähtökohtaisesti haavoittuvaisessa asemassa olevan kehitysvammaisen kohtaamia vastoinkäymisiä niin sanotun hoivapuheen kautta, mikä on yleistä myös esimerkiksi lasten kasvatuksessa. Liisa Arola, Leila Paavola ja Pentti Körkkö ovat tutkineet hoivapuheen merkitystä erityisesti lapsen kielellisen kehityksen kannalta. Hoivapuhe on yksi olennainen tekijä vanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa, ja sen avulla äiti voi esimerkiksi kiinnittää ja ylläpitää lapsen huomion. (Arola, Paavola & Körkkö 2009, 146.) Hoivapuhe voi nähdäkseni toimia samalla tavalla myös kehitysvammaisen henkilön ja hänen hoitajansa välisessä vuorovaikutuksessa. Hoivapuheen tarkoituksena on siten tukea ja rohkaista lasta tai kehitysvammaista henkilöä näkemään tilanteen positiiviset puolet, ja hänen huomionsa pyritään kohdistamaan nopeasti muihin, mukaviin asioihin. Aikuisen tai hoitohenkilökunnan ohjaus voi siis osaltaan vaikuttaa merkittävästikin runoista kumpuavan positiivisen asenteen taustalla.

Toisaalta runojen positiivinen asenne saattaa myös olla seurausta runokokoelman toimittajien valikointityöstä. Erityisesti kokoelman esipuheesta välittyvä rohkaiseva ja kannustava asennoituminen kehitysvammaisten runoihin voisi implikoida sitä, että runokokoelmaan valikoituneet runot ovat kohdanneet valintavaiheessa jonkinlaista sensuuria. Kehitysvammaisen henkilön – kuten myös terveen henkilön – päivittäiseen elämään kuuluu varmasti myös negatiivisia hetkiä, joita voidaan sanallistaa hyvinkin karkeasti. Kehitysvammaisen henkilö ei välttämättä myöskään aina ymmärrä, millainen kielenkäyttö on sopivaa missäkin tilanteessa. Positiivinen asenne ja siisti kieli voisivat viitata siihen, että runokokoelmaan on valittu pääosin positiivisia ja asiallista kieltä sisältäviä runoja.

Tässä yhteydessä on kiinnostavaa pohtia erityisesti sitä, miten kehitysvammaiset kielentävät kokemuksiaan elämästä ja millaisia kielikuvia – erityisesti metaforia ja symboleja – *Hiljaiset silmät* -runokokoelmasta löytyy teoskokonaisuuden tasolla. Kuten jo johdantoluvussa esitin, olen valikoinut tutkimukseni kohteeksi tiettyihin aihepiireihin liittyviä runoja. Nämä valitsemani runot edustavat kohdeteokseni keskeisimpiä aiheita; luontoa, aikaa sekä sairautta ja kuolemaa. Kuten olen jo edellä maininnut, runojen valintaperiaatteita ei paljasteta kokoelman esipuheessa. Suurin osa runokokoelman runoista kietoutuu näihin keskeisiin aiheisiin, mutta kokoelmasta löytyy myös runoja, jotka eivät suoranaisesti liity niihin. Voidaan siis olettaa, että runokilpailu, jonka myötä runokokoelman runot ovat syntyneet, ei ole suoraan ohjannut kirjoittajia valitsemaan juuri tiettyjä aiheita runoilleen. Toisaalta varsin selkeä aihejako viittaisi siihen, että kilpailussa on mahdollisesti esitetty useita eri aihevaihtoehtoja, joista runoilijat ovat kirjoittaneet. Aiheiden syntyperän arvailu ei ole kuitenkaan tutkielmani kannalta olennaista, sillä keskityn tutkimuksessani vain runojen metaforien tutkimukseen. Ohitan siis kysymyksen aihepiirien valikoitumisesta teokseen ja esittelen seuraavaksi lyhyesti aiheiden ilmenemismuotoja ja kielikuvia, jotka runokokoelman keskeisiin aiheisiin kytkeytyvät.

Hiljaiset silmät -runokokoelman luontoaiheiset runot ovat usein konkreettisesti havaittavissa olevan kuvan tyyppisiä kuvauksia siitä, mitä lyyrinen minä ympärillään näkee. Useimmiten luontorunoihin kytkeytyy kuitenkin jokin elämää jäsentävä käsittemetafora, kuten IHMINEN ON KASVI. Tämän käsittemetaforan kielellisiä ilmentymiä löytyy hyvin monesta kohdeteokseni runosta, mutta kokoavasti voidaan kuitenkin todeta, että erityisesti IHMINEN ON KASVI -metaforan alemman abstraktiotason metafora IHMINEN ON KUKKA näyttäisi olevan yksi yleisimmistä metaforista *Hiljaiset silmät* -teoksessa. Nämä metaforat saavat runoissa hyvin erilaisia merkityksiä yhtäältä runojen kontekstista ja toisaalta runoilijoiden omasta kontekstista käsin. IHMINEN ON KASVI ja IHMINEN ON KUKKA -

metaforiin piiloutuu useassa runossa kukkiin tai niiden väreihin liittyvää symboliikkaa, joka rajaa metaforan merkityskenttää ja tuo siihen uusia, ehkä jopa odottamattomia merkityksiä.

Kokoelman runoissa useimmiten esiintyviä kukkia ovat ruusu, orvokki, kissankello ja päivänkakkara, ja toistuvia kukkiin liittyviä värejä ovat punainen, keltainen, sininen ja valkoinen. Värisymboliikka, joka kytkeytyy jo itsessään symbolin asemassa oleviin luonnonkukkien merkityskenttiin, tuo uusia аспектеja käsittemetaforan IHMINEN ON KUKKA merkityskenttiin. Kukkiin ja niiden väreihin liittyvä symboliikka näyttäytyy hieman erilaisissa rooleissa eri runoissa, joissa käsittemetaphora IHMINEN ON KUKKA saa sekä konventionaalisia että uusia ja innovatiivisia merkityksiä. Yleistäen voidaan kuitenkin esittää, että kukat ja niihin liittyvät värien symboliset merkitykset kuvaavat jollain tasolla ihmiselämää ja sen vaihteita, iloja ja suruja, ja toisaalta myös erilaisuutta ja yksilön – etenkin jollakin tavalla poikkeavan ja erityisen yksilön – roolia yhteiskunnassa.

Valitsemisani kukka-aiheisissa runoissa herää myös kysymys siitä, kuka lopulta pitää huolen kukista ja siten kukkaan rinnastuvista ihmisistä. Tämä tuo runoihin usein myös uskonnollisia viittauksia. Uskonnolliset kysymykset nousevat esiin monessa runossa, mistä voidaan päätellä, että monessa yhteydessä luontoon peilautuva uskonto on runokokoelman kirjoittajien omassa kulttuurisessa kontekstissa merkityksellinen ulottuvuus. Kukka-aiheiset runot kietoutuvat usein erilaisuuden ja sen kauneuden teeman ympärille, ja ne tuovat monessa yhteydessä esiin kehitysvammaisten ihmisten kauneuden, persoonallisuuden ja arvokkuuden tavalla, jota tavallinen ihminen ei välttämättä tulisi ajatelleeksi.

Toinen kohdeteokseni yleinen käsittemetaphora on erityisesti vuodenaikoihin liittyvä metaphora ELÄMÄ ON VUOSI, jota käsittelen tarkemmin tutkielmani neljännessä luvussa. Vuodenajoista erityisesti kevät näyttäytyy merkityksellisessä roolissa vuodenaikojä käsittelevissä runoissa. Lakoffin ja Turnerin (1989, 18) mukaan KEVÄT on yksi ELÄMÄ ON VUOSI -käsittemetaphoran alemman abstraktiotason ilmentymistä ja kuvaa näin ollen NUORUUTTA. Myös ELÄMÄ ON VUOSI -metaphora kaikkine ilmentymineen liittyä Lakoffin ja Turnerin mukaan vahvasti inhimilliseen kokemukseen luonnon kehitysvaihteista ja ihmiselämän syklisyydestä, jolloin kevääseen mielletään ajatus luonnon syntymisestä, kun taas syksy viittaa yleensä kuolemaan. Kevääseen liittyvä luonnon herääminen ja kukkaan puhkeaminen tulee esille hyvin monessa runossa, mikä puolestaan ELÄMÄ ON VUOSI -metaphoran valossa saattaisi viitata kirjoittajien yhteiseen kokemukseen siitä, että KEVÄT siihen liittyvine elementteineen on kirjoittajille läheisin vuodenaika ja kuvaa parhaiten kehitysvammaisten kokemusta omasta roolistaan yhteiskunnassa: kokoelman kirjoittajat eivät ole enää lapsia, mutta he ei välttä-

mättä myöskään ole saavuttaneet sitä henkisen kypsyyden, itsenäisyyden, ja vastuun tasoa, joka liittyy aikuiseksi kasvamiseen ja täysi-ikäisyyteen. Kevät kuvastaa runoissa usein tällaista kasvamisen ja kypsymisen vaihetta, jonka kehitysvammainen henkilö käy läpi saavuttaakseen itsenäisyyden ja paikkansa aikuisten maailmassa.

Useissa runoissa myös kesä on tärkeässä roolissa. ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan mukaisesti KESÄ viittaa AIKUISUUTEEN ja elämän niin sanottuun kukoistuskauteen (Lakoff & Turner 1989, 18). Kuvaukset aikuisuuteen viittaavasta kesästä ovat positiivisesti sävyttyneitä ja tunnelmaltaan onnellisia, ehkä jopa riehakkaitakin. Kesä näyttäytyy runoissa vuodenaikana, jolloin ihminen nauttii luonnosta ja elämästään täysipainoisesti. Helli Taimin runossa ”Kesä” luetellaan ihmisten yleisiä kesäaktiiviteetteja, kuten auringonotto, mattopyykki ja marjastaminen, ja runo päättyy säkeisiin ”Kesällä on lämmin / ja on hyvä olla! (HS, 77)”. Tämä kuvaa nähdäkseni osuvasti sitä sanomaa, jonka kesärunot kokoelmassa yleisesti saavat: kesään rinnastuva aikuisuus on ihmisen elämän onnellisinta aikaa, jolloin hän saa toteuttaa itseään haluamallaan tavalla ilman huoltajien tai holhoajien lupaa. Toisaalta esimerkiksi Helena Stenroosin runossa ”Kesä” (HS, 75) kesä liittyykin aikuistumisen teemaan ja kehitysvammaisen henkilön vapauden ja itsenäisyyden kaipuuseen.

Itsenäistymistä ja aikuistumista kuvataan vuodenaikojen ja kasvien lisäksi myös eläinten avulla. Matti Haasiosalon runo ”Ihminen ja Luonto” yhdistää vuodenaikoihin ja puuhun liittyvän kasvamisen teeman lintuun. Runon ensimmäisessä säkeistössä lehtipuu, joka puhkeaa kesäiseen loistoonsa vähitellen, rinnastuu kasvavaan ihmisyksilöön metaforan IHMINEN ON PUU kautta. Toisessa säkeistössä metaforinen merkityksensiirto tapahtuu IHMISEN ja LINNUN käsitteiden kautta, ja ihmisen elämä vertautuu siten linnunpoikasten kasvuun. Runon lopussa tämä vertautuminen kuvataan suoraan vertauksen kautta: ”Niin kuin ihminenkin kasvaessaan / lentää pois pesästään. (HS, 28).”

Ihminen ja Luonto

Kun puu herää talviunestaan,
silmut aukeavat pikkuhiljaa.
Juhannuksena valmis lehtipuu.
Valmiit lehdet tuoksuvat hyvältä.

Linnut puussa pöntössään
laulavat kauniisti,
poikaset kasvavat,
emo ruokkii niitä,
syksyllä poikaset lentävät
omille teillensä...

Niin kuin ihminenkin kasvaessaan
lentää pois pesästään. (HS, 28.)

Haasiosalo käsitteellistää aikuiseksi kasvamista eläinten avulla myös runossaan ”Oravanpesä”, jossa kasvavat oravanpojat rinnastuvat ihmiseen, joka saavuttaa aikuisuuden ja siihen liittyvät vaiheet ennen pitkää saman syklisen kehitysprosessin kautta kuin oravakin.

Oravanpesä

Oravanpojat kuusikossa,
syövät kävyinsiemeniä,
kasvavat ja vahvistuvat...

Isoiksi kasvettuaan tekevät oman oravanpesän. (HS, 25.)

Aikuistumisen ja kasvamisen teemat kumpuavat kirjoittajien omasta taustasta, sillä kehitysvammaisen henkilö ei useimmiten pysty aikuisenakaan saavuttamaan samanlaista itsenäisyyttä ja vapautta kuin terve henkilö. Itsenäisyyden asteet saattavat vaihdella kehitysvamman tyypistä ja vakavuudesta riippuen, ja runoissa esiintyvien, palveluasumiseen viittaavien paikannimien, kuten ”Ravaninkoto” ja ”Kuntola”, perusteella ainakin osa *Hiljaiset silmät* -kokoelman kirjoittajista elää jonkinlaisessa yhteisöllisessä palvelutalossa poissa kotoa. Esimerkiksi palvelutalossa asuminen voi olla kehitysvammaiselle henkilölle keino itsenäistyä ja aikuistua hänen omista lähtökohdistaan ja tilanteestaan riippuen. Runokokoelman runot ovatkin pääosin toiveikkaita ja positiivisesti sävyttyneitä, ja ne muistuttavat lukijaa siitä, että myös kehitysvammaisen henkilö voi kokea kasvuun ja aikuistumiseen liittyviä onnen ja onnistumisen kokemuksia omaisten ja hoitohenkilökunnan tukemana.

Kolmas aihe, joka runokokoelmasta nousee keskeiseksi, on sairaus ja siihen läheisesti liittyvä kuolema. Runokokoelman pysäyttävimmät runot liittyvät juuri lyyrisen minän kokemukseen omasta sairaudestaan, puutteellisuudestaan ja esteellisyydestään, mutta monet runot käsittelevät myös läheisen menettämistä ja kuolemaa. Runokokoelman nimikkoruno, Kimmo Grönroosin ”Hiljaiset silmät” kuvaa lyyrisen minän ahdistuneisuutta ja turhautumista tilanteessa, jossa hän ei pysty liikumaan haluamallaan tavalla. Runossa sairaus on ikään kuin ryöstänyt lyyriseltä minältä mahdollisuuden kulkea kuten hän itse haluaa, ja jatkuvan terveydenhuollon henkilökunnan valvonnan ja kontrollin alaisena oleminen ahdistaa häntä. Myös Aino Puttosen runossa ”Opetä kävelemään!” liikuntakyvyttömyys ja sairauden kahlitsevuus nousevat keskiöön. Puttosen runossa liikuntakyvyttömyys ja lyyrisen minän tarpeettomuuden tunne liittyvät ympäröivän yhteisön odotuksiin ja oletuksiin siitä, että fyysinen rajoittuvuus heijastaa jollain tasolla myös psyykkistä rajoittuneisuutta.

Kuten jo aiemmin mainitsin, kuolemaa ja menetystä käsitellään muun muassa Taisto Lehtilän runossa ”Terveisiä naulaverstaalta” hieman pehmenneen pohjustuksen kautta. Runo kertoo kuitenkin lyyrisen minän vakavista menetyksistä: lyyrisen minän äiti on kuollut, samoin runossa mainittu Helmi, jonka henkilöllisyyttä ei sen enempää tarkenneta. Lyyrinen minä mainitsee hänen isänsä ja veljensä olevan elossa, mutta Seppo, joka voi runon kontekstissa olla juuri lyyrisen minän veli, kärsii kuitenkin halvauksesta. Runo sisältää runsaasti kivuliaita menetyksen kokemuksia, mutta niitä käsitellään ikään kuin elämän itsestäänselvyyksinä ja luonnollisina asioina. Mirja Viitamäen runossa ”Muisto Markusta” lyyrinen minä, lapsensa menettänyt äiti, puolestaan kuvaa suruaan ja menetystään traagiseen ja dramaattiseen sävyyn:

Muisto Markusta

Oli äidillä kukkanen pieni
niin hento niin heikko vain.
Kun syksyn kylmä tuuli
vei kukkaset kedolta, niin myöskin
Isä Taivaan vei lapsen äidiltä.

Rakas lapseni rikas olet nyt
saanut kodin olet paremman
Saa äitisi olla onnellinen ja
kiittää Jumalaa, että korjasi
talteen Taivaaseen minun
pienen rakkaan lapseni.

Äiti täällä yksin kulkee
täällä murheen laaksossa
ja aina Markkua muistaa
omaa pientä kultaansa.
Koska pääsen luoksesi sinne
iki-ihanaan kirkkauteen.
Saan lapseni sinut nähdä
valkovaatteissa karitsan. (HS, 90.)

Runossa on runsaasti intertekstuaalisia viittauksia Raamattuun. Menetetty lapsi rinnastuu runossa kukkaseen, joka nostaa esiin jo aiemmin esittelemäni käsittemetaforan IHMINEN ON KUKKA, jota vahvistaa toinen runosta nouseva metafora ELÄMÄ ON VUOSI, jolloin syksy ja kasvien kuoleminen rinnastuvat lapsen kuolemaan. Myös tässä runossa menetyksen tuska on esillä rehellisesti, mutta kuolemaan suhtaudutaan runossa kuitenkin positiivisesti, sillä lyyrinen minä uskoo lapsensa olevan nyt paremmassa paikassa ja odottaa tapaavansa tämän kuolemansa jälkeen. Kuolema ei siis *Hiljai-*

set silmät -kokoelmassa esiinny lopullisena ja lohduttomana asiana, vaan se ymmärretään luonnolliseksi osaksi ihmisen elämänkaarta ja uuden, kristillisen perinteen mukaisen kuolemantakaisen elämän alkamiseksi.

Hiljaiset silmät -runokokoelman runot käsittelevät ihmiselämään olennaisena osana kuuluvia asioita ja ilmiöitä, mutta elämää kuvataan runoissa kehitysvammaisen omaa kontekstia vasten, jolloin runot saavat uusia erityismerkityksiä. Runokokoelman keskeisimmät aiheet, luonto ja vuodenaajat, aikuisuus ja itsenäisyys sekä sairaus ja kuolema, ovat siis paitsi ihmiselämään kiinteästi liittyviä ulottuvuuksia myös aiheita, joiden avulla kehitysvammaisen henkilön oma maailmankuva ja kulttuurinen konteksti tulevat konkreettisimmin näkyviin. Kielen, kuvallisuuden sekä aiheiden ja teemojen osalta voidaankin todeta, että ne luovat *Hiljaiset silmät* -kokoelmaan yhtenäisyyttä sekä koko teoksen että yksittäisten runojen keskinäisten suhteiden välille.

2.3 Teoskokonaisuuden poetiikka

Olen tähän mennessä tarkastellut lyhyesti sitä, millaisia rakenteellisia, kielellisiä, kuvallisia ja temaattisia yhteyksiä runokokoelmaan sisältyy ja miten kokoelman runot linkittyvät toisiinsa. Keskeisinä kytkösinä eri runoilijoiden runojen välillä toimivat ihmiselämään olennaisesti liittyvät teemat, jotka ovat läsnä jokaisen ihmisen elämässä. Nämä teemat saavat uusia ulottuvuuksia kehitysvammaisten oman kontekstin kautta. Teemat eivät kuitenkaan esiinny jokaisessa runossa, ja peräkkäisten runojen välille on välillä vaikeaa löytää yhdistävää tekijää. Vielä on siis määrittämättä, voiko *Hiljaiset silmät* -runokokoelmaa lukea ja tulkita yhtenäisenä ja loogisena kokonaisuutena.

Haapalan mukaan runokokonaisuuden tulkinnassa ja tutkimuksessa keskiössä ovat runosta löytyvät kehysrunot. Tutkimuksessaan hän esittelee sitä, kuinka Valan runoteoksen eri osastojen alkuihin sijoitetut runokatkemat vihjaavat lukijalle tulevien runojen teemoista sekä koko teoksen sisäisestä kieliopista eli syntagmasta. Kehysrunot toimivat siis ikään kuin lukuvihjeinä lukijalle, joka palaa lukuprosessinsa päätyttyä jälleen kehysrunoon ja tulkitsee runoja kokonaisuutena suhteessa kehysrunon tyylillisiin ja temaattisiin vihjeisiin. (Haapala 2012, 166–167.) *Hiljaiset silmät* -runokokoelmassa tällaisena kehysrunona voidaan nähdä kokoelman aloittava Kimmo Grönroosin runo ja kokoelman nimi ”Hiljaiset silmät”. Grönroosin runo toistuu uudelleen myöhemmin teoksessa, mikä vahvistaa ajatusta siitä, että Grönroosin runo toimii jonkinlaisena temaattisena johtolanka-

na koko runokokoelman tulkintaan. Kehysrunona ”Hiljaiset silmät” esittää lukijalle heti aluksi kysymyksen ”Tuleekohan siitä hiljaiset silmät / [- -] (HS, 11)”. Tämä kysymys kuvaa liikuntakyvyttömyyden ja puutteellisuuden tunteita kehitysvammaisen näkökulmasta tavalla, jolla lukija ei ehkä ole asiaa koskaan ajatellut. Kysymyksen muotoon aseteltu runo synnyttää lukijassa lisää kysymyksiä: Mitä kielikuva ”hiljaiset silmät” merkitsee? Millaisia teemoja runoon liittyy? Mitä on odotettavissa runokokoelman muilta runoilta? Näihin kysymyksiin lukijan pitää etsiä vastauksia runokokoelman muista runoista. Tulkintaprosessissaan lukija kuitenkin saattaa havahtua siihen, ettei vastausta löydykään heti seuraavista runoista, vaan sitä pitää etsiä useiden eri runojen syvärakenteista ja merkityksistä, jotka avautuvat vasta yksittäisten runojen konteksteista käsin. Kehysrunona Grönroosin runo sysää lukijassa liikkeelle tulkintaprosessin, joka edellyttää koko runokokoelman lukemista kokonaisuutena.

Haapala luokittelee kehysrunojen funktioita sen mukaan, mikä on niiden tehtävä runokokonaisuuden kannalta. Kehysrunot toimivat Haapalan mukaan siirtäjinä niin sanotuissa siltarakenteissa, jotka muodostuvat eri osakokonaisuuksien väleihin. Ne tavallaan jatkavat aikaisemmissa runoissa esiintyviä kielikuvia ja toisaalta siirtävät niitä edelleen seuraavan runo-osastoon. Tässä siirrossa edeltävän osaston viimeinen runo eli siirtäjäruno ennakoii esimerkiksi seuraavan osaston teemoja ja sanastoa ja vahvistaa siten uuden siltarakenteen kehysrunoa. (Haapala 2012, 167.) *Hiljaiset silmät* -runoteoksessa ei ole Haapalan tutkiman Valan *Kaukainen puutarha* -kokoelman tapaan selkeitä osastoja tai kokonaisuuksia, joiden välille voitaisiin selvärajaisesti määrittää kehys- ja siirtäjärunoja. Nähdäkseni tällainen osakokonaisuuksien yhdistämssuhde syntyy kuitenkin runokokoelman ensimmäisen ja viimeisen runon välille. Huomionarvoista on kuitenkin se, että tämä aloitus- ja lopetusrunon muodostama side on mahdollisesti juuri runokokoelman kokoajien intention mukaisesti rakennettu. Siinä, missä Grönroosin runo herättää lukijan pohtimaan liikuntakyvyn ja ylipäättään itsemääräämisoikeuden menettämistä, oman puutteellisuuden hyväksymistä ja kulkemisen merkityksiä, runokokoelman viimeinen runo, Mirja Viitamäen ”Kulkija”, palaa liikkuvuuden teemaan, mutta esittää sen eri näkökulmasta:

Kulkija

Hiljaa heläjävät kellot, hiljaa ne kuminoi.
Miksi et kuuntele ääntä, miksi sä vaellat vain?
Minne sun matkasi päättyy
missä on määränpääs?
Kuuntele kellot kutsuu sinuakin kulkijaa.

Kuuletko kellojen ääntä, sinä vaivainen kulkija?

Pysähdy hetkiseksi vain pieneksi hetkiseksi.
Aiotko jatkaa yhä vielä, mitä sä etsitkään?
Käänny jo kotia kohden kellot sua varoittaa.

Olet jo astunut harhaan,
astunut liejuhun maan,
nousta et voi sinä enää turha on ponnistaa.
Kellon äänikin varhain jo vaiennut,
tuttu tie on varmaan kulkijaa kutsunut. (HS, 91.)

Toisin kuin Grönroosin runossa, Viitamäen runossa kulkeminen kuvataan päämäärättömänä ja negatiivisena harhailuna, joka koituu lopulta ihmisen kohtaloksi. Lyyrinen minä osoittaa runossa puheensa suoraan lyyriselle sinälle, jolloin emotionaalinen lataus runossa kohdistuu myös runon lukijaan. Viitamäen runo tuo kulkemisen käsitteen päinvastaiseen valoon kuin Grönroosin runo. Tällainen vastakkaisuus on Haapalan (2012, 173) mukaan yksi kehysrunon keskeinen tehtävä tuleviin runoihin viittaamisen lisäksi. Grönroosin ja Viitamäen runot asettautuvat siis eräänlaiseen päinvastaisuuden jatkumoon.

Jos runokokoelman aloitus- ja lopetusrunot asettuvat vastakohtansa kautta jatkumon ääripäiksi, miten kokoelman muut runot sijoittuvat osaksi tätä jatkumoa? Kuten olen jo edeltävissä alaluvuissa todennut, *Hiljaiset silmät* -runokokoelman runot eivät muodosta tarkasti rajattuja osastoja tai muita kokonaisuuksia, vaan runot on sijoitettu kokoelmaan kirjoittajien mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Tämä rakenteellinen seikka ei kuitenkaan estä jatkuvuuden ja yhtenevän syntagman muodostumista, sillä myös Haapala käsittelee vastaavaa ongelmaa Valan kokoelmaa tutkiessaan. Hän toteaa, että kehysrunojen ja osastorakenteiden kytkentöjen suhteen ymmärtäminen vaatii taaksepäin katsomista eli paluuta edeltäviin runoihin, osastoihin ja niitä edeltäviin kehysrunoihin. Valan kokoelmassa aikaisempiin osastoihin viittaavia siirtäjärunoja on ripoteltu ympäri kokoelmaa. (Haapala 2012, 175.) Myös *Hiljaiset silmät* -teoksen toisiinsa temaattisesti kytkeytyviä runoja on sijoitettu pitkin kokoelmaa. Vaikka Valan kokoelma on rakentunut eri tavalla kuin *Hiljaiset silmät* -kokoelma, myös kohdeteokseni runot linkittyvät kehysrunon ja lopetusrunon väliseen kytkökseen esimerkiksi teeman kautta. Tämä tulkinta vaatii kuitenkin runokokoelman kronologisen lukutavan hylkäämistä, kuten Haapalakin tutkimuksessaan ehdottaa. Kohdeteostani ei siis voida lukea runo kerrallaan, vaan tulkinnan ehtona on paluu aina uudestaan kokoelman alkulähteille, eli Grönroosin runoon. Ensimmäisen ja viimeisen runon valinta ja asettelu ovat runokokoelman kokoajien valinnan tulosta, mutta runokokoelman muiden runojen satunnaiselta vaikuttava järjestys linkittyy siis osaksi runokokonaisuuden poietiikkaa ja aloitus- ja lopetusrunojen harmoniaa juuri temaattisten kytkösten kautta.

Vaikka *Hiljaiset silmät* on rakenteeltaan poikkeava ja kaikin puolin omalaatuinen runokokoelma, myös siitä on löydettävissä koko kokoelmaa määrittävä kielioppi, teoskokonaisuuden poetiikka, joka avautuu lukijalle vasta koko teoskokonaisuuden tarkan lukemisen, teemojen avaamisen ja runojen yhteyksien selvittämisen kautta. Yhteenvetona teoskokonaisuuden poetiikasta voidaan todeta, että runokokoelman kaikki runot kietoutuvat jollain tavalla erilaisuuden, ihmisyyden sekä ihmisen ja luonnon suhdetta määrittäviin teemoihin, ja tätä temaattista kokonaisuutta rajaavat runokokoelman aloittava runo ”Hiljaiset silmät” ja runokokoelman päättävä runo ”Kulkija”. Runokokoelman rakentuminen, runojen valikoituminen osaksi kokoelmaa sekä runojen sommittelu ovat kuitenkin todennäköisesti runokokoelman toimittajien ja kokoajien työn tulosta, joten toimittajien intentio näkyy erityisesti kokoelman rakenteellisissa ratkaisuisissa.

Oman työni kannalta olennainen teoskokonaisuuden poetiikkaa määrittävä aspekti on kuitenkin juuri runojen kielellinen ulottuvuus, eli erityisesti metaforien ja symbolien käyttö ja merkitykset, jonka voidaan olettaa olevan täysin runojen kehitysvammaisten kirjoittajien omaa tuotantoa ja jota tutkimalla runokokoelmasta voidaan nostaa esiin uusia temaattisia kysymyksiä. Aloitus- ja lopetusruno herättävät kysymyksen siitä, mitä kulkeminen tai pysähtyminen merkitsee koko teoskokonaisuuden kannalta? Miksi Grönroosin runon lyyrinen minä kokee olevansa vajavainen liikuntakyvyttömyytensä vuoksi, kun Viitamäen runon minä puolestaan kritisoi jatkuvaa liikkeelläoloa ja korostaa pysähtymisen tärkeyttä? Tämä teoskokonaisuutta määrittävä temaattinen kysymys tarkentuu ja saa vastauksensa vasta tämän tutkimukseni viimeisessä luvussa seuraavissa käsittelyluvuissa tekemäni tarkan runoanalyysin pohjalta.

3 IHMINEN OSANA LUONTOA

3.1 Ihmisen kasvuvaiheet

Matti Haasiosalon ”Siemenkodat”-runossa ihmisen ja kukan välille luodaan useita erilaisia metaforisia kytköksiä.

Siemenkodat

Kukkien tuoksu
punaisia, keltaisia, sinisiä kukkia,
kukkien kastelu on hauskaa...

Syksyllä kerättiin siemenkodat,
siemenet kylvettiin seuraavana keväänä...
Ja taas kasvoivat uudet kukat
ja tuli uusi kesä. (HS, 30)

Haasiosalon runo jakaantuu säkeistöjensä mukaisesti kahteen osioon: ensimmäinen säkeistö esittää lukijalle konkreettisen aistikokemuksen sekä lyyrisen minän näkemyksen kukkien kastelun hauskudesta, mutta toinen säkeistö tuo passiivin, toistorakenteen ja symboliikan kautta runoon metaforisen ulottuvuuden. Aloitan tarkasteluni ensimmäisestä säkeistöistä, jossa kukkia kuvataan konkreettisina luontokappaleina, joiden hyvinvoinnista runon puhuja huolehtii. Runon puhujasta on olemassa useita eri määritelmiä (ks. esim. Lehikoinen 2007, 215–216), mutta käytän tutkimuksessani Kaisu Kesosen määritelmää runon puhujasta lyyrisenä minänä. Lyyrisellä minällä tarkoitetaan yksinkertaisimmillaan runossa esiintyvää minämuotoista puhujaa (Kesonen 2007, 179–180). Ensimmäinen säkeistö kuvaa kukkien fyysisiä ominaisuuksia ja esittelee lukijalle näennäisen yksiulotteisen ja suoran kuvauksen runon puhetilanteesta lyyrisen minän silmin. Tässä kuvauksessa passiiviset ja objektin asemassa olevat kukat ja ihminen toimivana ja kokevana subjektina ovat näin ollen toisistaan irrallisia ja vastakkaisia. Säkeistön vastakkainasettelu tuo kuitenkin esiin myös riippuvuussuhteen, joka leimaa ihmisen ja kasvien suhdetta. Kukka vaatii ihmisen tunnollista huolenpitoa, ja ihminen nauttii kukkaloiston esteettisyydestä ja kasvien hoitamisesta sielunravintonaan ja toisaalta myös harrastuksenaan. Mikko Turusen (2010, 27) mukaan

[o]n tavallista, että runot voivat ensin näyttää vain kuvauksilta konkreettisesti luonnosta, mutta tarkempi analyysi paljastaa, että kyseessä on esimerkiksi ympäristöön ulkoistettu mielenmaisema. Tällöin kuvaus saa muutakin merkitystä kuin runon maiseman visualisoinnin.

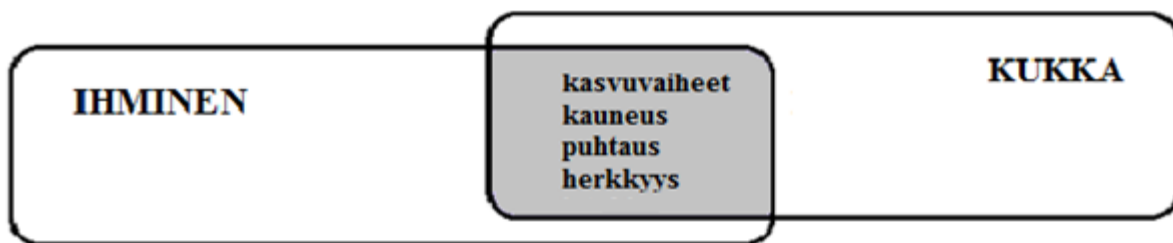
Tämä monikerroksisuus on havaittavissa myös Haasiosalon runossa, kun ihmisen ja kasvien vastakkaisuutta tarkastellaan kukkiin ja niiden väreihin liittyvän symboliikan kautta. Kirjallisuuden symboliikkaa tutkittaessa tutkijat kompastuvat usein siihen, että symboleja ja niiden mahdollisia merkityksiä selvitetään erilaisten symbolisanakirjojen avulla. Nämä sanakirjat eivät kuitenkaan ole täysin kattavia, vaan ne ovat yleiskatsauksia yleisimmin tietyssä kulttuurissa käytetyistä symboleista (ks. esim. Turunen 2010, 24). Tässä tutkimuksessa tukeudun symboliikan osalta Michael Ferberin teokseen *A Dictionary of Literary Symbols* (1999), joka on laajuudeltaan riittävän kattava ja sovellettavissa monilta osin myös suomalaiseen runoutentutkimukseen. Tiedostan kuitenkin, että symbolisanakirjat ovat vain suppea näyte kirjallisuudessa yleisimmin esiintyvistä symboleista, jotka nekin voivat saada erilaisia merkityksiä eri konteksteissa. Siksi käytän Ferberin teosta vain apuna symbolien tunnistamiseen, mutta tulkiten symboleja runojen omasta kontekstista käsin.

Haasiosalon runossa kukkien väreihin liittyvä tulkinnan kannalta olennaista symboliikkaa. Lyyrinen minä luettelee näkemiensä kukkien väreiksi punaisen, keltaisen ja sinisen. Ferberin mukaan punainen väri, joka liitetään usein ruusuun, edustaa rakkautta, kristillistä marttyyriutta ja intohimoa (Ferber 1999, 172–176). Keltainen väri voisi puolestaan viitata esimerkiksi kehäkukkaan, joka Ferberin mukaan symboloi auringon vaiheiden noudattamista, ja tarkemmin naisen ja miehen suhdetta (mt., 120–121). Sininen väri viittaa puolestaan taivaaseen, toivoon, puhtauteen ja totuuteen (mt., 31). Kukkien symbolisten merkitysten kautta runo nousee konkreettista näköhavainnon kuvausta abstraktimmalle tasolle.

Kuten olen tutkimukseni johdantoluvussa esittänyt, Elovaara korostaa symbolien merkitysten kontekstisidonnaisuutta. Haasiosalon runon värisymboliikka ei sellaisenaan avaudu lukijalle eriväristen kukkien havainnoinnin kautta, vaan symbolisen luonteen paljastaa juuri näiden sanojen konteksti runossa. Runon toinen säkeistö tuo runoon kuvallisen ulottuvuuden, jolloin myös ensimmäisessä säkeistössä kirjaimellisessa merkityksessään esiintyvät värilliset kukat saavat symbolisen merkityksensä. Haasiosalon runon kontekstissa nämä värit voidaan Ferberin symboliluokittelun kautta tulkita myös attribuuteiksi ihmiselle.

Miten kukkiin liittyvä symboliikka sitten asettuu ihmisen merkityskenttään? Turusen (2010, 105) mukaan ”metaforisen ilmauksen onnistumisen ehtona on, että ilmauksen osien väillä on riittävästi luontevia analogioita, joiden pohjalta semanttinen yhteisalue muodostuu”. Vaikka hän Nummen tuotannossa kiinnittääkin erityisesti huomiota puun ja ihmisen fyysisten ominaisuuksien rinnastamiseen, nähdäkseni myös värisymboliikka voi toimia tällaisena yhdistävänä piirteenä ihmisen ja kukan

ominaisuuksien rinnastamisessa. Kukkiin on lyriikan perinteessä usein liitetty feminiinisiä ominaisuuksia. Haasiosalon runon kontekstissa kukkiin liittyvä feminiinisyys ja värisymboliikka peilautuvat ihmiseen: edellä esitellyt värien symboliset merkitykset, kuten kauneus, rakkaus ja puhtaus, voidaan siirtää kukan merkityskentästä osaksi ihmisen merkityskenttää. Tämän metaforisen merkityksensiirron myötä aktivoituu antropomorfinen käsittemetafora IHMINEN ON KUKKA, jonka kautta kukkaan liitetyt ominaisuudet voidaan nähdä metaforisesti ihmisen ominaisuuksina. Vesa Haapala (2013, 217) määrittelee antropomorfisen metaforan kielikuvaksi, jossa ”luontoa kuvataan ihmisen kaltaisena”. IHMINEN ON KUKKA on alemman abstraktiotason ilmentymä abstraktimmasta käsittemetaforasta IHMINEN ON KASVI. Havainnollistan tämän metaforan semanttisen yhteisalueen muodostumista Turusen tapaan isoglossin avulla (ks. Turunen 2010, 51). Kuviossa kahden eri käsitteen välinen semanttinen yhteisalue on tummennettu.

IHMINEEN ON KUKKA -metaforassa kukkaan liittyvien värien symbolimerkitysten kautta ominaisuudet, kuten kauneus, puhtaus ja herkkyyys, siirtyvät osaksi ihmisen merkityskenttää. Epäolennaiset piirteet, kuten kukkiin liittyvä yhteyttäminen ei puolestaan siirry ihmisen merkityskenttään. Huomionarvoista tässä metaforisessa merkityksensiirroksessa on juuri kasvuvaiheiden rooli semanttisen yhteisalueen keskiössä. Käsittelen kasvuvaiheisiin liittyvää symboliikkaa tarkemmin runon toisen säkeistön käsittelyn yhteydessä.

Kansanlyriikan metaforia tutkineen Lauri Hirvilahden mukaan luonnon ja ihmisen rinnastaminen ja vertaaminen on yleinen ilmaisukeino lähes kaikkien maailman kansojen kansanrunoudessa. Tähän rinnastukseen liittyvät kielikuvat ovat hänen mukaansa yleensä erittäin helposti tunnistettavia ja ymmärrettäviä, ja tyypillisesti luonnon ja ihmisen rinnastuksessa käytetään puun, kasvin, lintujen tai jonkin luonnonilmiön käsitteitä, ja ne rinnastetaan johonkin ihmisen elämän tapahtumaan, ilmiöön tai tunnelmaan. (Hirvilahti 1992, 259.) IHMINEN ON KASVI ja sen alemman abstraktion metafora IHMINEN ON KUKKA lukeutuvat siis osaksi yleisimpiä ja vanhimpia ihmiselämäämme käsitteellisiä käsittemetaforia.

Runon toisessa säkeistössä runo laajenee metaforisesti, kun runon puhuja siirtyy kuvailemaan vuodenaikojen vaikutusta kasvien elinkaareen. Vuodenaikojen vaihtelu sekä kasvin kasvuvaiheet kiinnittyvät vahvasti konventionaaliseen tapamme käsitteellistää elämää. Kun ensimmäisen säkeistön kasvin ja ihmisen rinnastamista tarkastellaan toisessa säkeistössä esiintyvien kasvuvaiheiden ja vuodenaikojen synnyttämän syklisyyden valossa, runon keskeisimmäksi metaforiseksi kytkökseksi ihmisen ja kasvin välillä hahmottuu käsittemetafora ELÄMÄ ON VUOSI. Lakoffin ja Turnerin mukaan käsittemetafora ELÄMÄ ON VUOSI on hyvin yleinen ja elämää perustavanlaatuisesti jäsentävä käsittemetafora, jonka kautta kevät mielletään yleensä nuoruudeksi, kesä aikuisuudeksi, syksy vanhuudeksi ja talvi kuolemaksi (Lakoff & Turner 1989, 18). Ihmisen ja kukan elämänvaiheet kytkeytyvät näin ollen toisiinsa vuodenaikoihin liittyvän semanttisen yhteisalueen kautta.

Vaikka kasvin eri kehitysvaiheita ei runossa eksplisiittisesti esitetäkään, voidaan runossa esitetty tuoksu ja kukkien värioloisto liittää kukinta-aikaan, joka puolestaan voidaan rinnastaa aikuisuuteen. Tässä metaforisessa kytköksessä kukan ja ihmiselämän skeemat risteytyvät toisiinsa: nuppu viittaa nuoruuteen, kukkiva kasvi aikuisuuteen ja terälehtensä tiputtava kasvi vanhuuteen. Kasvin vaiheet noudattavat kehityksessään siis ihmiselämän vaiheita (Lakoff & Turner 1989, 13). Haasiosalon runossa ihmiselämää käsitteellistetään näin ollen kasvien konkreettisten kehitysvaiheiden avulla. Turunen mukaan abstraktia aikaa käsitteellistetäänkin usein jonkin konkreettisen fyysisen kohteen, Nummen tapauksessa yleisimmin puun, kautta (Turunen 2010, 172). Samoin kuin Nummen puukuvasto, myös Haasiosalon kukkakuvasto jäsentää ihmisen elinkaarta vuodenaikoihin liittyvän syklisyyden kautta. Tässä metaforisessa kytköksessä on kyse sekä ihmisen ja kasvin rinnastumisesta että ihmiselämän ja vuodenaikojen rinnastumisesta erityisesti syklisyyden, toistuvuuden ja elämän ja kuoleman muodostaman semanttisen yhteisalueen kautta.

Runon syksy ja siemenkotien kerääminen viittaavat sadonkorjuuseen, joka on kirjallisuudessa usein liitetty kuolemaan (Lakoff & Turner 1989, 13–14). Sadonkorjaaja on elämän hävittäjä, mutta toisaalta runossa herää myös ajatus sadonkorjaajasta elämän antajana: ”siemenet kylvettiin seuraavana keväänä... / Ja taas kasvoivat uudet kukat”. Kuolemaa seuraa uusi syntymä, aivan kuten talvea seuraa aina uusi kevät. Kuoleman ja syntymän vuosikierron myötä runosta hahmottuvat käsittemetaforat KUOLEMA ON SADONKORJUUS ja SYNTYMINEN ON KYLVÄMINEN, jotka edustavat alemman abstraktion versioita käsittemetaforasta IHMINEN ON KASVI. Runossa toistuva siemen symboloi joltain suurempaa kuin mitä sanan kirjaimellinen merkitys antaa ymmärtää. Ferberin mukaan siemenellä voidaan kaunokirjallisuudessa tarkoittaa muun muassa jälkikasvua ja sukujuuria (Ferber 1999, 184–185). Siemen voidaan siten lukea elämän siemenenä, sikiönä. Runossa ilmenevä elämän ja

vuodenaikojen kiertokulun ja kasvamisen teemat kytkevät siemenen osaksi ihmisenä kasvamista. Vuodenaikojen ja ihmisen elämänvaiheiden rinnastaminen onkin lyriikassa varsin konventionaalinen tapa jaotella temporaalisia jaksoja (Lakoff & Turner 1989, 18, Turunen 2010, 183). Aivan kuten luonnon kiertokulku, myös ihmiselämä noudattaa samaa rataa syntymästä aikuisuuteen ja kuolemaan: kun ihmiselämä päättyy, toinen alkaa.

Alla olevassa kuviossa esitellään metaforasta IHMINEN ON KUKKA kumpuavien IHMISEN ja KUKKAN merkityskenttien limittymistä edellä mainittujen käsittemetaforien kautta. Koska nämä kaksi käsittealuetta linkittyvät toisiinsa toisen käsittemetaforan ELÄMÄ ON VUOSI kautta, havainnollistan näiden kahden käsittemetaforan analogisia suhteita Turusen käyttämien isoglossien sijaan taulukon muodossa.

IHMINEN	ELÄMÄ ON VUOSI	KUKKA
Lapsuus	KEVÄT ON NUORUUS / SYNTYMÄ	Verso
Aikuisuus	KESÄ ON AIKUISUUS	Kukkuminen
Vanhuus	SYKSY ON VANHUUS	Kuihtuminen
Kuolema	TALVI ON KUOLEMA	Kuolema
Sikiö	SYNTYMÄ ON KYLVÄMINEN	Siemen
Ruumis	KUOLEMA ON SADONKORJU	Siemenkota

Taulukkoon on kerätty ihmisen ja kukan merkityskenttien risteyskohtia, jotka muodostuvat metaforan ELÄMÄ ON VUOSI kautta. Taulukossa havainnollistetaan sitä, miten IHMISEN ja KUKKAN merkityskentät kohtaavat runossa ajan syklisyyden kautta. Syksyn ja siemenkotien kerääminen viittaavat runon kontekstissa VANHUUTEEN ja siementen uudelleenkylväminen keväällä viittaa KEVÄÄN merkityskentän kautta uuden elämän alkuun, syntymään ja nuoruuteen. Kukkien kasvaminen ja uuden kesän koittaminen viittaavat lopulta aikuisuuteen. Aika ja elämän syklisyys yhdistävät siis sekä ihmisen elinkaaren eri vaiheita että kasvin kasvuvaiheita. Myös Lakoff ja Turner (1989, 18) huomauttavat, että metaforat ELÄMÄ ON VUOSI ja IHMINEN ON KASVI ovat keskenään yhteneviä nimenomaan ajallisuuden ja elämän kiertokulun kautta. Käsittemetaforan ELÄMÄ ON VUOSI kautta käsittemetaphora IHMINEN ON KUKKA linkittyy näin ollen konkreettisesti omaan käsitykseen elämän kiertokulusta ja ihmisen vaiheista.

Ihmiselämän siemenen istuttamisen ja verson kasvamisen jälkeen seuraa fyysinen ja psyykkinen kasvuvaihe, jonka aikana yksilön puhtautta, intohimoja ja toiveita pitää ruokkia ja huoltaa mahdollisimman monipuolisesti. Sukupolvien vaihtuminen, siementen uudelleenkylväminen, vaatii siis taidokkaan puutarhurin, joka huolehtii uusien versojen hyvinvoinnista. Mutta jos IHMINEN on runon kontekstissa KASVI, kuka on PUUTARHURI? Tämä runossa implisiittisesti toimiva puutarhuri voidaan länsimaisen kulttuurin ja uskonnollisten konventioiden valossa nähdä Jumalana, jonka käsissä on kokonainen ihmiselämä. Hän toimii myös siemenkotien kerääjänä ja uusien siementen istuttajana. Toisaalta PUUTARHURI voidaan tulkita runon kirjoittajan omaa taustaa vasten myös käytännön huolenpitäjäksi, kuten esimerkiksi vanhemmaksi tai läheiseksi hoitajaksi. Jos PUUTARHURI nähdään esimerkiksi kehitysvammaisen henkilön hoitajana, peilautuu kehitysvammaisen henkilö itse ihastellun ja huolenpidon kohteena olevaan kukkaan. Tämä ei-konventionaalinen metafora kytkeytyy voimakkaasti kehitysvammaisten omaan alakulttuuriin ja tuo esiin uuden näkökulman ihmisyyteen ja elämään.

Erityisesti PUUTARHURIN merkityksen selvittämisen yhteydessä runon lukija kohtaa tulkinnallisia aukkoja, joita kognitiivinen metaforateoria ei välttämättä pysty suoraan selittämään. Anne Päivärinnan mukaan runosta kumpuavan metaforan eri alueiden välillä tapahtuvat merkityksensierrot ovat usein yleistettävissä, eivätkä runosta löydettävät kognitiiviset metaforat ole aina suorassa yhteydessä runon sanatasolla löydettäviin kuvallisiin ilmauksiin. Hän korostaakin, että runon lopulliseen tulkintaan vaaditaan myös lukijan kirjallista ja kielellistä kompetenssia sekä kykyä ymmärtää esimerkiksi sanojen monimerkityksisyyttä sekä runon omassa kontekstissa että laajemmassa kulttuuri-kontekstissa. (Päivärinta 2010, 11–12.) Omassa tutkimuksessanikaan pelkkä kognitiivisten metaforien etsiminen runosta ei siis itsessään vielä johda tulkinnan syntyyn, vaan runoa pitää tarkastella kokonaisuutena suhteessa sen omaan kontekstiin, runokokoelman kontekstiin ja lopulta myös kirjoittajien kulttuurikontekstiin. Tämän ajatuksen pohjalta tulkitsen runon temaattisia аспекteja nimenomaan kehitysvammaisten kontekstissa. Kehitysvammaisten omasta kontekstista käsin Haasio-salon runon teemaksi nousee ajatus siitä, että (kehitysvammaisen) ihminen on kukan tavoin kaunis ja arvokas luonnon taideteos, joka vaatii kukoistaakseen hyvät kasvuolosuhteet ja välittävän hoitajan. Nähdäkseni Haasio-salon runo esittää, että ihminen on lopulta aina riippuvainen huolenpidosta, oli huolehtijana sitten läheinen ihminen, hoitaja tai viime kädessä Jumala.

3.2 Yksilön erityisyys

Kai Taskisen runo ”Kukka on kaunis” käsittelee kukkasymboliikkaa ja siihen kytkeytyviä merkityksiä vielä edellistä runoa syvemmin.

Kukka on kaunis

Kukka on kaunis ja ihana
keltainen orvokki kukkapenkissä
kastelen kukkapenkkiäni, lannoitan.

Jätän kukat penkkiin,
niitä on heino katsella. (HS, 81.)

Taskisen runo kuvaa lyyrisen minän pysähtynyttä hetkeä kukkapenkin reunalla. Lyyrinen minä ihailee kukkapenkkinsä kauneutta ja erityisesti keltaista orvokkia, joka erottuu muiden kukkien joukosta. Runon kukkapenkissä nimetään siis ainoastaan yksi kukka, keltainen orvokki. Turusen (2010, 302) mukaan tällainen yhden tietyn kasvin kehystäminen omaksi kohteekseen mahdollistaa sen tarkastelemisen laajemmassa merkityksessä, sillä runossa luontokohteen valikointi eristää automaattisesti kuvauksen kohteen omaksi esteettiseksi elementikseen. Orvokin nimeämisen kautta voidaan siis olettaa, että tämän nimeämisen taustalla on jokin syvempi merkitys kuin runon pintatasolta välittyvä hetkellinen kuvaus. Runossa korostuu myös viimeisen säkeen kirjoitusvirhe ”heino”, joka oikeassa kirjoitusasussaan olisi sana ”hieno”. Sana ”heino” ei noudata runon kannalta olennaista äänteellistä rytmiiikkaa tai muutakaan merkityksellistä asiaa, joten lukija saattaa ohittaa sanan pelkänä kirjoitusvirheenä. Tämä kirjoitusvirhe on mahdollisesti vain kirjoittajan huolimattomuusvirhe, mutta sen taustalla saattaa olla myös jokin syvempi merkitys, joka selviää lukijalle vasta runokokonaisuuden tulkinnan kautta.

Elovaara esittelee teoksessaan muun muassa Beardsleyn näkemystä symbolin muodostumisen tavoista, ja yksi näistä tavoista liittyy olennaisesti Taskisen runoon: Beardsleyn mukaan asia saa symbolisen aseman tekstissä, kun siihen kohdistuu teoksessa tavallista enemmän huomiota. Tällöin symbolin asemassa oleva asia on ikään kuin teoksen henkilön tai puhujan polttopisteenä. (Elovaara 1992, 94.) Juuri tällainen polttopisteeksi joutuminen on kyseessä Taskisen runon keltaisen orvokin tapauksessa. Orvokki, joka mielletään yleensä violetin tai sinisen sävyiseksi kukaksi, kuvataan runossa poikkeuksellisesti keltaiseksi. Nimeämisen ja tarkan värin määrittämisen kautta keltainen orvokki täsmentyy Taskisen runossa symboliksi. Mutta mitä keltainen orvokki sitten symboloi? Michael Ferberin mukaan orvokki itsessään symboloi tavallisesti muistamista. Se on myös liitetty

kuolemaan ja vainajien kunnioittamiseen sekä rakkauteen. Toisaalta keltainen väri on kirjallisuudessa yhdistetty kateuteen ja petollisuuteen. (Ferber 1999, 149, 223–225, 244–245.)

Mitä nämä muistamiseen, kuolemaan, rakkauteen ja toisaalta myös kateuteen ja petollisuuteen liittyvät ominaisuudet tarkoittavat runon kontekstissa? Mikä on symbolisen orvokin merkitys juuri Taskisen runossa? Orvokkiin sisältyvä värisymboliikka ja korostunut asema synnyttää runoon heti jännitteen. Kuten olen jo maininnut, lyriikan perinteessä kukkaan on yleensä liitetty feminiinisiä ominaisuuksia. Lisäksi Orvokki suomalaisena naisennimenä vahvistaa tätä kytköstä. Runon kukkaan liitetty värisymboliikka voidaan liittää myös naisen merkityskenttään. Runossa esiintyvään orvokkiin liitetään näin ollen ominaisuuksia, jotka sille kuuluvat kasvina, mutta toisaalta se saa myös merkityksiä feminiinisen viittaavuussuhteensa ja värisymboliikkansa kautta. Orvokki näyttäisi siis rinnastuvan naiseen ja naiseuteen, ja tämän feminiinisen semanttisen yhteisalueen kohtauspiiteissä aktivoituvat sekä käsittemetafora IHMINEN ON KASVI että sen alemman abstraktitason metafora NAINEN ON KUKKA. Tämänkaltaiset metaforat ovat Mauno Kosken mukaan luonteeltaan affektii-visia, ja ne pyrkivät arvottamaan jotakin tiettyä kohdeobjektin ominaisuutta (Koski 1992, 21). Taskisen runon symboliikka edustaa yleisemmän tason konventioihin kytkeytyvää symboliikkaa, joka syntyy runossa erityisen korostuneessa asemassa olevan orvokin kautta mutta joka täsmentyy runon omasta kontekstista käsin osaksi metaforista käsitteellistämisen prosessia.

Runossa esiintyvän lyyrin minän havaintomaailman kautta kukkapenkkiin istutettu orvokki näyttäytyy kauniina ja ihanana. Runon lyyrinen minä on aktiivinen toimija, joka sekä huolehtii kauniista luontokappaleesta että nauttii työnsä hedelmistä. Koska lyyrinen minä korostaa runossa erityisesti juuri orvokin kauneutta, orvokkiin liitetään erityismerkityksiä. Miksi runon minä ihannoit erityisesti orvokkia? Miksi hän päättää olla poimimatta kaunista kukkaa? Ferberin näkemyksen mukaan naiseen liittyvän kukkasymboliikan vastinparina miehet voidaan nähdä kukkien poimijoina. (Ferber 1999, 74). Taskisen runossa runon lyyrinen minä voidaan nähdä miehenä, joka ei halua turmella kauniin nuoren naisen siveellisyyttä vaan nauttii tämän kauneudesta etäältä. Kukan poimiminen voidaan siis nähdä nuoren naisen siveellisyyden turmelemisena. NAINEN ON KUKKA -metaforan lisäksi runosta hahmottuu näin ollen metafora MIES ON PUUTARHURI. Tämä ei-konventionaalinen metafora poikkeaa tyyppillisestä käsityksestämme miehistä kukkien poimijoina (ks. mt.), sillä PUUTARHURI ei halua poimia kukkaa tyyppillisen miehen tapaan itsekkäistä syistä, vaan hän tyytyy ihailemaan kukan kauneutta ja kukoistusta luonnollisessa ympäristössään. Tätä tulkintaa tukevat runon viimeiset säkeet ”Jätän kukat penkkiin, / niitä on heino katsella.”, joissa lyyrinen minä tekee tietois- sen valinnan olla poimimatta kaunista kukkaa itselleen ja nauttii pelkästään kätensä töiden ihaile-

misesta. MIES ON PUUTARHURI on siis ei-konventionaalinen metafora, joka tuo runoon tavanomaisesta mahdollisesti seksuaalisestikin värittyneestä tunnelmasta poikkeavan toverillisen ja välittävän tunnelman.

Runossa huomio kiinnittyy orvokin yksikkömuotoon, vaikka runon jälkimmäisessä säkeistössä puhutaankin kukista monikkomuodossa. Tämä monikon valinta synnyttää ajatuksen siitä, että kukkapenkissä kasvaa yksi kaunis ja ihana orvokki ja sen lisäksi muita nimeltä mainitsemattomia ja mahdollisesti vähäpätöisempiä kukkia. Erityislaatuiseen orvokkiin liittyvät adjektiivit, ”kaunis ja ihana” vahvistavat tätä näkemystä, ja siinä missä kaunis viittaa kasvin ulkoiseen olemukseen, ihana-adjektiivi voi tarkoittaa myös ihmisen sisäistä kauneutta, joka puolestaan tuo esiin viittaussuhteen naisennimeen, ihmisyyteen ja naiseuteen. Tätä tukee myös Ferberin näkemys siitä, että naisen piirteitä kuvataan kirjallisuudessa usein kukkiin liittyvien konnotaatioiden kautta (Ferber 1999, 75).

Runo tuo esiin myös kulttuurisen ja yhteiskunnallisen näkökulman erilaisuuden arvostukseen. Se, että orvokki kasvaa kauniina ja ihanana mutta poikkeavana ja erityisen erottavana muiden kukkien keskellä, voidaan nähdä metaforana yksilön yhteiskunnalliselle asemalle. Poikkeava yksilö, kuten kehitysvammainen henkilö, asettuu oppositioon muihin valtavirtaa edustaviin yksilöihin nähden. Kaunis ja erikoinen keltainen orvokki nousee runossa esiin muiden kukkien oletettavan tavallisuuden kustannuksella ja symboloi siten lopulta poikkeavuuden ja erilaisuuden kauneutta. Tämä poikkeava yksilö, orvokki, loistaa kauneudellaan ja erilaisuudellaan kukkapenkin, eli yhteiskunnan, muiden jäsenten keskellä. IHMINEN on siis KUKKA ja YHTEISKUNTA ihmisineen ja tapahtumineen on KUKKAPENKKI.

YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI -metafora on ei-konventionaalinen ja erikoinen metafora, jota ei voida kytkeä suoraan johonkin yleiseen ja tuttuun käsittemetaforaan. Kyseessä on siis aivan uudellinen metaforinen kytkös, joka poikkeaa tavallisesta käsityksestämme yksilön ja yhteiskunnan suhteesta. Tällaiset poikkeavat ja uudet metaforat auttavat ymmärtämään asioita ja ilmiöitä uudella tavalla. Lakoffin ja Johnsonin mukaan uudet metaforat korostavat käsitteen joitakin ominaisuuksia, joita aikaisemmat perusmetaforat eivät ole käsitelleet, ja kätkevät toisia. Näin syntyy uudennlaisia metaforisia kytköksiä, jotka auttavat meitä ymmärtämään käsitteitä uudella, monipuolisemmalla ja tarkoituksenmukaisemmalla tavalla. (Lakoff & Johnson 2003/1980, 148–150.) Tämä ”Kukka on kaunis” -runon uusi metafora perustuu metaforaan IHMINEN ON KASVI, ja se tuo kytköksellään esiin uusia puolia maailmasta: metafora YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI korostaa uudella tavalla esi-

merkiksi näkemystä maailmasta, jossa yksilön ominaisuudet ovat tärkeämpiä kuin kollektiivinen yhteenkuuluvuus.

Ei-konventionaalinen metafora YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI tuo runoon myös erityisyyden tematiikan, joka liittyy kirjoittajan omaan taustaan. Taskisen runossa toiseus ja erilaisuus ovat positiivisesti esillä, ja runon voidaankin tulkita kuvaavan kehitysvammaisen ihmisen roolia yhteiskunnassa. Kehitysvammaisen ihminen kuvataan runossa samalla tavalla erityislaatuisena kuin kukkapenkin orvokki, ja tämä erityislaatuisuus kuvataan negatiivisen tai vieraannuttavan vaikutelman sijaan kehitysvammaisen henkilön voimavarana ja positiivisena ominaisuutena. Uudenlaisten metaforien kautta runo pyrkii siis vaikuttamaan valtavirtakulttuurissa vallitseviin perinteisiin näkemyksiin erilaisuudesta ja kehitysvammaisuudesta, ja se tarjoaa uuden näkökulman sairauden ja erilaisuuden hyväksymiseen ja arvostamiseen.

Runon YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI -metafora avaa uuden näkökulman myös yksilön ja yhteiskunnan suhteeseen. Kukkaan vertautuva ihminen tarvitsee yhteiskunnassa, eli kukkapenkissä, selviytyäkseen hoitoa, tukea ja hedelmälliset kasvuolosuhteet voidakseen elää onnellisena ja vapaana yksilönä ja tasavertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Maailma, jossa yksilö elää, voidaan nähdä kukkapenkinä, jossa erilaiset yksilöt muodostavat harmonisen ja kauniin kokonaisuuden mutta jossa yksilölläkin on tilaa toimia ja toteuttaa itseään itselleen sopivimmalla tavalla. Myös runon kirjoitusvirheen merkitys näyttäisi kytkeytyvän erilaisuuden teemaan ja vahvistavan runon viestiä siitä, että vaikka kehitysvammaisilla saattaa olla fyysisiä ja psyykkisiä haasteita, kuten lukivaikeuksia tai hienomotoriikan ongelmia, enemmän kuin terveillä henkilöillä, ovat he silti tärkeä osa yhteiskuntaa ja heidän runoutensa yhtä arvokas osa kirjallista kulttuuriamme kuin valtavirtakulttuurin runous.

Metaforien IHMINEN ON KASVI ja YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI kautta runossa herää uudelleen kysymys PUUTARHURIN roolista. Puutarhurin tehtävä runossa on varjella ja huolehtia kukkapenkin hyvinvoinnista, ja hän voi samalla nauttia kätensä jäljestä ja erityisen orvokin kauneudesta. Omistuliitteen käyttö tuo runoon arvottavan sävyn, ja kukkapenkki osoittautuu lyyrisen minän arvokkaaksi omaisuudeksi, josta hän saa mielihyvää. Kun myös PUUTARHURIN käsitettä tarkastellaan yhteiskunnallisesta ja kehitysvammaisten alakulttuurin näkökulmasta, runoon tulee jälleen uusi ulottuvuus. Kuten Haasiosalon ”Siemenkodat”-runossa, myös Taskisen runossa PUUTARHURI voi rinnastua Jumalaan tai esimerkiksi läheiseen hoitajaan. Jo Taskisen runon puutarhasymboliikkaan itseensä sisältyy viittauksia Jumalaan ja Paratiisiin, joka on yksi kuuluisimmista esiintyvistä puutar-

hoista (Ferber 1999, 82). Jumalaan rinnastuva puutarhuri huolehtii siitä, että erityisellä yksilöllä on mahdollisuus loistaa kukkapenkin keskelläkin. Hän myös huolehtii kasvuolosuhteista kastelemalla ja lannoittamalla kukkapenkkiään. Tästä kaikesta vaivannäöstään huolimatta puutarhuri ei kuitenkaan riistä kukkaa kasvuympäristöstään vaan tyytyy katselemaan työnsä hedelmiä ja orvokin kauneutta etäämmältä. YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI -metaforan myötä JUMALA ON PUUTARHURI, joka ylläpitää maailmanjärjestystä. Toisaalta puutarhuri voi olla myös läheinen ihminen, joka näkee kehitysvammaisen ihmisen erityisyyden voimavarana ja haluaa tukea tämän kehitystä ja huolehtia hänen hyvinvoinnistaan.

Ei-konventionaalisen metaforan YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI avulla Taskisen runo esittelee uudenlaisen tavan käsitteellistää erilaisuutta ja kehitysvammaisen ihmisen roolia yhteiskunnassa. Runo korostaa, että kehitysvammaisen henkilö on yhtä arvokas kuin kuka tahansa ja omien erityispiirteidensä kautta hänetkin voidaan nähdä erityisenä, kauniina ja ihanana yksilönä maailman kukkapenkissä, josta oikeudenmukainen puutarhuri – hoitaja, omainen tai viime kädessä Jumala – pitää huolen.

3.3 Yhteiskunnan harmonia

Jari Nurmen ”Kukkakimppu”-runossa merkityksiä luodaan kukkasymboliikalla ja anaforisilla toistorakenteilla. Anaforalla tarkoitetaan kielikuvaa, jossa sana tai lauseen osa toistetaan painokkaasti säkeiden tai lauseiden alussa (Ratia 2007, 136). Nurmen runossa tällaista toistorakennetta luodaan poikkeuksellisesti säkeen lopussa toistuvalla deiktisellä ilmauksella ”on siinä” sekä yhdyssanojen määriteosien toistamisella eri merkitysyhteyksissä:

Kukkakimppu

Päivänpaiste...

päivänkakkara on siinä,
kissanmiuku

kissankello on siinä,
ruisleipä...

ruiskaunokki on siinä,
koiranhakku...
koiranputki on siinä

kaikki siinä ovat kimpussa (HS, 57.)

Pauliina Haasjoki (2007) esittää artikkelissaan ”Vapaarytmyisyyden analyysistä. Työkalut vapaat mutta herkkyys tarpeen”, että välimerkitysten poikkeavuus ja kieliopilliset rajanylitykset synnyttävät tekstiin sekä taukoja että kiihdytyksiä. Välimerkkien poikkeava käyttö saattaa synnyttää myös vieraannuttavan vaikutelman. (Haasjoki 2007, 99–101.) Nurmen runossa korostuvatkin juuri säkeiden erikoiset sanavalinnat ja välimerkkien poikkeuksellinen käyttö, jotka kielivät mahdollisista piilomerkityksistä. Runossa esiintyy neljä irrallista sanaa, ”Päivänpaiste”, ”kissanmiuku”, ”ruisleipä” sekä ”koiranhakku”. Anaforat, kuten ”kissanmiuku / kissankello on siinä,” ja niiden sijoittuminen eri säkeistöihin synnyttävät runoon aukkoja, koska anaforissa toistuvat irralliset sanat eivät tunnu sopivan runon muuhun sanastoon. Näiden aukkojen vaikutusta korostavat erityisesti kolmen pisteen synnyttämät tauot ja semanttiset sopimattomuudet eri sanojen välillä. Esimerkiksi runon kolmannen ja neljännen säkeistön sanasto ei muodosta loogista kokonaisuutta, vaan sanat ovat ikään kuin kerääntyneet runoon yhdyssanan määräiteosien mukaan: ”kissankello on siinä, / ruisleipä... / ruiskaunokki on siinä, / koiranhakku...”

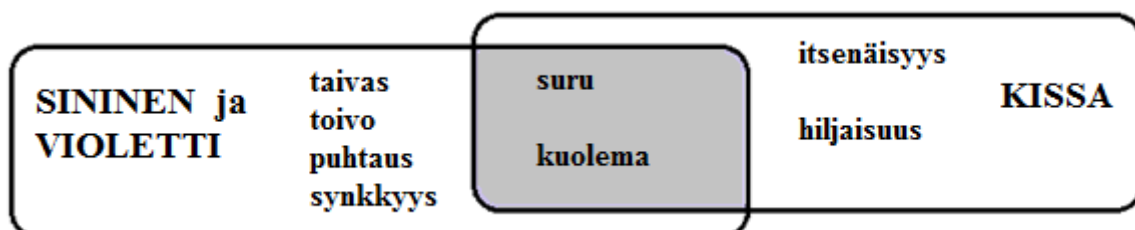
Mitä tekemistä kissankellolla ja ruisleivällä on keskenään? Miten ruisleipä ja koiranhakku liittyvät runon muuhun kukka-aiheiseen sanastoon? Runon sanasto, äänneasu, toistot ja sijoittelu ilmaisevat, että keskenään varsin sopimattomien sanojen taustalla vaikuttaa jokin suurempi merkitys, mitä esimerkiksi säkeistöissä ilmenevät pisteet tuntuvat korostavan. Nämä piirteet voidaan kytkeä George Dickien käsitykseen siitä, miten symbolit muodostuvat. Elovaara esittelee Dickien näkemystä omassa tutkimuksessaan varsin perusteellisesti, ja hänen mukaansa Dickien teoriassa symboli muodostuu neljällä tavalla: epätavallisten tai mahdottomien tapahtumien myötä, huomiota herättävän paikan tai sijoittelun kautta, toiston avulla tai rinnakkainasettelun kautta. (Elovaara 1992, 109–111.) Nurmen runon poikkeukselliset nonsense-sanat, runon asettelu, yhdyssanojen määräiteosien ja välimerkkien toisto sekä sanojen rinnakkainasettelu korostavat sanoihin liittyvää symboliikkaa.

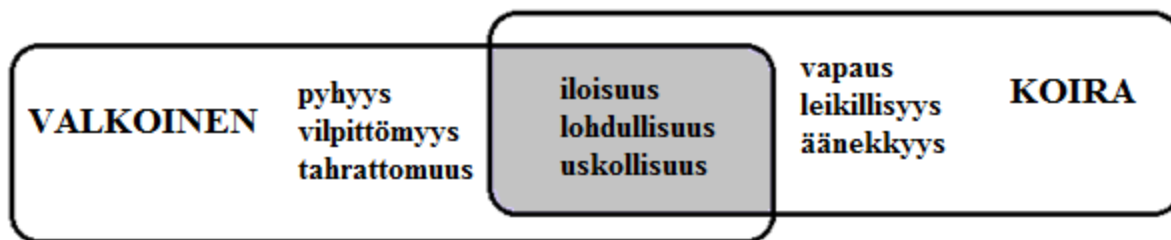
Nurmen runosta on löydettävissä useita luonnonkukkien merkityskenttiä, joihin päivänkakkara, kissankello, ruiskaunokki ja koiranputki kuuluvat. Näiden luonnonkukkien sidos erityisesti suomalaiseen kulttuuriin ja lyriikan perinteeseen on hyvin voimakas, mikä tuo esiin erityisesti suomalaisen kulttuurikontekstin. Sinisen tai violetin sävyisinä kukkina ruiskaunokki ja kissankello tuovat kukkien merkityskenttiin mukaan myös värisymboliikkaa. Michael Ferberin mukaan sininen väri liitetään kirjallisuudessa usein taivaaseen, toivoon ja puhtauteen, mutta se voi symboloida myös synkkyyttä, surua ja kuolemaa. Myös erityisesti kukkiin liittyvä violetti väri viittaa usein suremi-

seen ja kuolemaan. Päivänkakkaran ja koiranputken edustama valkoinen väri puolestaan voisi viitata iloon, lohdutukseen, vilpittömyyteen, pyhyyteen, uskollisuuteen ja tahrattomuuteen. (Ferber 1999, 31–32, 164, 233–234.) Kukkien ristiriitainen värisymboliikka synnyttää runoon konfliktin. Kukkien merkityskenttiin liittyvät semanttiset elementit ovat keskenään ristiriidassa, mikä jättää runoon tulkinnallisen aukon lukijan täydennettäväksi.

Mitä merkityksiä runon erikoiseen sanastoon sitten liittyy? Mikä on koiranhakku tai kissanmiuku? Koiranhakku ei varsinaisesti tarkoita mitään: se on yhdyssana, jonka osia ovat eläin ja iskutyökalu. Toisaalta ”hakku” muistuttaa äänneasultaan sanaa haukku, jolloin voidaan olettaa, että tämä onomatopoeettinen sana viittaa siis koiran ääntelyyn tai mahdollisesti sen deminutiiviseen hellittelynimeseen eikä suinkaan iskutyökaluun. Myös ”kissanmiuku” synnyttää vastaavanlaisen äänteellisen konnotaation tai deminutiivisen viittauksen onomatopoeettisuutensa kautta. Kun koiran ja kissan skeemoja tutkitaan tältä pohjalta, kahtiajako on selvä: Laumassa viihtyvään koiraan liitetään konventionaalisia ominaisuuksia, kuten iloisuus, uskollisuus, lohdullisuus, vapaus, leikkisyys ja äänekkyyys. Kissa puolestaan mielletään yleensä itsenäiseksi ja varsin huomaamattomaksi yksineläjäksi. Erityisesti mustaan kissaan liittyy myös ajatuksia epäonnesta, surusta ja kuolemasta. Myös koiran ja kissan skeemoihin liittyvät elementit asettuvat keskenään oppositioon.

Turusen määritelmän mukaan semanttinen yhteisalue on yksittäistä yhteistä piirrettä laajempi kokonaisuus, ja yhteisalueeseen voivat siten lukeutua muutkin elementit kuin metaforan osien samanlaiset konkreettiset ominaisuudet. Esimerkiksi symbolien suhteen semanttinen yhteisalue ei niinkään muodostu jaetuista yhteisistä ominaisuuksista vaan ”kulttuurisen tiedon, konvention tai intertekstuaalisuuden kautta”. (Turunen 2011, 28.) Tämän määritelmän mukaisesti myös Nurmen runossa keskeisessä asemassa olevien, usein vastakohtiksi miellettyjen eläinten ja edellä esittelemieni kukkien välille syntyy metaforinen kytkös, jossa koiran merkityskenttä yhdistyy valkoisten kukkien merkityskenttään korostaen erityisesti iloa ja lohdutusta, kun taas kissan merkityskenttä yhdistyy sinertäviin, kuolemaa, surua ja yksinäisyyttä symboloiviin kukkiin. Lemmikkieläinten ja luonnonkukkien merkityskenttien välillä hahmottuu siis metaforista merkityksensiirtoa semanttisen yhteisalueen sisällä. Havainnollistan semanttista yhteisaluetta jälleen isoglossin avulla:

Kukkiin ja lemmikkeihin liittyvät merkitykset yhdistyvät vastakohtapareiksi siis jaetun semanttisen yhteisalueen kautta edellä esiteltyjen kuvioden mukaisesti. Entä miten ”ruisleipä” sitten liittyy runoon? Ruisleipä ja ruiskaunokki liittyvät maanviljelyksen merkityskenttään: ruiskaunokki on kasvi, joka kasvaa erityisesti ruispelloilla, ja ruisleipä puolestaan syntyy ruispellolla kasvavasta viljasta. Näitä sanoja yhdistää siis maanviljelyksen merkityskenttä, johon liittyvät muun muassa agraarikulttuuri, ruispellot, aurinko ja ravinto. Nämä elementit puolestaan liittyvät voimakkaasti suomalaiseen kulttuurikontekstiin. Maanviljelyksen merkityskentän kautta myös ”Päivänpaiste” liittyy ”ruisleivän” ja ”ruiskaunokin” merkityskenttiin. Ruis, kuten ruiskaunokkikin, vaatii kasvaakseen runsaasti auringonvaloa, joka on elinehto kaikille kasveille. Kasvikunta on siis riippuvainen auringonvalosta ja vuodenaikojen vaihtelusta. Samanlainen riippuvuussuhde vallitsee myös maanviljelyn ja ihmisen hyvinvoinnin välillä: maatalouden merkitys etenkin suomalaisen ruokakulttuurin ja jopa kansantalouden kannalta on merkittävä. Ihmisten toiminta, kuten maanmuokkaus ja saastuttaminen, puolestaan vaikuttavat esimerkiksi kasvien hyvinvointiin ja viljelyn onnistumiseen. Luonnon ja ihmisen toiminta vaikuttavat näin ollen vastavuoroisesti toisiinsa, ja tämän vuorovaikutuksen mahdollistaa kaikkea elämää ylläpitävä aurinko. Tässä vuorovaikutussuhteessa ihminen tavallaan rinnastuu kasviin, sillä molempien olemassaolo on riippuvainen suuremmasta tekijästä eli auringosta. Ihminen ja kasvi rinnastuvat toisiinsa siis maanviljelyksen ja auringon muodostaman semanttisen yhteisalueen kautta, jolloin runosta nousee käsittemetafora IHMINEN ON KASVI.

Myös Nurmen runo hyödyntää siis metaforaa IHMINEN ON KASVI. Tämä tulkinta vaatii kuitenkin enemmän perusteluja. Tarkastelen seuraavaksi muita tähän käsittemetaphoraan liittyviä vihjeitä runossa. Runossa toistuva deiktinen ilmaus ”siinä” viittaa kukkien muodostamaan kimppuun, jonka lyyrinen minä runon todellisuudessa näkee edessään: ”kaikki siinä ovat kimpussa”. Tällaisia puhtaasti konkreettisia fyysisiä objekteja ei tavallisesti käsitteellistetä metaforisesti, koska niiden ymmärtäminen kumpuaa ruumiillisista kokemuksistamme (Lakoff & Turner 1989, 59). Konkreettiset käsitteet, kuten runon kukkakimppu, toimivat kuitenkin yleensä metaforien lähdekäsitteinä. Tämä ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta lukea runo konkreettisena kuvauksena runon puhujan havaintoa monivärisestä kukkakimpusta. Koska Nurmen runon kukkiin ja niiden yhteydessä esiintyviin

eläinten merkityskenttiin liittyy voimakasta symboliikkaa ja metaforisuutta, ei ”kimppu” tulkintani mukaan tarkoita kuitenkaan vain kuvaa sinertävän ja valkoisen värisestä kukkakimpusta. Kyse on sen sijaan kokonaisuudesta, jossa vastakohtaisuudet yhdistyvät harmoniseksi kokonaisuudeksi.

Runon asetteluun ja anaforiseen toistorakenteeseen liittyen ”kimppu” voidaan nähdä myös runon sana-assosiaatioiden muodostamana kimppuna. Tämä huomio tuo esiin myös runon metalyyrisen luonteen. Eva Müller-Zettelmannin mukaan metalyriikalla tarkoitetaan runoja, jotka ovat itseään reflektioivia suhteessa muihin lyyriisiin ja kirjallisiin teksteihin ja laajemmassa mielessä myös taiteeseen yleensä. Metalyyriset runot viittaavat siten muun muassa runon inspiraatioon, luomisprosessiin sekä vastaanottajan tarkoituksenmukaiseen vastaanottoon. (Müller-Zettelmann 2005, 132.) Tässä yhteydessä Nurmen runon metalyyrisyyttä edustaa siis runon sanasto, jossa sanat kytkeytyvät ainoastaan assosiaatioiden kautta toisiinsa. Kukkakimpun erilaiset kukat rinnastuvat runon poikkeussanastoon, kuten ”kissanmiuku” ja ”koiranhakku”, mikä synnyttää vaikutelman runon kokonaisvaltaisesta sekalaisuudesta. Runo ikään kuin kommentoi sanastonsa kautta omaa järjettömyyttään, jonka taustalla vaikuttaa kuitenkin vallitsevan jokin logiikka.

Miten runon erikoisesta ja varsin järjettömän tuntuista sanastosta ja välimerkkien käytöstä voidaan sitten löytää logiikka? Entä miten erikoiset sanat ja välimerkit muodostavat koherentin kokonaismerkityksen? Kuten olen aiemmin analyysissäni osoittanut, kukkiin ja runossa mainittujen kissan ja koiran merkityskenttiin liittyy monenlaista rinnasteista symboliikkaa. IHMINEN ON KASVI -metaforan yhteydessä tämä symboliikka synnyttää runoon uusia merkityksiä. Eläimiin ja kukkiin liittyvä symboliikka peilautuu nähdäkseni ajatukseen ihmisyydestä ja ihmisen ominaisuuksista. Kukkiin ja erilaisten eläinten tavoin myös ihmiset ovat hyvin erilaisia yksilöitä, jotka kuitenkin elävät samassa yhteisössä ja joutuvat tulemaan toimeen keskenään. Aiemmin ehdottamani käsite-metafora IHMINEN ON KASVI saa siis perustelunsa, ja runosta voidaankin nyt löytää alemman abstraktiotason metafora IHMINEN ON KUKKA.

Mikko Turusen mukaan monitulkintaisten semanttisten suhteiden hahmottaminen saattaa olla joskus hyvin monimutkaista, ja ”[t]oisinaan tulkinta-avain piilee ilmauksen kielellisessä rakenteessa, joskus olennaista on tuntee konventionaalinen symboliikka, ja usein innovatiivisenkin ilmauksen taustalla on tuttu käsite-metafora (Turunen 2011, 32)”. Myös Nurmen aluksi varsin järjettömältä vaikuttavasta runosta on havaittavissa looginen metaforinen perusta, kun runon kielellisten ilmausten taustoja ja niiden skeemarakenteita tarkastellaan konventionaalisten symbolien ja merkitysten kautta. Tulkintani mukaan voidaan päätellä, että jos IHMINEN ON KUKKA, YHTEISKUNTA ON KUK-

KAKIMPPU., jonka osana yksittäinen ainutlaatuinen kukka eli ihminen on. Myös metafora YHTEISKUNTA ON KUKKAKIMPPU on varsin epätavallinen käsittemetafora, joka kumpuaa kehitysvammaisten omasta kontekstista.

Mitä merkityksiä tähän tulkintaan sitten liittyy, kun näitä kahta metaforaa, IHMINEN ON KUKKA sekä YHTEISKUNTA ON KUKKAKIMPPU, tarkastellaan kehitysvammaisten kontekstissa? Lyyrinen minä toteaa runossa varsin suoraan, että ”kaikki siinä ovat kimpussa”. Tämän runon viimeisen säkeen myötä runosta kumpuavat metaforat liittyvätkin yhteiskunnan ja yksilön suhteeseen sekä kehitysvammaisen asemaan yhteiskunnassa. ”[R]uisleipä” ja maanviljelyn merkityskenttä puolestaan sivat runon nimenomaan suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Säte ”kaikki siinä ovat kimpussa” korostaa nähdäkseni kehitysvammaisen henkilön kokemusta tai toivetta yhteiskunnasta. YHTEISKUNTA ON KUKKAKIMPPU toimii siten kehitysvammaisen henkilön käsitteellistämisvälineenä hänen oman yhteiskunnallisen asemansa ymmärtämisessä ja jäsentämisessä: maailmaan mahtuu monenlaisia ihmisiä, ja kehitysvammaiset ovat osa tätä arvokasta monimuotoisuutta.

Kai Taskisen runosta ”Kukka on kaunis” ja tässä luvussa esittelemästäni Nurmen runosta löytyvät uudet ja erikoiset käsittemetaforat YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI ja YHTEISKUNTA ON KUKKAKIMPPU kuvaavat kumpikin erilaisen yksilön suhdetta yhteiskuntaan, mutta tämä suhde näyttäytyy runoissa hieman eri tavalla. Siinä missä Taskisen runo korostaa poikkeavan yksilön positiivista erilaisuutta ja erottuvuutta yhteiskunnassa, Nurmen runossa kehitysvammaisen ainutlaatuisuus ja erityisyys eivät saa korostettua asemaa, vaan runo korostaa nimenomaan yhteiskunnan kaikkien jäsenten yhteenkuuluvuutta. Myös kehitysvammaiset kuuluvat siten tähän suureen yhteiseen kukkakimppuun, jota pitää koossa monimuotoisuudesta kumpuava erilaisten kukkien värien ja lajien harmonia. Toisaalta metaforan IHMINEN ON KUKKA kautta runoon tulee myös eri elämänvaiheiden merkityskenttä, jolloin kukan kehitysvaiheet rinnastuvat ihmisen elämänvaiheisiin samalla tavalla kuin aikaisemmin tarkastelemassani Haasiosalon ”Siemenkodat”-runossa.

Miten aiemmin esittelemäni maanviljelyksen ja auringon merkityskentät puolestaan liittyvät runoon ja mitä merkityksiä ne synnyttävät? Kukkien hyvinvoinnista ja kasvusta vastaava aurinko voidaan tässä yhteydessä tulkita esimerkiksi hoitajaksi, joka tarjoaa kukalle, eli kehitysvammaiselle henkilölle, turvallisen kasvuympäristön ja suotuisat olosuhteet, joissa tämä saa kasvaa täyteen loistoonsa ja liittyä osaksi suurempaa kukkakimppua, eli yhteiskuntaa. Tämä tulkinta vaikuttaa kuitenkin riittämättömältä, sillä runon kukkiin ja eläimiin liittyvä symboliikka vaatii enemmän tulkintaa. Jos auringon valo on kasveille elinehto ja tulkintani mukaisesti IHMINEN ON KUKKA, aurinko voidaan

tässä yhteydessä tulkita esimerkiksi kristillisen perinteen käsitysten mukaiseksi Jumalaksi, jolloin runosta nousee konventionaalinen käsittemetafora JUMALA ON AURINKO. Kun runon kokonaistulkinta nostetaan tällä tavalla korkeammalle tasolle, saa KUKKAKIMPPU uusia merkityksiä. Kukkiin liittyvän värisymboliikan ja koiran ja kissan merkityskenttiin liittyvien elementtien kautta tulkitsen kukkakimpun vertautuvan tässä tapauksessa ELÄMÄÄN: kukkakimpussa olevat sinertävät ja valkoiset kukat kuvastavat ihmiselämän eri vaiheita, jolloin violetit kukat symboloivat surua, vastoinkäymisiä ja menetyksiä, kun taas valkoiset kukat symboloivat ilon, onnen ja lohdun hetkiä. Myös lyyrisen minän toteamus ”kaikki siinä ovat kimpussa” tuntuisi tukevan tätä tulkintaa elämästä, johon kuuluvat sekä hyvät että huonot hetket. Tätä tulkintaani tukee myös ajatus Jumalasta ihmiselämää ohjaavana ja ruokkivana AURINKONA, sillä AURINKO mahdollistaa näiden kukkien hyvinvoinnin ja kukoistuksen väriin tai lajiin katsomatta.

Mikä on lyyrisen minän osuus tässä tulkinnassani? Koska runo on hyvin selkeä kuvaus kukkakimpusta, jonka lyyrinen minä näkee edessään, voidaan puhujan ajatella tarkastelevan kukkakimpua, eli tulkintani mukaista ELÄMÄÄ, eräällä tavalla ulkopuolisena. Puhuja ikään kuin tarkastelee omaa elämäänsä kaikkine eri vaiheineen pienen välimatkan päästä. Runon visuaalisen hahmottamisen ulottuvuus nostaa esiin vielä yhden, koko runoa määrittävän metaforan YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ. George Lakoffin mukaan ymmärtämistä on perinteisesti kuvattu NÄKEMISEN käsitteen kautta (Lakoff & Turner 1989, 48, Lakoff & Johnson 2003/1980, 48). Näkökyky on suuressa roolissa uuden tiedon ja ymmärryksen syntyprosessissa. Yksi yleisimmistä ymmärtämiseen liittyvistä käsittemetaforista onkin juuri metafora YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ, joka konkretisoituu englannin kielessä esimerkiksi seuraavasti: ”I see what you’re saying”. Tässä metaforassa tulee esiin Lakoffin ja Johnsonin ajatus metaforien ruumiillisuudesta ja siitä, että mieli käsitteellistetään usein ruumiin kautta. (Lakoff & Johnson 1999, 238, 243.) Suomen kielessä kyseistä metaforaa hyödynnetään arkikeskustelussa esimerkiksi seuraavasti: ”En näe asiaa tuolta kannalta.” Ymmärtämätön henkilö voi puolestaan ”sulkea silmänsä asialta” tai ”kulkea laput silmillä”. Myös Nurmen runossa hahmottuu siis ymmärtämisen ja näkemisen yhteys. Elämäänsä ulkopuolelta tarkasteleva lyyrinen minä ymmärtää näkemänsä kukkakimpun avulla, että sekä hyvät että huonot hetket kuuluvat osaksi ihmisen kokonaisvaltaista elämää.

Tämän käsittelyluvun analyysien ja tutkimustulosten perusteella voidaan tehdä seuraavia yhteenve-toja kehitysvammaisten kirjoittamien luontoaiheisten runojen metaforista: Kehitysvammaisten kirjoittamista runoista on löydettävissä konventionaalisia käsittemetaphoria, kuten IHMINEN ON KASVI ja ELÄMÄ ON VUOSI, jotka toimivat inhimillisinä työkaluina elämän ymmärtämis- ja käsitteellistämis-

prosessissa. Nämä metaforat rakentuvat systemaattisen hierarkian varaan: kognitiivisen käsittemetaforan IHMINEN ON KASVI alemman abstraktiotason käsittemetaphora on IHMINEN ON KUKKA ja vastaavasti metaforan ELÄMÄ ON VUOSI alemman abstraktiotason metafora on esimerkiksi KESÄ ON AIKUISUUS. Kukkien ja vuodenaikojen käsitteellistämiseen liittyy runoissa olennaisesti myös PUUTARHURI, joka tulkintani mukaan edustaa runoissa Jumalaa tai muuta huolenpitäjää, kuten lähimmäistä tai hoitohenkilökuntaa. Tässä luvussa analysoimani runot hyödyntävät myös kirjallisuuden konventioihin liittyvää värisymboliikkaa, joka liittyy keskeisesti runojen aiheisiin eli kukkiin ja luontoon. Värisymboliikan tarkoituksena on korostaa runoissa metaforien merkityskenttien limittymistä ja tuoda käsitteellistämisen prosessiin uusia aspekteja.

Kehitysvammaisten omaa taustaa vasten runojen konventionaaliset käsittemetaforat ja symbolit saavat uusia ja ainutlaatuisia merkityksiä, ja ne kuvastavat kehitysvammaisten kirjoittajiensa kokemusmaailmaa ja elämänasennetta. Kehitysvammaisten omasta alakulttuurista ja kokemuksista kumpuavat uudet ja poikkeukselliset käsittemetaphora YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI ja YHTEISKUNTA ON KUKKAKIMPPU ovat hyviä esimerkkejä siitä, kuinka kehitysvammaistenkin runous paitsi hyödyntää konventionaalisia metaforia myös tuottaa aivan uudenlaisia ja ainutlaatuisia käsittemetaphoria, jotka paljastavat lukijalle jotain uutta maailmasta, jonka kehitysvammainen henkilö näkee. Nämä uudet metaforat liittyvät voimakkaasti tässä luvussa käsittelemieni runojen yhteisiin teemoihin, eli elämän ja ihmisyyksilön ainutlaatuisuuteen ja erilaisuuden kauneuteen. Jo tutkimukseni tässä vaiheessa voidaan siis todeta, että kognitiivinen metaforateoria ja Turusen semanttisen yhteisalueen idea sopivat erinomaisesti tutkimukseni teoreettisiksi työkaluiksi, ja niiden avulla kehitysvammaisten kirjoittamista runoista on löydettävissä sekä konventionaalisia että odottamattomia ja eikonventionaalisia metaforia, jotka kytkeytyvät laajempiin yleisinhimillisiin ja toisaalta myös kehitysvammaisten omasta kulttuurisesta taustasta kumpuaviin teemoihin.

4 IHMISEN AJALLISUUS

4.1 Elämän syklisyys

Edellä esiteltyjä runojen tapaan myös Kimmo Forsselin runo ”Vuodenajat” käsittelee ihmisen ja luonnon samankaltaisuuksia.

Vuodenajat

Kun tulee syksy niin
lehdet putoilee puista.
Vettä sataa.
Illat pimenee.
Ilmat kylmenee.
Puiden lehdet kellastuvat.

Kun tulee talvi niin
sataa lunta.
Pakkanen paukkuu.
Ihmiset hiihtävät ja luistelevat
ja laskevat pulkkamäkeä.
Ihmiset tarvitsevat talvella karvalakkia,
talvitakkia, villahousuja ja talvisaappaita.

Kun tulee kevät niin
lumet sulavat maasta.
Aurinko alkaa paistamaan,
puihin tulee lehdet.
Nurmikko alkaa vihertämään.
Ihmiset vähentävät vaatteita.
Järvistä ja merestä sulavat jäät.
Ihmiset laskevat veneensä vesille talviteloilta.
Luonto puhkeaa kukkimaan.

Kun tulee kesä niin
aurinko paistaa ja vettä sataa.
Ihmiset ovat auringon ruskettamia.
Ihmiset liikkuvat polkupyörillä,
mopoilla ja autoilla.
Ihmiset ovat kesämökeillään.
Ihmiset tekevät kesälomaretkiä.
Ihmiset ottavat hiekkarannoilla aurinkoa.
Ihmiset ovat kesävaatteissa. (HS, 21.)

Runossa kerrotaan rinnakkain sekä luonnon että ihmisten muutoksista vuodenaikojen vaihtuessa aina syksystä kesään asti. Runo voidaan lukea kirjaimellisena kuvauksena vuodenaikoihin liittyvistä muutoksista, mutta ihmisen ja luonnon rinnastaminen runossa implikoi konkreettisen kuvauksen

taustalla vaikuttavista merkityksistä. Runosta erottuu siis kaksi eri merkityskenttää, ihmisen ja luonnon merkityskentät. Luonnon merkityskenttään liittyvät vuodenaikojen vaihtelut, luonnon värimuutokset sekä pukeutuminen, riisuminen ja peittyminen. Näistä jälkimmäiset liittyvät myös ihmisen merkityskenttään, joka korostaa toiminnan ja olotilan sekä pukeutumisen muutoksia, jotka ovat riippuvaisia vuodenaajoista. Forsselin runo perustuu luonnon kiertokulun ja ihmisen toiminnan väliseen samankaltaisuuteen ja riippuvuuteen vuodenaajoista. Erityisesti pukeutuminen ja vaatteet yhdistävät näitä kahta merkityskenttää toisiinsa jaetun semanttisen yhteisalueen kautta: Kevään tullen luonto puhkeaa kukkimaan ja esimerkiksi puihin tulee lehdet, jolloin puut ikään kuin pukeutuvat. Syksyn tullen puut ja monet muutkin kasvit pudottavat lehtensä ja riisuutuvat lehtipeitteestään. Ihmisen kohdalla nämä pukeutumisen ja riisumisen vaiheet menevät kuitenkin päinvastaisessa järjestyksessä kuin kasvien kohdalla, sillä syksyllä ihmiset lisäävät vaateustaan säiden kylmetessä ja keventävät vaateustaan jälleen kevään tullen. Ihminen ja kasvi asettuvat siis keskenään oppositioon molempia yhdistävän riisuutumisen kautta.

Kuten olen tässä tutkimuksessa jo todennut, tavallinen tapa ymmärtää ja puhua elämän kiertokulusta on verrata sitä kasvien elinkaareen. Jo aiemmin esitelty konventionaalinen käsittemetafora IHMINEN ON KASVI osoittaa tällaisen vastaavuussuhteen ihmisen ja kasvin käsitteiden välillä, jossa kasvin vuotuiset kasvuvaiheet vastaavat ihmisen elämänvaiheita. (Lakoff & Turner 1989, 12–13.) Tällainen metaforinen kielenkäyttö on yleistä myös tavallisessa arkikeskustelussa, sillä voimme esimerkiksi kertoa jonkin henkilön ”puhjenneen täyteen kukoistukseensa”, jolloin ymmärrämme henkilön kukka-metaforan kautta. Käytämme siis samoja käsittemetaphoria sekä puhekielessä että poeettisessa kielessä, jotta voisimme esittää asiamme mahdollisimman ymmärrettävällä ja tutulla tavalla.

Forsselin runossa kuvataan, kuinka puut syksyn tullen riisuutuvat lehtipeitteestään ja ilmat viilentyvät. Riisuutuminen ja talven kylmyys synnyttävät vaikutelman luonnon kuolemista. Talvella ihmiset puolestaan pukeutuvat lämpimiin vaatteisiin välttääkseen talven kylmyyden. Ihmiset eivät kuitenkaan kasvien tavoin lamaannu tai kuole talven koittaessa, vaan ”[i]hmiset hiihtävät ja luistelevat / ja laskevat pulkkamäkeä” kylmyydestä huolimatta. Pukeutuminen ja riisuutuminen asettuvat vastakohtiksi myös keväällä, jolloin luonto pukeutuu jälleen ruohovaippaan ja puut saavat lehtipuvut, kun taas ihmiset vähentävät vaatteitaan. Toisaalta järvet ja meret samoin kuin lumien maa riisuutuvat lumi- ja jäävaipastaan keväällä, mikä rinnastuu myös ihmisen vaatekerrosten vähenemiseen kevään koittaessa ja lämpötilojen kohotessa. Myös tässä runossa ihminen vertautuu siis kasviin. IHMINEN ON KASVI -metaforassa riisuminen ja pukeminen menevät muiden vuodenaikojen

suhteen ristiin, mutta tässä merkityksensierrossa kevät vaikuttaa olevan vuodenaika, joka yhdistää sekä ihmistä että luontoa juuri riisumisen motiivin kautta. Kevät muodostaa siten IHMINEN ON KASVI -metaforan semanttisen yhteisalueen.

IHMINEEN ON KASVI -kaltaisten vakiintuneiden metaforien muodostama ajatuskehikko saattaa edelleen synnyttää alemman tason kompleksisia käsittemetaforia, kuten Lasse Nummen puukuvaston yhteydessä esiintyvä metafora IHMINEN ON PUU. Tällä tavoin käsittemetaforat voivat laajentua ja toisaalta tiivistyä tietyn aihealueen yhteydessä ja siten synnyttää uudenlaisia metaforisia kytköksiä kyseisessä ajatuskehikossa. (Turunen 2010, 64–65.) Toisin kuin aikaisemmissä käsittelemissäni runoissa, joissa IHMINEN on rinnastunut KUKKAAN, Forsselin runossa ihminen rinnastetaan puuhun. Tämä rinnastus tarkoittaa käsittemetaforan IHMINEN ON KASVI alemmalle abstraktiotasolle, jossa ihmisen rinnastus kohdistetaan erityisesti puuhun kasvikkunnan edustajana. Turunen toteaa tutkimuksessaan, että ihmisen ja puun rinnastaminen voi tapahtua sekä fyysisten piirteiden että psyykkisten ominaisuuksien kautta. Tällaisten rinnastusten taustalla on hänen mukaansa juuri ajatus semanttisesta yhteisalueesta, joka rakentuu sekä puuta että ihmistä määrittävistä yhtenevistä ominaisuuksista. (Mt., 32, 50.) Forsselin runossa puun ja ihmisen semanttiseksi yhteisalueeksi kehittyikin molempien riippuvuussuhde vuodenaikojen vaihtelusta. Seuraavaksi tarkastelen sitä, miten ihminen ja puu lopulta runossa rinnastuvat ja millaisia merkityksiä tämä metafora IHMINEN ON PUU saa.

Turusen mukaan puun käyttö ajan kuvauksessa edustaa sekä yleistä että yksityistä kehityskaarta, jossa yksilölliset muutokset ovat toistumattomia, mutta yleiset tapahtumaketjut toistuvat säännöllisesti. (Turunen 2010, 182). Näin ollen ihmisen ja puun rinnastamisessa on näkyvissä yleinen vuosikiertoon liittyvä pukeutumisen teema, mutta ihmisen tapauksessa tämä teema kuitenkin yksilöllistyy, kun ihminen ei alistukaan täydellisesti vuodenaikojen muutoksille. IHMINEN rinnastuu PUUHUN vain osittaisesti, sillä näitä kahta metaforan osaa yhdistävät vain vuodenaikoihin liittyvät pukeutumisen ja riisuutumisen käsitealueet. Lakoffin mukaan metaforinen samankaltaisuus on yleensä vain osittaista: metaforat tuovat esiin vain tiettyjä aspekteja lähde- ja kohdekäsitteistä. Metaforinen ymmärrys korostaa näin ollen tiettyjä samankaltaisuuden piirteitä ja kätkee toisia. Metaforisessa käsitteellistämässä käytetään siis joitakin piirteitä, kun taas toiset piirteet hylätään sopimattomuutensa vuoksi. (Lakoff & Johnson 2003/1980, 10, 52–53.)

Tämä osittaisuus näkyy Forsselin runossa varsin selkeästi: metaforassa IHMINEN ON PUU ihmiseen ei liitetä kuin tiettyjä, erityisesti pukeutumiseen ja riisumiseen liittyviä merkityksiä. Esimerkiksi talven kasveille aiheuttama kuolema ja horrostila eivät vaikuta ihmiseen samalla tavalla kuin kasvi-

kuntaan, joten tämä merkitys ei siirry metaforisessa kytköksessä ihmisen merkityskenttään. Siinä missä riisuutuminen ja pukeutuminen ovat IHMISEN ja PUUN jakamia ominaisuuksia, ei esimerkiksi talvinen kuolema siis yhdistä näitä kahta lainkaan. Tässä yhteydessä IHMISEEN ja PUUN välisessä merkityksensiiirrosta myöskään ulkoiset fyysiset piirteet, kuten iho, kaarna, kädet tai oksat eivät korostu, kun taas erityisesti Nummen runoudessa nämä ovat Turusen mukaan tyypillisiä elementtejä elottoman kohteen inhimillistämässä (Turunen 2010, 104–106).

Riisuminen on Turusen edellä esitellyn luokittelun mukaisesti sekä fyysinen että psyykinen elementti IHMINEN ON PUU -metaforassa. Ihmisen kohdalla vaatteiden riisuminen konkreettisenä fyysisenä toimintana rinnastuu metaforan kautta puun syksyiseen lehtien pudottamiseen, mutta riisuminen saa myös psyykkisiä piirteitä: keväinen kasvien kasvukausi, ilmojen lämpeneminen ja valoisuuden lisääntyminen rinnastuvat ihmisen psyykkisen hyvinvoinnin lisääntymiseen. Talvella puhutaan kaamosmasennuksesta ja valon vähäisyyden aiheuttamista mielenterveysongelmista, kun taas kesällä auringon valo ja lämpö nostattavat monen ihmisen mielialan. Vaikka ihmisen fyysinen toiminnallisuus ei siis vuodenaikojen vaihtelusta juuri kärsisikään, ihmisen psyykkiset olosuhteet ovat kuitenkin usein vuodenaikasidonnaisia. Kun tämä ajatus palautetaan metaforaan IHMINEN ON KASVI, voidaan hyvin yleistäen ajatella, että talvella kasvit kuolevat fyysisesti ja ihmiset psyykkisesti, kun taas kesällä nämä molemmat ovat elävöisimmillään.

Mitä merkityksiä käsittemetaforaan IHMINEN ON PUU sitten liittyy Forsselin runossa? Mitä metaforan osittaisuus tarkoittaa? Nähdäkseni ihmisen ja puun osittainen rinnastuminen nimenomaan kevään kautta ja toisaalta eroaminen muiden vuodenaikojen suhteen korostavat ihmisen pyrkimystä riippumattomuuteen. Ihminen ei alistu vuodenaikojen vaihtelulle vaan jatkaa toimintaansa olosuhteiden mukaisesti. Siinä missä luonto alistuu vuodenaikojen vaihtelulle ja luonnon kiertokulun vääjäämättömyydelle, ihmiset näkevät runsaasti vaivaa säilyttääkseen toimintakykynsä ja riippumattomuutensa vuodenaajoista. Vaikka ihminen pystyy säilyttämään toimintakykynsä ja itsenäisyytensä kaikkina vuodenaikoina, ovat kevät ja kesä kuitenkin ihmisen elämän aktiivisinta ja nautinnollisinta aikaa: Ihmiset muun muassa ”liikkuvat polkupyörillä, / mopoilla ja autoilla”, ”ovat kesämökeillään” ja ”ottavat hiekkarannoilla aurinkoa.” Ihminen ei lämpiminä vuodenaikoina joudu mukautumaan esimerkiksi sääolosuhteisiin samalla tavalla kuin talvella. Vaikka ihminen pystyy toimimaan myös kylminä vuodenaikoina, lämpimät vuodenaikat mahdollistavat vapaamman ja monipuolisemman toiminnan. Keväällä ihminen ikään kuin puhkeaa kukkimaan samalla tavalla kuin luontokin. Tämän kevääseen liittyvän ”kukkaan puhkeamisen” ja toisaalta syksyyn liittyvän kylmyyden ja pimeyden myötä ihminen on siis sidoksissa luontoon siis sekä fyysisesti että psyykkisesti.

IHMINEN ON PUU nousee Forsselin runossa keskeisimmäksi metaforaksi, mutta runon tulkinta kokonaisuutena vaatii kuitenkin myös muiden luontoon liittyvien elementtien huomioimista ja tulkintaa. Tarkastelen seuraavaksi, mitä merkityksiä runo saa laajemmassa luontokontekstissa. Luontokuvaston kautta myös Forsselin runosta nousee esiin käsittemetafora ELÄMÄ ON VUOSI, jossa kevät viittaa nuoruuteen, kesä aikuisuuteen, syksy vanhuuteen ja talvi kuolemaan. Nurmen ja Haasiosalon runoissa tämä käsittemetafora konkretisoituu kukka-kuvaston kautta ihmiselämää käsitteellistäväksi ymmärtämisen välineeksi, mutta Forsselin runossa se liittyy laajemmin koko luontokuvastoon ihmiselämää jäsentävänä ja käsitteellistävänä metaforana.

Lehtien putoileminen, kellastuminen, pimeys ja kylmyys toimivat yhdistävinä elementteinä SYKSYN ja VANHUUDEN käsitealueita yhdistävässä semanttisessa yhteisalueessa. Myös IHMINEN ON PUU metafora vahvistaa tätä metaforista kytköstä, sillä kellastuva, lehtensä pudottava puu rinnastuu vanhaan ihmiseen. Näiden kahden toisistaan erillisen käsittemetaforan välillä on siis löydettävissä analogisia suhteita. Iltojen pimeneminen ja sade viittaavat lähestyvään suruun. Syksyn synkkyydestä siirrytään talven hyytävään kylmyyteen runon toisessa säkeistössä. Perinteisesti TALVI viittaa ELÄMÄ ON VUOSI- metaforan mukaisesti KUOLEMAAN, mutta Forsselin runossa KUOLEMAA ei esitetä ehdottomana ja lopullisena. Kuten edellä esitin, ihminen säilyttää toimintakykynsä talvellakin, vaikka poikkeuksellisen ankariin olosuhteisiin sopeutuminen vaatii monia varokeinoja, kuten lämmintä pukeutumista. Nähdäkseni pukeutuminen ja toimintakyvyn säilyttäminen symboloivat ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan valossa ihmisen pyrkimystä välttää kuolemaa. Ihmiset nauttivat elämästä mahdollisimman täysipainoisesti vielä vanhuudenpäivinäankin, ja pyrkivät sulkemaan kuoleman mielestään erilaisin toiminnallisoin keinoin. Runossa mainitut ”karvalakki”, ”talvitakki”, ”villahousut” ja ”talvisaappaat” symboloivat tämän tulkintani kautta ihmisen erilaisia psyykkisiä selviytymiskeinoja, joiden avulla hän voi säilyttää toimintakykynsä ja elämän mielekkyyden vielä vanhanaikin.

Talven ja siten kuoleman vältteleminen ei kuitenkaan voi jatkua ikuisesti, sillä kuolema on välttämätön osa ihmisen elämää. Talven jälkeen luonnon ja siten myös elämän luonnollinen kiertokulku alkaa alusta. KEVÄT viittaa myös Forsselin runossa NUORUUTEEN, ja tätä tulkintaa runossa tukevat luonnon heräämiseen ja ihmisen riisumiseen liittyvät ominaisuudet. Auringon paistaminen, luonnon vihertyminen ja ihmisten toiminnallisuuden lisääntyminen kuvastavat nähdäkseni nuoruuden energisyyttä, vapautta, vastuuttomuutta ja nauttimista elämän pienistä asioista. Kevään yhteydessä vesistöihin liittyvät merkitykset nousevat keskeisiksi. Mitä merkityksiä runossa liitetään järveen ja

mereen sekä toisaalta maahan? Michael Ferber toteaa symbolisanakirjassaan, että meri ja maa asetuvat usein oppositioon keskenään: Mereen liitetään perinteisesti käsityksiä vieraudesta, vaarasta ja kaaoksesta, ja se toimii usein symbolisena siltana elämän ja kuoleman välillä. Maa edustaa puolestaan ihmiselle tuttua ja turvallista ympäristöä. (Ferber 1999, 179.) Ferber tuo esiin myös veden kiertoon liittyvän symboliikan, jossa merestä haihtunut kosteus sataa pilvistä alas jokiin ja järviin ja vesi virtaa edelleen mereen. Tämä veden kiertokulku symboloi Ferberin mukaan ihmiselämää: lähteistä polveilevat joet symboloivat syntymistä, virtaaminen symboloi elämäntietoa ja meri kuolemaa. (Mt., 180.) Ferber ei esittele teoksessaan järviin liittyvää symboliikkaa kovinkaan kattavasti, mutta järvet ovat yleisesti ajatellen hyvin monimuotoisia pysähtyvän veden alueita, joissa joesta virtaava vesi levähtää hetkeksi. Veden kiertokulkuun liittyvän symboliikan kautta järvet voidaan tulkita lähes paikallaan pysyvinä elämäntilanteina, joissa vallitsee rauha ja seesteisyys.

Vuodenaikojen vaikutuksiin liittyen maan, meren ja järvien riisuutuminen keväällä tuo runoon uusia merkityksiä. Kuten edellä esitin, kevät herättää sekä luonnon että ihmisen täyteen toimintakykyyn ja kukoistukseensa, ja erityisesti kevään vaikutus ihmisen psyykeeseen on merkittävä. Turvallisen maan riisuutuminen lumivaipasta, luonnon kukkaan puhkeaminen ja auringonvalon lisääntyminen symboloivat runossa nuoruutta, vapautta ja uuden elämän alkua. Vesistöihin liittyvä riisuutuminen tuo puolestaan päinvastaisen konnotaation kuin turvallisen maan kukoistus: Mereen liittyvät vaarallisuuden, kaaoksen ja kuoleman merkitykset tulevat osaksi ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan merkityksiä. Koska kevät viittaa nuoruuteen, vaarallisten vesien peittämien jäiden sulaminen viittaa nähdäkseni vaaroihin ja haasteisiin, joita kasvavan ihmisen elämässä tulee vastaan. Tässä yhteydessä veneiden laskeminen vesille talvituloilta voisi symboloida esimerkiksi edesmenneen perheenjäsenen opettamien elämäntaitojen välittämistä uudelle sukupolvelle, joka näiden vanhojen tietojen ja taitojen avulla etenee elämässään turvallisesti ja välttää elämän suurimmat ongelmat. Nuori ihminen pysyy ikään kuin pinnalla elämän vesillä aikaisempien sukupolvien välittämän tietämyksen eli veneen avulla. Järvet, joista lyyrinen minä runossa puhuu, viittaavat nähdäkseni kasvavan ihmisen lisääntyviin vaihtoehtoihin sen suhteen, kuinka hän haluaa elämänsä ohjata. Tämän tulkinnan mukaisesti järvet symboloivat ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan yhteydessä nuoren ihmisen elämän suuntavaihtoehtoja, jolloin tämä saa kasvaa ja kehittyä turvallisessa ja rauhallisessa ympäristössä.

Runon viimeisessä säkeistössä lyyrinen minä kuvailee kesään liittyviä aktiviteetteja ja tapahtumia, jotka ovat positiivisesti latautuneita. ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan kautta KESÄ viittaa siis AIKUISUUTEEN, ja tämä elämänvaihe saa Forsselin runossa erityisen positiivisen merkityksen: ihmiset nauttivat kesän lämmöstä ja luonnosta useiden erilaisten aktiviteettien muodossa, ja he hakeutuvat

poikkeuksetta luonnon yhteyteen. Lyyrinen minä toteaa säkeistön toisessa säkeessä että ”aurinko paistaa ja vettä sataa.” Tämä säe viittaa intertekstuaalisesti Mikko Alatalon 1980-luvulla esittämään lauluun ”Taitaa tulla kesä”, mutta se saa varsinaisen merkityksensä runon muusta kontekstista ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan kautta. Tulkitsen auringon paistamisen ja vesisateen viittaavan elämän hyviin ja huonoihin hetkiin, jotka kuuluvat olennaisena osana jokaisen aikuisen ihmisen elämään. Siinä missä nuoruutta symboloivaan kevääseen liittyy vain aurinkoa ja vehreyttä, liittyvät elämän vastoinkäymiset ja erilaiset surun hetket aikuisuuteen viittaavaan kesään.

Forsselin runo on monikerroksinen metaforien kytkemä tekstikokonaisuus, johon sisältyy useita symbolisia ja metaforisia merkityksiä. IHMINEN ON PUU -metaforan kautta runo käsittelee ihmisen ja luonnon välistä suhdetta ja riippuvuussuhdetta toisistaan, mutta runon varsinainen teema, ihmiselämän syklisyys, tulee esille vasta, kun runoa tarkastellaan kokonaisuutena. Vuodenaikoihin, luonnonilmiöihin, vesistöihin ja ihmisten tekemisiin liittyvä kuvasto saa uusia merkityksiä koko runon lävistävän ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan kautta, ja tämän metaforan kautta ihmiselämää ja sen vaihteita käsitteellistetään hyvin monipuolisesti. Lopuksi on tarpeen tarkastella vuodenaikojen käsitteilyjärjestystä runossa. Miksi runo alkaa juuri syksystä? Eteneminen synkstä syksystä ja talvesta kohti valoisampia vuodenaikoja kuvastaa mahdollisesti kirjoittajan asennoitumista elämään. Kuten olen jo tutkimukseni toisessa luvussa maininnut, *Hiljaiset silmät* -teoksen runoja yhdistää positiivinen ja avoin asenne elämän vaikeitakin asioita kohtaan. Myös Forsselin runo edustaa nähdäkseni tällaista toiveikasta ja elämän hyviin asioihin keskittyvää elämänasennetta, joka tulee esiin juuri vuodenaikojen esittämisjärjestyksen kautta. Tämän tulkinnan valossa runo haluaa muistuttaa lukijaa siitä, että jokainen elämänvaihe, niin onnen kuin surunkin hetket, kuuluvat osaksi ihmiselämän kiertokulkua, ja ihmisen tulee nauttia kaikista hetkistään ehkä jopa lapsellisella riemulla voidakseen elää kokonaisvaltaista ja mielekästä elämää aina lapsuudesta vanhuuteen asti.

4.2 Elämän vaiheet

Kyökkii marraskuu

Kesä tuli,
kesä tuli.
Kyökkii marraskuu... (HS, 61)

Tarmo Rajamäen ”Kyökkii marraskuu” -runoa lähestyttäessä lukija kohtaa valtavia tulkinnallisia aukkoja. Kolmen säkeen kokonaisuutena runo käyttää erittäin pelkistettyä toistorakennetta ”kesä tuli”, johon liitetään personifioitu kyökkivä marraskuu. Millainen on kyökkivä marraskuu? Miksi marraskuuhun on liitetty inhimilliseen toimintaan liittyvä kyökkiä-verbi ja mitä merkityksiä tämä yhdistelmä synnyttää? Aluksi on tarpeellista selvittää varsin harvinaisen kyökkiä-sanan mahdollinen merkitys. Kyökkiä-sana linkittyy äänteellisen samankaltaisuutensa kautta helposti sanaan kyökki, joka yleisenä ruotsin kielestä lainautuneena murre-sanana tarkoittaa keittiötä. Toinen samankaltainen äänneassosiaatio liittyy sanaan yökkäys, jota käytetään yökkäysrefleksi-yhdyssanan määriteosana. Lukijalle mahdollisesti vieras kyökkiä-sana esiintyy erityisesti Etelä-Pohjanmaan murteessa, ja sillä tarkoitetaan yleisesti pahoinvointia (esim. Välimäki 1988, 80). Runon kirjoittaja on syntynyt Kankaanpäässä, minkä vuoksi hänen kielenkäyttönsä on mahdollisesti liittynyt useita pohjalaisvaikutteita. Tämä maantieteellinen sijoittuminen ja murrevaikutus puolestaan selittävät kyökkiä-sanan esiintymisen Rajamäen runossa ja sen, ettei sanalla ole tässä yhteydessä mitään tekemistä kyökkitai yökkäillä-sanojen kanssa.

Entä miksi kyökkiminen hyvin negatiivissävytteisenä toimintana on Rajamäen runossa liitetty juuri marraskuuhun? Mitä merkityksiä tällainen personifikaation käyttö runossa synnyttää? Tätä poikkeuksellista personifikaatiota on hyvä lähteä tulkitsemaan marraskuuhun yleisesti liitettyjen merkitysten kautta. Marraskuu on ensimmäinen varsinaisesti kylmä talvikuukausi, jolloin maa saa usein ensilumipeitteen. Marraskuuhun liittyy näin ollen olennainen kuoleman teema, sillä vasta marraskuun myrskyjen ja ensilumen jälkeen luonto jää talvilevolle. Marraskuu on myös toiseksi viimeinen kuukausi vuodessa, mikä enteilee kuluneen vuoden päättymistä ja uuden vuoden alkua, metaforisesti siis kuolemaa ja uuden elämän alkua. Marraskuuhun liittyvä pelko tulevasta muutoksesta toteutuu kuitenkin vasta joulukuun päättyessä. Marraskuuhun liittyvien merkitysten kautta personifikaatio nostaa runosta esiin metaforan ELÄMÄ ON VUOSI, johon sisältyvät jo aiemmin esittelemäni metaforat KEVÄT ON NUORUUS, KESÄ ON AIKUISUUS, SYKSY ON VANHUUS ja TALVI ON KUOLEMA. Kuten olen jo aiemmin tutkimuksessani todennut, nämä käsittemetaforat perustuvat inhimilliseen kokemukseen luonnon kehitysvaiheista, jolloin kevät on usein uusien kasvien ja eläinten synnyinaikaa ja syksy vastaavasti kuoleman tai ainakin kuolemaan valmistautumisen aikaa. Tätä ajatusta hyödyntämällä MARRSKUU voidaan ymmärtää HETKENÄ ENNEN KUOLEMAA, sillä JOULUKUU voidaan nähdä lopullisena KUOLEMANA.

Ferberin mukaan talvi personoidaan usein vanhaksi mieheksi, joka symboloi vihaa, surua, ankaruutta ja karuutta (Ferber 1999, 238–239). Marraskuu voidaan tämän pohjalta nähdä vanhana miehenä,

joka vielä sinnittelee elämässä kiinni mutta joka on jo vaipunut kyyniseen kuoleman odottamiseen. Kun MARRASKUU nähdään tällaisena kuolemaa odottavana vihaisena VANHANA MIEHENÄ, voidaan KESÄ puolestaan nähdä tämän vastakohtana, eli NUORENA MIEHENÄ. Kesä voidaan tulkita elinvoimaiseksi nuorukaiseksi, joka on juuri ylittänyt aikuisuuden kynnyksen ja nauttii elämästä täysin rinnoin. Tässä yhteydessä marraskuun kyökkiminen voidaan nähdä jopa kateellisena ja katkerana reaktiona kesän elinvoimaisuudelle, joka marraskuulta itseltään on jo evätty. Kyökkiminen voi liittyä myös esimerkiksi sairauden aiheuttamaan pahoinvointiin, joka voidaan liittää iäkkään miehen viimeisiin hetkiin.

Mikä tarkoitus personifikaatiolla ja metaforilla sitten on runossa? Lakoffin ja Turnerin mukaan personifikaatio on hyödyllinen ymmärtämisen väline. Personifikaation avulla voimme ymmärtää esimerkiksi luonnonvoimia hyödyntämällä ymmärryksen apuna tietoa omasta itsestämme. (Lakoff & Turner 1989, 72–73.) Rajamäen runon personifikaation taustalla näyttäisikin piilevän jokin perustavanlaatuisen sidon ihmisen ymmärrykseen maailmasta. Vanhan, katkeran miehen merkityskentän kautta nuoruus voidaan nähdä arvokkaana omaisuutena, jonka ihminen menettää ajan myötä. Lakoffin ja Turnerin mukaan ymmärrämme tapahtumat usein jonkun agentin aiheuttamina, jolloin TAPAHTUMAT OVAT TOIMINTOJA ja toimija on jokin tapahtumaan liittyvä tekijä. Näin ollen eteenpäin kulkeva aika, jonka myötä ihminen vanhenee, voidaan nähdä varkaana. Tämä herättää metaforan NUORUUS ON OMAISUUTTA, JOKA VOIDAAN VARASTAA tai JOKA KATOAA AJAN MYÖTÄ. (Lakoff & Turner 1989, 36–39.) Marraskuun kyökkiminen kesäkuun saapumisen vuoksi voidaan nähdä siis tarkoittavan haluttomuutta oman olemassaolon rajallisuuden ja nuoruuden katoamisen hyväksymiseen. Runon asetelmassa negatiivinen ja kyyninen suhtautuminen vanhuuteen ja lähestyvään kuolemaan asettuu oppositioon nuoruuden ja elinvoimaisuuden kanssa. Juuri tällainen elämää ja kuolemaa koskeva metaforinen kompleksisuus ja kerroksellisuus on usein runon vetovoimaisin piirre (Lakoff & Turner 1989, 34).

Rajamäen runon voimakas nuoruutta ja elinvoimaisuutta korostava sanoma voidaan liittää kehitysvammaisten oman kulttuurikontekstin valossa myös konkreettiseen vuodenaikojen vaihdokseen, jossa kesä näyttäytyy onnellisena, toivottuna ja odotettuna vuodenaikana, kun taas marraskuu on kuukausi, jota ei odoteta kovin innokkaasti. Toisaalta ELÄMÄ ON VUOSI -metaforan valossa ”kesä” voi runossa edustaa myös iloista ja tervettä elämänvaihetta tai muuta ajanjaksoa, joka on kontrastissa negatiivisesti sävyttyneen ”marraskuun” kanssa. Tämän tulkinnan myötä kesän toistuminen ja marraskuuhun liittyvät negatiiviset konnotaatiot korostavat runossa jonkin vaikean elämäntilanteen, mahdollisesti sairauden, väistymistä ja uuden, onnellisen ja elinvoimaisen vaiheen alkamista.

4.3 Elämän luvanvaraisuus

Kesä

Kesä, kesä pul, pul
saako uida
saako puida
pul, pul, pul! (HS, 75)

Helena Stenroosin runo ”Kesä” herättää lukijan mielenkiinnon erityisesti äänteellisen toistuvuutensa vuoksi. Runossa on runsaasti toistuvia aineksia, kuten syntaktista ja äänteellistä parallelismia. Toistuvista sana- ja äänne-elementeistä syntyy runoon hakkaava ja nopeatempoinen rytmi. Epätavallisen ”pul”-sanan toisto runossa synnyttää paitsi rytmiä, myös merkitykseen liittyviä aukkoja. Tällainen äänteellisyyden rytmien tehtävä on Pauliina Haasjoen mukaan erittäin keskeinen etenkin nonsense-runoudessa, jossa sanat paitsi rytmittävät runoa myös herättävät semanttisia ja syntaktisia assosiaatioita (Haasjoki 2007, 98). Runon hakkaava rytmi, lyhyet virkkeet ja auditiiviset elementit synnyttävät runoon hetkellisyyden vaikutelman. Runossa toistuva ”pul” edustaa juoksevaan veteen liittyvää imitatiivista äännesymboliikkaa, joka liittyy kesän skeemaan: lukija voi lähes kuulla aurin-
gonvalossa solisevan joen pulinan. Toisaalta ”pul” viittaa äänteellisen samankaltaisuutensa kautta myös pulikoimiseen eli uimiseen.

Runossa nousee keskeiseksi retorinen puhuttelukuvio, jossa kysytään ”saako uida / saako puida”. Kuten Haasiosalon runon esimerkeissä olen esittänyt, kesä viittaa usein aikuisuuteen ja elinvoimaisuuteen. Kun lyyrinen minä kysyy ”saako uida”, kesä saa runossa uusia ulottuvuuksia. Uiminen on useimmiten aikuisille oman valinnan kysymys, eikä siihen normaalisti tarvitse pyytää lupaa keneltäkään. Lasten ja nuorten kohdalla tilanne on kuitenkin toinen. Vanhemmat ovat vastuussa lastensa uimisesta, minkä vuoksi lasten tulee yleensä pyytää lupa yksin uimiseen tai ainakin ilmaista aikomuksensa etukäteen vanhemmilleen. Tässä runossa ”saako uida” -kysymyksen voisi esittää nuori, joka haluaa mennä uimaan alkukesän lämpimään veteen mutta joka haluaa myös varmistaa vanhempiensa suostumuksen asiaan. Toisaalta kesäinen virtaava vesi, jota runon äänteellinen aines ”pul” edustaa, symboloi elinvoimaisuutta ja riippumattomuutta. Kun tämä ajatus liitetään näkemykseen kesästä aikuisuutena, voidaan uimaluvan pyytäminen nähdä rinnastuksena aikuiseksi kasvamiselle. Tulkintani mukaan nuoren voidaan ajatella pyytävän lupaa aikuistua ja itsenäistyä.

Kuten olen jo esittänyt, siinä missä KESÄ kirjallisuudessa usein rinnastuu AIKUISUUTEEN, on SYKSY yleinen VANHUUDEN metafora. Runossa esitetty kysymys ”saako puida” korostaa syksyn merkityskenttään liittyviä elementtejä, kuten sadonkorjuuta ja luonnon kuolemista. Puiminen nostaa runosta esiin suomalaiseen kulttuuriin voimakkaasti liittyvän maanviljelyksen skeeman, johon olennaisesti liittyvät syyspuinti ja sadonkorjuu. Kun jälkimmäinen kysymys yhdistetään aiemmin esitettyyn uimisen merkityskenttään, voidaan ”saako puida” -kysymyksenkin taustalle olettaa ihmisen elämään liittyvä metaforinen kytkös. Kysymys ”saako puida” asettaa lyyrisen minän tuon teon suorittajaksi. Milloin ihmisen tarvitsee pyytää lupa puimiseen ja keneltä lupa pyydetään? Tavallisesti sadonkorjuu ja syyspuinti noudattavat luonnon sääntöjä ja nämä toiminnat suoritetaan silloin, kun se on ajankohdan puolesta mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Ihminen ei siis varsinaisesti joudu pyytämään keneltäkään lupaa puimiseen. Runon kontekstissa tälle varsin erikoiselle toiminnalle voidaan löytää myös toinen tulkinta: Kysymys ”saako puida” voidaan ymmärtää myös kuolemaan liittyvänä pyyntönä, sillä syksyn ja puimisen merkityskenttiin liittyy käsitys ihmisestä kasvina, joka syksyn tulle kuolee sadonkorjuun myötä. Tämän IHMINEN ON KASVI ja TAPAHTUMAT OVAT TEKOJA -metaforien kytköksen taustalle voidaan ajatella kuoleman aiheuttaja, joka tässä tapauksessa on nähdäkseni syyssadon korjaava VIKATEMIEN. Kysymyksen esittäjä voidaan nähdä juuri VIKATEMIENÄ, joka pyytää lupaa lyyrisen minän elämän päättämiseen.

Miksi nämä vastakkaisia tarkoituseriä edustavat kysymykset esiintyvät yhdessä samassa runossa ja miten ne muodostavat runon parallelismin ja äännesymboliikan kautta merkityksellisen kokonaisuuden? Nähdäkseni luvan pyytäminen sekä aikuistumiseen että kuolemiseen voidaan tulkita esimerkiksi edustavan ihmisen elinkaaren eri päitä: Nuori turvautuu aikuisiin ja pyytää heiltä suostumusta omaan toimintaansa. Hän alkaa kuitenkin pikkuhiljaa saavuttaa itsenäisyyttä niin, ettei lupaa uimiseen enää tarvita. Toisaalta aikuisuus tarjoaa ihmiselle itsenäisyyden ja oman elämänsä määräämisoikeuden kaikkine vastuineen ja velvollisuuksineen. Syksyyn viittaava vanhuus ei kuitenkaan enää sisällä sellaista valinnanvapauden riemua kuin nuoruus. Kysymys ”saako puida” voisi viitata siis kuolemaan liitetyn VIKATEMIEN pyyntöön saattaa vanha ihminen tuonpuoleiseen. Hieman kärjistäen voidaan siis todeta, että runon ensimmäiseen kysymykseen kietoutuu toivomus elämästä, kun taas toinen kysymys kietoutuu kuoleman ympärille.

Lakoff ja Johnson (1999, 301–302) toteavat, että yksilö on aina alisteinen jollekin auktoriteetille: lapset ovat alisteisia vanhempiensa tahdolle, ja aikuiset ovat alisteisia esimerkiksi jumalille. Tämä alisteisuussuhde herättää Stenroosin runossa käsittemetaforan MORAALINEN AUKTORITEETTI ON

VANHEMPIEN AUKTORITEETTI (MORAL AUTHORITY IS PARENTAL AUTHORITY). Kun tämä auktoriteettimetaphora laajennetaan perinteisistä perhesuhteista käsittämään koko ihmiskuntaa määrittäväksi auktoriteettisuhteeksi, vanhemman auktoriteettiasemaa voi Lakoffin ja Johnsonin mukaan edustaa esimerkiksi Jumala, universaali järki tai yhteiskunta. Suurimmalle osalle uskonnollisista ihmisistä juuri Jumala on tällainen korkein moraalinen auktoriteetti ja hoivaava hahmo, joka on samaan aikaan sekä tuomitseva että rakastava. (Mt., 318–320.) Oman tulkintani mukaan Stenroosin runon kuoleman aiheuttaja ei olekaan paha Viikatemies vaan rakastava Jumala. Kun runossa esiintyvä luvanvaraisuus liitetään kirjoittajan omaan kulttuuriseen kontekstiin, luvan pyytäminen saa uusia merkityksiä. Erityislaatuinen ihminen ei välttämättä koskaan saavuta itsenäisyyttä ja kasva aikuiseksi, jolloin hän joutuu vielä aikuisenakin pyytämään holhoajaltaan lupaa tekemisilleen. Tällöin ylempi auktoriteetti ei olekaan Jumala, vaan läheinen henkilö, vanhempi, hoitaja tai lääkäri, joka on vastuussa kehitysvammaisen henkilön hyvinvoinnista.

Miten toistuva äänneaines ”pul pul” sitten liittyy koko runoon ja mitä se merkitsee? Ensimmäisessä säkeessä esiintyessään tämä toistuva sana-aines korostaa nuoruuden innokkuutta ja synnyttää lukijalle mahdollisesti visuaalisen mielikuvan ääneen liittyvästä tapahtumasta: yhden tulkintavaihtoehdon mukaan lyyrinen minä riemuitsee kesästä niin paljon, että saa aina välillä vettä suuhunsa uidesaan, mistä tämä äännähdys syntyy. ”Pul” toistuu myös pulikointi-sanassa, joka voidaan nostaa esiin uimisen kontekstista. Toisaalta ääntely voi kuvata vain virtaavaa vettä, kuten tämän runon analyysin alussa esitin. Runon päättävä, kolmesti toistuva ja huutomerkkiin päättyvä ”pul” näyttäisi kuitenkin tarkoittavan muuta kuin runon alkupuolella. Huutomerkillä tehostettu kolmesti toistuva äännähdys liitettynä puimiseen ja kuolemaan voisi symboloida esimerkiksi hukkuvan ihmisen viimeisiä hengenvetoja ennen pinnan alle vaipumista. Tämä vahvistaisi runossa kiteytyvää dikotomiaa elämänhalun ja kuolemanhalun välillä.

Tulkintani mukaan Stenroosin runo käsittelee ihmisen elinkaaren vaihteita ja kykyä hyväksyä matkan varrella tapahtuvia muutoksia. Tätä tulkintaani tukevat runossa luvan pyytämiset aikuiseksi kasvamisen ja lopulta kuoleman yhteydessä. Runo viestittää metaforiensa kautta, ettei ihminen lopultakaan ole koskaan täysin itsenäinen, vaan hänen tulee aina pyytää lupa joltakin ylemmältä taholta: nuorena tämä tarkoittaa vanhempien suostumuksen tavoittelua, ja vanhana lupa tämän maailman jättämiseen pyydetään Jumalalta. Ihminen ei voi siis koskaan olla täysin riippumaton muista, sillä aina löytyy korkeampi taho, joka päättää elämästä ja kuolemasta. Kehitysvammaisten kontekstissa tämä riippuvaisuussuhde on vielä korostetummassa asemassa siitä syystä, etteivät he pääse välttämättä koskaan itsenäistymään ja irrottautumaan ylemmistä auktoriteeteista. Toisaalta riemulli-

sen äänne maailmansa kautta runo antaa kuitenkin vaikutelman siitä, että auktoriteetin alaisuudessa eläminenkin voi olla palkitsevaa ja hauskaa. Vaikka kehitysvammaisen elämä saattaa olla lyhyempi ja valvotumpaa kuin terveellä henkilöllä, kuuluvat elämän eri kehitysvaiheet ja siirtymäriitit silti osaksi heidänkin elämäänsä. Runon leikillisen äänneaineuksen kautta eri elämänvaiheita ja itsenäistymiskysymyksiä kuvataan kuitenkin positiivisessa ja luottavaisessa valossa, mikä saattaa tämänkin kirjoittajan tapauksessa olla seurausta positiivisesta ja rakentavasta ympäristöstä, jossa kirjoittaja itse elää. Kaiken kaikkiaan Stenroosin runo käsittelee riippumattomuuden ja riippuvuuden teemoja hyvin yleisinhimillisesti ja luovasti, ja se mahdollistaa myös kehitysvammaisen oman kulttuurin ja kokemusmaailman välittymisen ei-kehitysvammaiselle lukijalle kaikkea muuta kuin vieraannuttavalla tavalla.

Olen edellä analysoinut kolmea ajallisuuden teemaa käsittelevää runoa, joita yhdistävät kysymykset ihmisen elinkaaren vaiheista sekä itsenäisyydestä. Runoissa ihmisen elinkaarta käsitellään pääasiassa vuodenaikoihin liittyvien konnotaatioiden ja metaforan IHMINEN ON KASVI avulla. Aikuisuutta symboloivan kesän merkitys runoissa on suuri, ja siihen liittyy usein kysymys itsenäistymisestä ja sen mukanaan tuomasta vastuusta. Sekä Forsselin, Rajamäen että Stenroosin runoissa kehitysvammaisten oma konteksti tulee esiin erityisen voimakkaasti juuri aikuisuuden ja itsenäisyyden kysymysten yhteydessä. Aikuistuminen ja sen mukanaan tuoma vapaus eivät ole kehitysvammaiselle henkilölle itsestäänselvyksiä, koska kehitysvammaisen saattaa olla koko elämänsä ajan jonkinlaisen holhouksen alainen. Tästä huolimatta runoista välittyy positiivinen suhtautuminen eri elämänvaiheisiin, sillä myös vanhuuteen ja sairauteen liittyvät vaiheet kuvataan runoissa luonnollisena osana ihmisen elämää. Runojen kautta lukijalle välittyy voimakas viesti siitä, että myös kehitysvammaisen henkilö voi elää kokonaisvaltaisen ja hyvän elämän ja itsenäistymisen oman elämäntilanteensa mukaisesti läheisten ja hoitohenkilökunnan tukemana.

5 SAIRAUS JA KUOLEMA

5.1 Hyvän elämä edellytykset

Terveisiä naulaverstaalta

Olin Ruotsissa,
petini teen yksin.
27. päivä saunasta lumihankeen, uimaan.
Kesällä olin retkellä, uin järvessä.

Oli vähän surua.
Äiti kuoli 10. huhtikuuta -90.
Äiti tiesi kuolevansa
paikkoja repi.
Isä järjesti hautajaiset
velipoika elää,
Sepolla on halvaus.
Helmi kuoli...

Talvella olin Mertiönrannassa hiihtämässä
ja laskemassa pulkkamäessä laskiaistiistaina.

Työkiireitä!
– naulaverstaalta terveisiä (HS, 39.)

Taisto Lehtilän runossa risteilevät riehakkaat ja iloiset ajanvietteet sekä surulliset ja ahdistavat tapahtumat, jotka liittyvät pääsiäisen ajankohtaan. Lyyrisen minän kuvailemat tapahtumat etenevät runossa varsin epäloogisesti, mikä osaltaan korostaa tapahtumien merkityksellisyyttä herättämällä lukijan etsimään puuttuvia loogisia jatkumoit ja suhteita runon varsin sekavien osakokonaisuuksien välille. Runon ensimmäisessä säkeistössä yhdistyvät Ruotsin vierailu, sängyn petaaminen, saunominen talvella ja uiminen kesällä. Toisessa säkeistössä lyyrinen minä luettelee surun aiheitaan: äiti ja Helmi ovat kuolleet ja Sepolla on halvaus. Isä ja ”velipoika” ovat edelleen hengissä, ja isä on huolehtinut äidin hautamisesta. Kolmannessa säkeistössä lyyrinen minä siirtyy varsin äkillisesti surun aiheista jälleen ilon aiheisiin ja kertoo Mertiönrannan talvipuuhistaan laskiaisena. Runon viimeinen säkeistö ”Työkiireitä! / – naulaverstaalta terveisiä” ikään kuin perustelee runon sähkösanomatyyppisen ja lakonisen kerrontatavan lyyrisen minän työkiireillä. Kokonaisuudessaan runo huo-kuu kiireen, päämäärättömyyden ja sekavuuden tuntua, mutta juuri nämä piirteet saavat runon epäloogisen esittämisyjärjestyksen kautta kohosteisen roolin.

Lehtilän runossa toimii siis vahva minä-muotoinen lyyrinen minä, joka jakaa ja hahmottaa runossa omaa elämäntarinaansa. Katja Seutu määrittelee artikkelissaan ”’Tuletko Vanhainkotiin?’ Runon affektiivisuudesta ja osallistuvasta lukemisesta” roolirunon seuraavasti: ”Roolirunossa on tavallisesti yksi puhuja, joka kertoo elämästään tai elämäntilanteestaan tietyssä ajallispaikallisessa kehyksessä.” Tällainen suora lyyrisen minän puhetilanne synnyttää runoon voimakkaasti latautuneen tunnelman. Seudun mukaan rooliruno on ”ikään kuin erikoistunut runon henkilöiden kriittisten elämäntilanteiden ja mielentilojen esittämiseen.” (Seutu 2012, 255.) Lehtilän runon puhetilanne myötäilee lyyrisen minän ajatuksenjuoksua, mikä korostaa runon affektiivisuutta ja samastuttavuutta: suurien menetysten äärellä ihmisen ajatukset saattavat risteillä varsin epäloogisesti, ja toisaalta surun rinnalle halutaan nostaa kuitenkin myös onnen hetkiä. Seudun mukaan runoissa käytetty vahva monologimuoto tuo esiin puhujaan liittyvien piirteiden ja taustatietojen lisäksi myös puhetilanteen kulttuurisen kontekstin sekä sosiaalisen diskurssin (mt., 256). Myös Lehtilän runon vahva monologimuoto tuo esiin tällaisen kulttuurisen kontekstin ja omanlaisensa sosiaalisen diskurssin. Kehitysvammaisten oman kulttuurikonketti näkyy runossa esimerkiksi säkeessä ”petini teen yksin”, jossa lyyrisen minän omatoimisuus korostuu poikkeuksellisen voimakkaasti ei-konventionaalisella tavalla. Terveelle ihmiselle sängyn omatoimiseen petaamiseen ei liity mitään erityismerkityksiä, mutta kehitysvammaiselle henkilölle sängyn petaaminen voi symboloida itsenäisyyttä ja kykyä pärjätä omillaan.

Aikaisempien runojen tapaan myös Lehtilän runo voidaan lukea kirjaimellisena kuvauksena lyyrisen minän tunteista ja kokemuksista. Toisaalta runo kiinnittää lukijan huomion nimenomaan asioiden sekavaan esittämisjärjestykseen ja loogisten jatkumoiden puuttumiseen, mikä houkuttelee etsimään näiden asioiden taustalla vaikuttavia yhdistäviä merkityksiä. Myös pääsiäiseen liittyvät viittaukset, kuten lyyrisen minän äidin kuolinpäivä ”10. huhtikuuta -90” sekä laskiaistiistai, tuovat runoon toisen tason, joka muodostuu kristilliseen juhlaperinteeseen liittyvistä merkityksistä. Runon kulttuurista tulkintaa ja syvempää merkitystä kannattaakin lähteä tarkastelemaan pääsiäiseen liittyvien merkitysten kautta.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon verkkosivuilla on esitelty erilaisia kristilliseen pääsiäisperinteeseen liittyviä käytänteitä ja uskomuksia. Lehtilän runossakin mainittu laskiaistiistai on viimeinen kirkollinen päivä ennen paastonajan alkua. Tämän vuoksi laskiaiseen liittyvät runsaat ruokapöydän antimet ja herkuttelu sekä katotilaisen kirkon karnevaaleja vastaava mäenlasku pulkilla. Varsinaisen paaston aikaan ihmisen tulee kohdata ja katua syntejään sekä pyrkiä henkiseen kasvuun ja askeettiseen ja nöyrään elämäntapaan. Evankelis-luterilaisen kirkon perinteessä 40 arkipäivän pituisen paastonajan päättävä pääsiäinen on erityisesti ”ilon ja elämän juhla”, jolloin juhlietaan Jeesuksen

ylösnousemusta. Pääsiäispäivän jumalanpalveluksissa vallitseva väri on valkoinen, joka symboloi Kristuksen puhtautta ja viattomuutta. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko.) Lehtilän runon ensimmäisessä säkeistössä lyyrinen minä kertoo saunoneensa ja uineensa 27. päivä, joka runon kontekstissa voisi viitata myöhemmin runossa esiintyvään laskiaistiistaihin 27. helmikuuta vuonna 1990. Laskiaistiistai tulee toistuvuutensa ja tarkan nimeämisensä kautta merkitykselliseksi tekijäksi runon tulkinnan kannalta.

Runon ensimmäisessä ja kolmannessa säkeistössä lyyrinen minä luettelee laskiaiseen liittyviä puuhiaan: hän kertoo saunoneensa ja uineensa lumessa sekä hiihtäneensä ja laskeneensa pulkkamäkeä. Hiihtäminen ja erityisesti pulkkamäen laskeminen liittyvät olennaisesti laskiaistiistain perinteeseen. Nämä molemmat toiminnot kytkeytyvät leikin ja ilon kautta laskiaisen kristilliseen ideaan, eli paastoa edeltävään hauskanpitoon ja nauttimiseen. Lyyrisen minän vierailu Ruotsissa voisi tulkintani mukaan tukea hauskanpidon ja nauttimisen teemoja, sillä Ruotsiin voidaan yleistäen liittää ajatus suvaitsevasta hyvinvointivaltiosta. Vastapainoksi riehakkaille talvitoiminnoille ja iloiselle tunnelmalle lyyrinen minä tuo runossa esiin saunomisen ja uimisen, jotka liittyvät olennaisena osana suomalaiseen saunakulttuuriin. Saunan on perinteisesti uskottu parantavan sairauksia sekä puhdistavan ja rauhoittavan ihmistä. Sauna on ennen vanhaan ollut myös yleinen synnytyspaikka sekä tila, jonne kuolleiden ruumiit tuotiin väliaikaiseen säilytykseen. (Kirkko & kaupunki: Saunassa suomalaisen sielu lepää. 19.6.2006.) Uiminen ja sanominen liittyvät suomalaiseen puhdistautumisrituaaliin, jossa puhdistuvat sekä mieli että ruumis. Näiden kulttuuristen merkitystensä kautta saunominen ja uiminen kuvaavat henkistä puhdistautumista synneistä ja arjen murheista, ja Lehtilän runon kontekstista nousee esiin varsin konventionaaliset käsittemetaforat UIMINEN ja SAUNOMINEN OVAT HENKISTÄ PUHDISTAUTUMISTA. Lyyrisen minän laskiaispuuhat asettuvat siis keskenään oppositioon: mäenlasku ja hiihtäminen edustavat laskiaiseen liittyvää riemuitsemistä, iloa ja nautintoa, kun taas sanominen ja uiminen symboloivat laskiaista seuraavaan paastoon laskeutumista, rauhoittumista, hiljentymistä ja puhdistautumista synneistä.

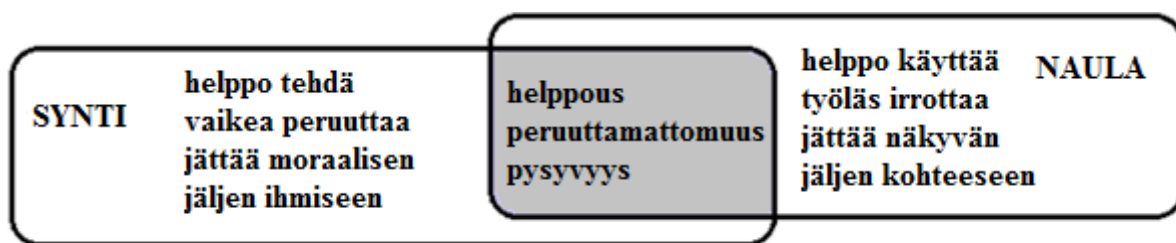
Toinen silmiinpistävä kohta Lehtilän runossa on äidin tarkkaan ilmoitettu kuolinpäivä, 10. huhtikuuta 1990. Tämä päivä sijoittuu kirkollisessa kalenterissa niin sanotulle hiljaiselle viikolle ennen pitkäperjantaita, Jeesuksen kuoleman muistopäivää. Hiljaisella viikolla muistellaan Jeesuksen kärsimystä ja hänen viimeistä matkaansa ristille. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko/Kirkon tiedotuskeskus: Aamenesta öylättiin.) Hiljaisen viikon merkityskentän kautta runoon tulee voimakas uskonnollinen lataus. Äidin kuolema rinnastuu runossa hiljaisen viikon myötä Jeesuksen kärsimykseen: Lyyrisen minän mukaan ”Äiti tiesi kuolevansa, paikkoja repi”, mikä rinnastuu Jeesuksen teh-

tävään ja tietoiseen valintaan kuolla ihmisten syntien puolesta. Sekä runon äiti että Jeesus tiesivät siis etukäteen kuolevansa ja joutuivat kärsimään paljon ennen kuolemaansa. Äidin ja Jeesuksen merkityskentät muodostavat siten kärsimyksen ja marttyyriuden myötä jaetun semanttisen yhteisalueen, jonka kautta äiti saa runossa eräänlaisen pyhimyksen aseman. Äidin kuolema synnyttää runossa surukierteen, jossa lyyrinen minä kertoo myös ”Helmin” kuolemasta ja ”Sepon” halvauksesta. Nämä henkilöt jäävät runossa irrallisiksi, koska heitä ei identifioida muuten kuin nimeämisen kautta. Voidaan kuitenkin olettaa, että nämä henkilöt kuuluvat jollain tavalla lyyrisen minän lähipiiriin ja ovat hänelle tärkeitä henkilöitä. Lyyrisen minän isä ja veli ovat kuitenkin yhä elossa, mutta heihin viitataan hyvin lakonisesti: Isän hyvinvoinnista ei kerrota muuta kuin se, että hän järjesti äidin hautajaiset. Veljen terveydentilaa lyyrinen minä kommentoi vain toteamalla, että tämä elää edelleen. Runossa mainittu halvaantunut Seppo voidaan tulkita myös veljeksi, jonka lyyrinen minä runossa mainitsee.

Kuolemaa ja menetystä käsittelevä säkeistö alkaa vaatimattomalla ja vähättelevällä säkeellä ”Oli vähän surua.” Kirjoittajan omasta taustasta käsin tämä ilmaus voi olla kehitysvammaisen omassa kulttuurikontekstissa yleisesti käytetty tai esimerkiksi hoivapuheesta opittu fraasi, jolla negatiiviset surun kokemukset pyritään pehmentämään. Toisaalta tällainen pelkistetty surun kuvaus voi ilmaista lyyrisen minän asennoitumista kuolemaan ja sen luonnollisuuteen, jolloin suru näyttäytyy luonnollisena osana elämää. Lyyrisen minän toteamus myös osoittaa, että suruaika on jo takanapäin ja lyyrinen minä on sinut läheistensä menetyksen kanssa. Tätä näyttäisi vahvistavan myös ensimmäisen säkeistön toteamus ”petini teen yksin”, joka poikkeaa runon muusta kerronnasta aikamuotonsa vuoksi. Preesens huomiota herättävänä aikamuotona nostaa säkeen korostettuun asemaan. Säkeestä käy ilmi, että lyyrinen minä ei osaa asennoitua läheistensä kuolemaan tai hän ei osaa kielellisesti ilmaista suruaan, vaan hän korostaa sen sijaan itsenäisyyttään ja kykyään pärjätä yksin. Toisaalta säkeestä kuultaa läpi myös yksinäisyys, sillä sängyn omatoimisen petaamisen korostaminen synnyttää vaikutelman siitä, että petaaminen hoituisi nopeammin ja helpommin toisen henkilön avustuksella. Äidin ja Helmin kuolema, Sepon halvaus sekä sängyn petaaminen yksin korostavat vaikutelmaa siitä, että lyyrinen minä kokee itsensä yksinäiseksi ja ehkä avuttomaksikin.

Runon viimeinen säkeistö ”Työkiireitä! / – naulaverstaalta terveisiä” poikkeaa tyyliltään runon muusta kielellisestä aineksesta. Lyyrinen minä esittää siinä suoran tervehdyksen, joka on esitetty lukijalle. Runossa keskeisessä asemassa oleva naulaverstas voi tarkoittaa konkreettista lyyrisen minän työpaikkaa, mutta runon muun temaattisen kontekstin yhteydessä en kuitenkaan tyydy tähän tulkintaan, vaan pohdin seuraavaksi, mitä merkityksiä naulaverstas saa runon muun aineksen ja us-

konnollisen kontekstin kautta. Pääsiäisen kontekstissa naulaverstas viittaa nähdäkseni Jeesuksen ristiinnaulitsemisessa käytettyihin nauloihin. Naulat symboloivat tässä yhteydessä ihmisten syntejä, joiden vuoksi Jeesuksen piti uhrata henkensä. Naulojen symbolisen merkityksen kautta runosta nousee esiin rakennemetafora NAULAT OVAT SYNTEJÄ. Lyyrinen minä kertoo työskentelevänsä naulaverstaalla, jossa hänellä on runsaasti työkiireitä. Lyyrinen minä osallistuu siis aktiivisesti naulojen valmistamiseen. Voidaankin ajatella, että jos NAULAT OVAT SYNTEJÄ, NAULOJEN VALMISTAJA ON SYNNINTEKIJÄ tai SYNTINEN IHMINEN. Runossa syntejä käsitteellistetään siis naulojen avulla, jolloin semanttisen yhteisalueen muodostavat esimerkiksi molempiin käsitteisiin liittyvät helppouden ja pysyvyyden piirteet, joita kuvaan alla olevassa isoglossissa.

Syntiin ja moraalittomaan käytökseen liitetään usein ajatus jonkinlaisesta pahoinvoinnista. Lakoff ja Johnson tarkastelevat muun muassa moraaliin liittyviä metaforia teoksessaan *Philosophy in the Flesh*. Heidän mukaansa yksi moraalista hyvinvointia kuvaavista perusmetaforista on metafora HYVINVOINTI ON TERVEYTTÄ, jonka kautta ymmärrämme moraalisen hyvinvoinnin terveyteen liittyvien ominaisuuksien kautta. Tämän metaforan kautta moraalittomuus voidaan nähdä moraalisenä sairautena tai jopa koko yhteiskuntaa saastuttavana vitsauksena. (Lakoff & Johnson 1999, 308–309.) Moraalittomuus, Lehtilän runon tapauksessa synti, voi siis olla tarttuva ja koko yhteiskuntaan leviävä pahoinvoinnin tila. Naulojen valmistaminen symboloi runossa siten yleistä, erityisesti aikuisväestön keskuudessa leviävää moraalista pahoinvointia, johon ihmiset itse voisivat kuitenkin halutesaan vaikuttaa. Runon lyyrinen minä ei kuitenkaan osoita tällaisesta pahoinvoinnista kärsivänsä, vaan päinvastoin hän nauttii ja iloitsee elämästä lapsellisella riemulla vastoinkäymisistä huolimatta. Palaan käsittelemään moraaliseen hyvinvointiin ja sairauteen liittyviä kysymyksiä vielä tämän luvun loppupuolella.

Kuten jo edellä esitin, runon naulaverstas voidaan tulkita kirjaimellisesti naulaverstaaksi, jossa lyyrinen minä työskentelee. Runon viimeiset muusta aineksesta poikkeavat naulaverstaasta kertovat säkeet voidaan tulkintani mukaan ajatella myös jonkun muun kuin lyyrisen minän esittämiksi. Jos NAULAT ovat edellä esiteltyyn tapaan SYNTEJÄ, naulaverstaan työntekijällä voidaan viitata runon

muun kontekstin valossa kristinuskon Paholaiseen, joka houkuttelee ihmisiä synnintekoon ja kadotukseen. Naulaverstaan työkiireiden voidaan siten tulkita tarkoittavan moraalista kaaosta, joka ihmiskunnassa nykyään vallitsee: naulojen liikakysyntä ja naulaverstaan kiireet symboloivat nykyihmisen piittaamattomuutta ja taipumusta tehdä tietoisesti syntiä. Lyyrisen minä lukijalle välittämät naulaverstaan terveiset puolestaan symboloivat tämän tulkinnan mukaisesti moraalista muistutusta siitä, mitä seurauksia synninteolla on. Kuten jo esitin, naulaverstaan terveiset voi tulkita tässä yhteydessä viittaavan Paholaisen houkutuksiin, joilla hän johdattaa ihmiset tekemään syntiä. Tämä lankeemukseen houkuttelemisen on runossa naamioitu positiivisten terveisten muotoon, mikä puolestaan vahvistaa ajatusta ihmisten hyväuskoisuudesta, moraalista heikkoudesta ja taipumuksesta tehdä tietoisesti syntiä.

Miten ajatus Paholaiseen rinnastuvasta naulaverstaan työntekijästä sitten liittyy runokokonaisuuteen? Entä millaisia merkityksiä tämä tulkinta saa kehitysvammaisten omasta kulttuurikontekstista käsin? Pääsiäiseen ja kristinuskoon yleisemmin liittyvien aiheiden kautta Paholaiseen rinnastuva naulaverstaan työntekijä ja hieman naiivissa valossa kuvattu lyyrinen minä asettuvat runossa moraaliseen oppositioon, jonka myötä runosta nousee esiin ajatus hyvän ja pahan taistelusta. Tämä oppositioasetelma voidaan tuoda runossa myös konkreettisemmalle tasolle, jolloin runon viimeisten säkeiden esittäjäksi ajateltu toinen puhuja, mahdollisesti Paholainen, esittäytyy lyyriselle minälle vastakkaisena puhujana. Tätä väitettä voidaan tulkintani mukaan perustella lyyrisen minän esitysten pohjalta seuraavasti: Lyyrinen minä luettelee runossa paljon positiivisia, ehkä hieman lapsellisiakin toimintoja, joista hän saa iloa ja lohtua, koska hän on kohdannut elämässään paljon surua ja menetyksiä ja kokee olevansa ehkä hieman yksinäinen. Erikoiset huomautukset, kuten ”petini teen yksin” ja ”Oli vähän surua” osoittavat, että lyyrinen minä näkee maailmaa hieman eri perspektiivistä kuin tavallinen ihminen. Runon epälooginen eteneminen ja erilaisten leikkimielisten ja positiivisesti sävytyneiden toimintojen luetteleminen synnyttävät vaikutelman varsin naiivista ja lapsellisesta puhujasta, joka ei ehkä osaa järjestellä ajatuksiaan loogisiksi kokonaisuuksiksi. Tästä syystä lukija saattaa nähdä runon puhujan lapsenomaisena ja viattomana hahmona ja kokee empatian ja säälin tunteita tätä kohtaan. Naulaverstaalla toimiva työntekijä, Paholainen, näyttäytyy tulkintani mukaan siis lyyrisen minän vastakohtana.

Runosta kumpuava hyvän ja pahan oppositio tuo kehitysvammaisten kontekstissa esiin ajatuksen siitä, voiko mahdollisesti lapsen kehitystasolle jäänyt kehitysvammaisen henkilö tehdä tietoisesti syntiä. Oma tulkintani lyyrisen minän puhtaudesta, lapsenomaisuudesta ja viattomuudesta näyttäisi tukevan varsin yleistettyä ajatusta siitä, että kehitysvammaisen henkilö käsitteellistää elämää eri

näkökulmasta kuin terve ihminen, eikä hän siten ole välttämättä yhtä altis synnin ja moraalittomuuden houkutuksille kuin terve aikuinen ihminen. Esimerkiksi lasten ei yleisesti ajatella tekevän tietoisesti syntiä, sillä heidän ajatusmaailmansa on vielä varsin naiivi, kun taas aikuiset kykenevät tekemään syntiä tietoisesti. Voidaan yleistäen ajatella, että kehitykseltään lapsen tasolle jäänyt kehitysvammainen henkilö on lapsen tavoin puhdas ja naiivi eikä siten kykene tietoisesti tekemään syntiä, sillä välineet synnin käsitteellistämiseen ja ymmärtämiseen ovat vielä puutteelliset. Tämä ajatus kytkeytyy Lakoffin ja Johnsonin ajatuksiin moraalista. Jos (MORAALINEN) HYVINVOINTI ON Lakoffin ja Johnsonin mukaan TERVEYTTÄ ja SYNTI ON SAIRAUTTA, miten kehitysvammaisen henkilön fyysinen ja psyykinen hyvinvointi asettuu näihin metaforiin? Nähdäkseni fyysisesti ja psyykkisesti rajoittunut kehitysvammainen henkilö voi lopulta olla moraalista näkökulmasta terveempi kuin muutoin terve henkilö, sillä hän ei välttämättä kykene tekemään syntiä samalla tavalla kuin terve ihminen. Runon viimeiset säkeet kuitenkin muistuttavat lukijaa siitä, että vaikka kehitysvammainen henkilö ei ole välttämättä yhtä moraalisesti turmeltunut kuin terve aikuinen ihminen, myös hän tekee elämässään tietoisia moraalisia valintoja.

Miten pääsiäiseen ja nauloihin liittyvät merkitykset sitten liittyvät toisiinsa runon kokonaismerkityksen kannalta? Nähdäkseni runon taustalla vaikuttavat ihmiselämän suuret kysymykset synnistä ja hyvästä elämästä. Vaikka runon puhuja eroaa kokemus- ja ajatusmaailmaltaan oletetusta terveestä lukijasta, myös kehitysvammainen henkilö kohtaa elämässään samanlaisia iloja ja suruja kuin terve ihminen. Se, miten kehitysvammainen henkilö asioihin ja tapahtumiin suhtautuu ja kuinka hän niitä käsitteellistää, voi kuitenkin erota terveen henkilön käsityksistä varsin paljon. Lehtilän runo kuvaa kuolemaa, syntiä ja elämää pääsiäisteeman kautta hyvin lohdullisella tavalla. Kuolema ja suru ovat ihmisen elämään luonnollisia osia, jotka kasvattavat ihmistä vahvemmaksi ja itsenäisemmäksi yksilöksi. Tämä ilmenee Lehtilän runon lyyrisen minän asennoitumisessa kuolemaan ja toisaalta myös menetysten kautta oppimisen ja yksin pärjäämisen myötä. Ihmisen elämä noudattaa tavallaan kristillisen perinteen pääsiäisrituaaleja: laskiaisen symboloimia onnen ja ilon hetkiä seuraa lopulta hiljentymisen ja surun vaihe, jonka edessä ihminen tiedostaa oman hetkellisyytensä ja syntisyytensä. Suruvaihetta seuraa kuitenkin aina uusi alku ja onnellisuus, jonka myötä ihminen voi kasvaa ja kehittyä. Nähdäkseni Lehtilän runo esittää tämän ihmiselämää ohjaavan elämänjärjestyksen hyvin pelkistetyssä ja puhtaassa muodossa. Tulkintani mukaisesti nauloihin liittyvän kuvallisuuden kautta runo muistuttaa runon ei-kehitysvammaista lukijaa oman vajavaisuutensa ja syntisyytensä painosta ja ohjaa tätä tekemään erilaisia, lapsen tavoin viattomia ja puhtaita valintoja elämässään. Runon keskeiseksi teemaksi nousee ajatus siitä, että ihmisen henkinen tai moraalinen hyvinvointi on vii-

mekädessä aina riippuvainen ihmisestä itsestään ja niistä ajatus- ja toimintatavoista, joita hän hyödyntää elämässään.

5.2 Sairaana ihmisarvo

Opetä kävelemään!

Opetä miutkii kävelemmää!
ko ihmiset sanno,
ett' ko tuo ei kävele,
nii se ei mittää ymmärräkkää! (HS, 59.)

Aino Puttosen runossa ”Opetä kävelemään!” ymmärtäminen ja älykkyys kuvataan liikuntakykyyn rinnastuvina ihmisen ominaisuuksina. Runon puhuja esittää runon sinälle pyynnön ”Opetä miutkii kävelemmää!”, koska puhuja kokee, että liikuntakyvyn myötä hän voisi olla muiden ihmisten silmissä älyllisesti tasavertainen ihminen. Runossa korostuu nimenomaan muiden ihmisten käsitys siitä, että liikuntakyvytön henkilö olisi jollain tapaa myös mieleltään vammaisen. Tämä hyvin yleinen vammaisiin ihmisiin liittyvä virheellinen kulttuurinen oletus heijastuu Puttosen runosta juuri kulttuurisen stigman saaneen lyyrisen minän kokemuksiin. Runossa ihmisarvoa määrittävää älykkyyttä ja ymmärtämistä käsitteellistetään tavanomaisen NÄKEMISEN käsitteen sijaan poikkeuksellisesti KÄVELEMISEN avulla. Runosta nousee esiin uusi ja voimakas ei-konventionaalinen metafora YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ, joka linkittyy yleiseen kulttuuriseen virheelliseen oletukseen fyysisen ja henkisen vammaisuuden erottamattomuudesta.

Miten Puttosen runon erikoinen metafora rakentuu? Lakoffin ja Johnsonin mukaan metaforat mahdollistavat sensorimotorisista käsitealueista kumpuavien konventionaalisten mielikuvien käytön subjektiivisen kokemuksen kuvauksessa. Esimerkkinä tällaisesta kuvauksesta he esittävät tilanteen, jossa käsitteellistämme ymmärtämistä esimerkiksi fyysisen ”tarttumisen” käsitteen avulla metaforassa YMMÄRTÄMINEN ON TARTTUMISTA (Lakoff & Johnson 1999, 45, 240). Tämä sensorimotorinen käsitteellistämisen prosessi näkyy myös suomen kielessä, ja yksi sen kielellisistä ilmenemismuodoista voisi olla esimerkiksi ymmärtämättömyyttä ilmaiseva virke ”En saanut kiinni hänen ajatuksestaan”. Ymmärtämiseen liittyy myös informaation omaksumista käsitteellistävä perusmetafora AJATTELEMINEN ON LIIKKUMISTA. Ilmaukset ”ajatukseni harhailivat hetken aikaa” tai ”ajatukseni laukkasivat” edustavat Lakoffin ja Johnsonin teoriassa tätä peruskäsittemetaforaa, jolla ajatustyös-

kentelyä yleisesti kuvataan. Analogisesti tämän käsittemetaforan alemman abstraktion metaforaksi voidaan ajatella metafora KYKENEMÄTTÖMYYS AJATELLA ON KYKENEMÄTTÖMYYYTTÄ LIIKKUA. (Mt., 236.) Lakoffin ja Johnsonin esittelemät perusmetaforat edustavat yleistä kulttuurista kokemusta ajattelusta, mutta kehitysvammaisten omassa kulttuurikontekstissa nämä metaforat saavat uusia merkityksiä, kun näkökulma metaforien käsitteellistämiseen muuttuukin valtavirtakulttuurista vähemmistön näkökulmaksi. Puttosen runossa liikkumisen ja ymmärtämisen metaforat sekoittuvat keskenään uudeksi käsittemetaforaksi, jossa YMMÄRTÄMISTÄ käsitteellistetään sensorimotorisen KÄVELEMISEN käsitteen avulla.

Zoltán Kövecseen mukaan yksi yleisimmistä metaforien hyödyntämistä lähdealueista on ihmiskeho. Myös terveys ja sairaus kuuluvat keskeisimpiin metaforien lähdealueisiin. Lisäksi Kövecses nostaa esiin muun muassa liikkeen ja suunnan lähdealueet yleisimpien lähdealueiden listalla. (Kövecses 2002, 16–17, 20) Nämä Kövecseen havainnot myötäilevät Lakoffin ja Johnsonin näkemystä metaforien ruumiillisuudesta. Myös Puttosen runon uusi metafora hyödyntää lukuisia ruumiillisuuteen liittyviä lähdealueita. Kohdealueista yleisimpiä ovat Kövecseen mukaan juuri Puttosenkin runossa esiintyvät ajattelun ja ymmärtämisen kohdealueet. Järjellinen ajattelu ymmärretään usein esimerkiksi työnä, mutta vähemmän aktiivista ajattelua käsitteellistetään esimerkiksi näkemisen kautta (mt., 21–22). Tässä mielessä myös Puttosen runon metafora hyödyntää hyvin perinteisiä ja vakiintuneita lähde- ja kohdealueita.

Mikko Turusen (2010, 105) mukaan ”[m]etaforisen ilmauksen onnistumisen ehtona on, että ilmauksen osien välillä on riittävästi luontevia analogioita, joiden pohjalta semanttinen yhteisalue muodostuu”. Lakoffin ja Turnerin teoriassa metaforassa YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ analogia syntyy ”näkökentän” kautta, jolloin esimerkiksi jokin unohdettu asia katoaa henkilön tietoisuudesta ja siten ikään kuin katoaa hänen henkisestä näkökentästään (Lakoff & Turner 1989, 48). Metaforassa YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ metaforan lähde ja kohdealueen semanttiseen yhteisalueeseen voidaan katsoa kuuluvan esimerkiksi välimatkan ja nopeuden elementit. Jonkin asian ymmärtäminen saattaa ”kestää kauan” tai vaikeaan kysymykseen saatetaan ”hakea vastausta kaukaa”. Myös mahdolliset esteet vaikuttavat sekä liikkumisen että ymmärtämisen sujuvuuteen, kuten lauseessa ”ajatukseni katkesi”. Metaforasta YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ on siis löydettävissä samantaisia analogioita kuin konventionaalisesta käsittemetaforasta YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ. Esittelen ja vertailen metaforien YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ ja YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ analogisia merkityssuhteita taulukon avulla siitä syystä, että semanttisen yhteisalueen tar-

kastelussa käyttämäni isoglossi-malli ei sovellu hyvin kahden eri käsittemetaforan elementtien vertailun välineeksi.

YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ	YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ
silmin nähtävä välimatka	kuljettava välimatka
näön tarkkuus	kulkunopeus
näkökenttä	reitti
ympäristö	ympäristö
esteet	esteet

NÄKEMISEEN liitetään yleensä ajatukset näkökentästä, näön tarkkuudesta ja välimatkasta, jonka ihminen pystyy näkemään. Myös näkökentän ympäristö ja siinä olevat visuaaliset esteet vaikuttavat näköaistimuksen syntyyn. Samaan tapaan myös KÄVELEMISEEN voidaan liittää vastaavanlaisia ominaisuuksia. Kuljettu reitti, sen pituus ja kulkunopeus vaikuttavat siihen, kuinka nopeasti ihminen pääsee tavoittelemaansa määränpäähän. Myös tässä toiminnassa ympäristö, esimerkiksi vaikeakulkuinen maasto, ja siellä olevat esteet, kuten vesistöt tai tietyöt, vaikuttavat etenemiseen. Ymmärtämisen prosessin kuvauksessa sekä NÄKEMINEN että KÄVELEMINEN muodostavat siis semanttisen yhteisalueen juuri toiminnan onnistumisehtojen kautta. YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ on siis samalla tavalla analoginen käsittemetafora kuin konventionaalinen metafora YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ, mutta tämä uusi metafora tuo kehitysvammaisten kontekstissa esiin uusia puolia ymmärtämisestä.

Mitä uusia merkityksiä metafora YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ sitten tarjoaa suhteessa perinteisempään metaforaan YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ? Molempien metaforien lähde- ja kohdealueiden muodostamaan semanttiseen yhteisalueeseen sijoittuu ensimmäisenä ajatus välimatkasta. Sekä NÄKEMISEEN että KÄVELEMISEEN liittyy tietty välimatka, jonka ihminen näkee tai kulkee. Molemmissa metaforissa vaikuttavat myös ympäristöön liittyvät elementit. Näkemiseen liittyy näkökentän laajuuden kautta määrittävä ympäröivä todellisuus, kun taas käveleminen tapahtuu yleensä aina tiettyä reittiä pitkin. Molemmissa tapauksissa henkilö pyrkii paikallistamaan itsensä niin, että hänen visuaalinen havainnointinsa tai kulkunsa olisi mahdollisimman tehokasta ja kokonaisvaltaista. Kävelyreitillä voi kuitenkin olla kulkua hankaloittavia esteitä, samoin kuin näkemistä voivat haitata erilaiset näköesteet. Molemmissa käsittemetaforissa ymmärtämiseen liittyy siis tiettyjä onnistumisehtoja.

Zoltán Kövecseen mukaan näkeminen on yleensä liitetty suoraan ja tarkkaan ymmärrykseen, kun taas muita aisteja käytetään epäsuorempaan ymmärrykseen ja päättelykykyyn. Kövecses kuitenkin korostaa, että myös metafora YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ on kulttuurikohtainen: joissakin kulttuureissa esimerkiksi kuuleminen voi olla ymmärtämisen ensisijainen metafora. (Kövecses 2005, 98–99.) Kehitysvammaisten alakulttuurissa metafora YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ voi olla läheisempi ja kuvaavampi ymmärtämisen prosessin käsitteellistämistä kuin perinteinen metafora YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ. Valtavirtakulttuuria edustavalle terveelle lukijalle Puttosen runon metafora ei välttämättä avaudu kontekstista irrallaan, sillä metafora ei sellaisenaan sovi terveen henkilön kokemusmaailmaan. Kövecses esittää, että pienen alakulttuurin – esimerkiksi uskonnollisen ryhmän – jäsenten metaforinen käsitteellistäminen ja kielenkäyttö saattavat vaihdella ja muuttua ajan myötä sen mukaan, millaisia ristiriitoja ja paineita tähän pieneen ryhmään kohdistuu valtavirtakulttuurin toimesta. Tekstien taustalla vaikuttavat elämäntarinat voivat siis ratkaisevasti selittää metaforisen käsitteellistämisen variaatiota jonkin kulttuurin sisällä. Hänen mukaansa erityiset ja omalaatuiset metaforat voivat määrittyä juuri kirjoittajan elämäntarinan perusteella, jolloin kirjoittajien elämän ja historian tutkiminen mahdollistaa niiden mekanismien selvittämisen, joiden avulla ihmiset ohittavat perinteiset, omalle kulttuurilleen ja sen kirjallisille konventioille tyypilliset metaforat ja luovat uusia, innovatiivisia metaforia. (Mt., 99–100, 243.)

Kövecseen mukaan tiettyjä sosiaalisia ryhmiä – kuten esimerkiksi tietyn uskonnon, sairauden tai harrastuksen edustajia – luokitellaan usein sellaisten intressien mukaan, jotka liittyvät välittömästi heidän kokemuksiinsa. Tästä syystä erilaiset ihmiset voivat korostaa ei-konventionaalisia ja sivuuttaa konventionaalisia ruumiilliseen kokemukseen liittyviä аспекteja metaforisessa käsitteellistämisen prosessissaan. (Kövecses 2005, 244, 246.) Tämä selittää osaltaan sitä, miksi kehitysvammaisen kirjoittajan runosta löytyy hänen omaan kokemusmaailmaansa kiinteästi liittyvä mutta konventioista poikkeava metafora YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ, joka hyödyntää ei-konventionaalista KÄVELEMISEN lähdealuetta. Myös ajatus älykkyyden ja liikuntakyvyn yhteydestä liittyy erilaisiin tilanteellisiin ja kommunikatiivisiin olosuhteisiin, jotka ohjaavat ihmisen ajatuksia tiettyyn suuntaan ja joiden kautta metaforien kulttuurista variaatiota syntyy (mt., 239). Kehitysvammaiset todennäköisesti kohtaavat elämässään runsaasti ennakkoluuloja ja oletuksia, joita valtavirtakulttuuri heihin projisoi ja jotka vaikuttavat siihen, millaisessa asemassa kehitysvammaisen henkilö itsensä näkee suhteessa valtavirtakulttuurin edustajiin. Tämän kulttuurisen leimaantumisen kautta kehitysvammaisen henkilö saattaa etsiä uusia välineitä oman itsensä määrittelemiseen ja elämän käsitteellistämiseen.

Myös Beatrix Busse tiedostaa tekstin ja kirjoittajan taustalla vaikuttavan poliittisen, sosiaalisen ja kulttuurisen lähtökohdan huomioimisen tärkeyden, ja hän korostaakin, että juuri nämä tekstin ja tekijän taustaan liittyvät elementit ovat tärkeä osa tekstin kokonaistulkintaa. Busse siteeraa artikkelissaan ”’One should never underestimate the power of books’: Writing and Reading as Therapy in Paul Auster’s Novels” Toolanin näkemystä siitä, että lukijan lukuprosessia ohjaavat lukijan oma laaja tietämyksen ja henkilökohtaisen arvomaailman lisäksi myös lukijan tietämys kirjallisen tekstin tekijästä. (Busse 2011, 177.) Puttosen runon erikoisen metaforan tavallista voimakkaampi fyysinen lataus konkretisoituu juuri runon syntykontekstin ja kirjoittajan oman taustan kautta, sillä ei-kehitysvammaisen lukija tulkitsee metaforaa kirjoittajasta saamiensa tietojen ja kehitysvammaisia koskevan kulttuurisen tietämyksensä kautta. Runon metafora ei kuvaa pelkästään ymmärtämisprosessia, vaan sen kautta käsitteellistetään myös kehitysvammaisen omaa fyysistä ja psyykkistä tilaa sekä käsitystä omasta itsestä.

Puttosen runo on rooliruno, ja siitä nousee voimakas affektiivinen tunnelataus, joka liittyy lyyrisen minän arvottomuudentunteeseen. Katja Seudun mukaan roolirunoa on usein hyödynnetty yhteiskunnallisissa runoissa, joissa käsitellään vähempiosaisten huonoa asemaa tai muita yhteiskunnallisia kysymyksiä. (Seutu 2012, 255.) Puttosen runossa kysymys vähempiosaisten – tässä yhteydessä liikuntakyvyttömyytensä kautta vähempiarvoisten henkilöiden – asemasta nousee keskiöön. Runo herättää lukijassa voimakkaan tunnereaktion, joka on sekoitus sääliä ja sympatiaa: lukija eläytyy lyyrisen minän tarpeettomuudentunteeseen ja elää ahdistuksen ja masennuksen tuntemuksia tämän kanssa. Runo siirtää affektiivisuutensa kautta lukijan huomion periferiasta keskiöön: Tavallisesti valtavirtakulttuuria edustavat terveet henkilöt ovat muodostaneet kulttuurisen keskuksen, jonka reunoille sijoittuvat erilaiset poikkeavat alakulttuurit. Puttosen runossa kehitysvammaisten alakulttuurista muodostuu kulttuurinen keskus, johon ulkopuolella oleva valtavirtakulttuuri peilautuu. Tällaisesta voimakkaasta affektiivisuudesta runossa vastaa runon retorinen taso. Seudun mukaan runon retorinen taso edustaa runosta tai koko runoteoksesta nousevaa arvomaailmaa tai jotakin sen edustamaa normitettua ideologiaa. Retorinen taso vaikuttaa merkittävästi siihen, miten lyyrisen minä runossa puhuu ja mistä näkökulmasta käsin hän asioita esittää. Aina retorisen tason analyysi ei Seudun mukaan ole tarpeen, vaan ”[k]ysymys retorisen tason toiminnasta aktivoituu lähinnä silloin, kun on kyse (yhteiskunnallisesti) kantaaottavasta runosta tai runosta, jossa puhujan puhe asettuu ironiseen valoon suhteessa siihen, mitä runosta välittyy lukijalle.” (Seutu 2012, 257.) Nähdäkseni Puttosen runossa toteutuvat sekä yhteiskunnallinen kannanotto että ironinen viesti ihmisarvon määräänty-

misestä. Tarkastelen näitä Puttosen runon kanta-aottavia ja ironisia piirteitä seuraavaksi erityisesti vallankäytön näkökulmasta.

Käsittemetaforan YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ sekä runon syntykontekstin kautta korostuva liikuntakyvyttömyys näyttäytyy runossa hyvin leimaavana piirteenä, ja liikuntakyvyttömyys näyttäisi asettavan henkilön muiden ihmisten vallankäytön kohteeksi. Sairauden kuvausta kaunokirjallisuudessa käsittelevän *Taide ja taudit* -teoksen johdannossa sairauden leimallisuutta käsitellään juuri kulttuuristen valtarakenteiden kautta. Kirjoittajien mukaan taudista tulee valtakysymys siinä vaiheessa, kun siitä tulee osa ympäröivää kulttuuria ja kieltä. Tällöin taudin määrittely voi pahimmillaan johtaa potilaan määrittelemiseen tietynlaiseksi pelkästään hänen sairaudenkuvansa perusteella. (Karttunen, Niemi & Pasternack 2007, 14–15.) Puttosen runossa tällainen liikuntakyvyttömän yksilön määrittelemisen tyhmäksi on esimerkki sairauteen liittyvästä vallankäytöstä.

Runon puhuja on liikuntakyvyttömyytensä vuoksi riippuvainen muiden ihmisten avusta ja siten terveiden ihmisten vallankäytön alaisena. Myös Howard Sklar nostaa artikkelissaan esiin kysymyksen kehitysvammaisiin liittyvistä stereotyyppioista, jotka ohjaavat fiktiivisten henkilöhahmojen tulkintaa. Sklarin mukaan esimerkiksi Forrest Gumpin kaltaiset fiktiiviset henkilöhahmot rakentuvat tiettyjen trooppien ja stereotyyppioiden varaan, joiden kautta henkilöhahmo esitetään yleisölle tietyllä tavalla korostettuna. Tällaiset kuvaukset ovat kuitenkin aina jollain tavalla puutteellisia, ja niiden kautta kehitysvammaisen fiktiivinen hahmo näyttäytyy usein hieman epänormaalina, ei niin turvalisena ja ei niin inhimillisenä (not-quite-“normal,” not-quite-safe, not-quite-*human*). (Sklar 2013, 172–173.) Puttosen runo näyttäisikin kritisoivan ja omalta osaltaan kommentoivan terveiden ihmisten stereotyyppioihin perustuvia käsityksiä kehitysvammaisista ja heidän älykkyydestään.

Liikuntakyvyttömän potilaan olotilaan liittyy myös useita orientaatiometaforia. Käsittemetafora PASSIIVINEN ON ALHAALLA (Lakoff 1980/2003, 24) kuvaa sekä puhujan fyysistä että henkistä tilaa: liikuntakyvyttömän potilas ei pysty aktiivisesti toimimaan ympäristössään, jolloin hän on passiivinen ja muiden toiminnalle alisteinen. Sängyssä tai pyörätuolissa oleva potilas on myös fyysiseltä asemoinniltaan ”alhaalla” vastakohtana pystyssä olevalle terveelle henkilölle. Liikuntakyvyttömän potilas on passiivisuutensa vuoksi ikään kuin terveiden ihmisten alapuolella. Koska runon puhuja on tällä tavalla alisteinen terveille ihmisille, runosta nousee esiin myös metafora VALLANKÄYTÖN TAI KONTROLLINEN ALAISENA OLEMINEN ON ALHAALLA (Lakoff & Johnson 2003/1980, 15). Puttosen runon puhuja kokee tilanteensa selvästi ahdistavana ja epämiellyttävänä. Kielteisistä tunteista runossa kielivät vaatimusta osoittavat huutomerkki ensimmäisessä ja viimeisessä säkeessä. Puhuja vaatii muutosta

olotilaansa, jotta häneen suhtauduttaisiin täysivaltaisena ihmisenä. Puhuja kokee liikuntakyvyttömyytensä elämää kahlitsevana tekijänä, joka masentaa ja aiheuttaa surua. Runossa aktivoituu näin ollen myös aikaisempiin huomioihin linkittyvä käsittemetafora SURULLINEN ON ALHAALLA (mt.). Voidaan myös ajatella, että puhuja on menettänyt liikuntakykynsä mahdollisen sairauden myötä, jolloin sairaus on kahlinnut puhujan ehdottomaan liikkumattomuuteen. Tämän tulkinnan myötä aktivoituu myös metafora SAIRAUS JA KUOLEMA OVAT ALHAALLA. (mt.).

Runon puhujan fyysinen ja psyykkinen ahdinko tulevat runossa selkeästi esiin ei-konventionaalisen käsittemetaforan YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ kautta. Myös sairauteen liittyvät valtarakenteet välittyvät runosta monien taustalla vaikuttavien orientaatiometaforien kautta. Mutta kuka lopulta on runon sinä, jolle runon puhuja esittää vaativan pyyntönsä? Vaatimus ”Opetä miutkii kävelemmää!” on tulkintani mukaan osoitettu mahdollisesti hoitohenkilökunnalle tai fysioterapeutille. Vaatimus voi olla myös turhautumisesta kumpuava tunteenpurkaus, joka on osoitettu esimerkiksi lähiomaiselle. Toisaalta liikuntakyvyttömyys voi olla synnynnäistä, rakenteellista ja siten hyvin lopullista, jolloin lääkäreidenkään apu ei riitä kävelykyvyn palauttamiseen tai sen opettamiseen. Mikäli nykyaikainen lääketiedekään ei pysty opettamaan runon puhujaa kävelemään, kenelle pyyntö silloin on suunnattu? Nähdäkseni tämä ahdistunut vaatimus voi olla suunnattu myös Jumalalle. Toisaalta puhujan pyyntö voi tarkoittaa YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ -metaforan mukaisesti myös psyykkisen liikuntakyvyn palauttamista eli kykyä omatoimiseen aktiiviseen ajatteluun ja järjen käyttöön.

Kehitysvammaisen omassa kulttuurisessa kontekstissa kävelemiseen liittyy voimakkaita identiteettiä ja itsenäisyyteen liittyviä ajatuksia. Kävelykyky voi nähdäkseni viitata myös kykyyn toimia sekä fyysisesti että psyykkisesti itsenäisesti ympäröivässä maailmassa. Runon puhuja toivoo voitavansa kävellä omin jaloin elämässä ja siten osoittaa kykeneväisyytensä itsenäiseen ja arvokkaaseen elämään. Runossa liikuntakyvyttömyydestä tulee erityinen identiteettiä kahlitseva ja negatiivisesti määrittävä tekijä. Samalla runo kuitenkin myös kritisoi perinteisiä käsityksiä ihmisarvosta, älykkyydestä ja kehitysvammaisista. Metafora YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ avaa kehitysvammaisen henkilön kokemusmaailmaa lukijalle aivan uudella tavalla ja herättelee lukijaa kyseenalaistamaan omia arvojaan ja ajatuksiaan ihmisarvosta. Lakoffin ja Johnsonin (2003/1980, 139) mukaan uusien ja erikoisten metaforien kiehtovuus liittyy juuri niiden kykyyn auttaa meitä laajentamaan ymmärrystämme omasta kokemusmaailmastamme.

Hiljaiset silmät -teoksen suhteen edellä esitelty Lakoffin ja Johnsonin ajatus yhteisestä kokemusmaailman hahmottamisesta ei kuitenkaan sellaisenaan sovi kehitysvammaisten laatimien uusien metaforien käsittelyyn, koska terve ihminen ei voi koskaan todella samastua kehitysvammaisen ihmisen ajatus- ja kokemusmaailmaan. Sklar korostaa omassa tutkimuksessaan erityisten ryhmien, kuten kehitysvammaisten, ajatus- ja kokemusmaailman etäisyyttä suhteessa ryhmän ulkopuoliseen kirjoittajaan tai lukijaan. Sklar esittääkin, että ainakin kirjallisuudentutkijoiden tulisi tiedostaa terveiden kirjoittajien ja lukijoiden jo lähtökohtaisesti rajoittunut kyky ”subjektiivisesti kuvitella” kehitysvammaisten hahmojen tai henkilöiden tunne-, kokemus- tai ajatusmaailmaa, koska kirjoittajat tai lukijat eivät useimmissa tapauksissa edusta samaa ihmisryhmää, jota he kuvaavat, minkä vuoksi tunteiden ja ajatusten kuvaus on parhaimmillaankin vain spekulatiivista arvailua. (Sklar 2013, 167,173.) Samanlainen spekulatiivinen tulkinta tulee ajankohtaiseksi myös kehitysvammaisten itse kirjoittaman runouden vastaanotossa ja runojen keskeisten metaforien tulkinnoissa. Palaan tästä syystä vielä Puttosen runon omalaatuisen käsittemetaforan YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ tulkintaan.

Koska kehitysvammaisen henkilön kokemusmaailma ja näkemys elämästä voivat erota merkittävästi terveen henkilön kokemuksista, ei metaforan YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ tehtävänä Puttosen runossa niinkään ole auttaa lukijaa ymmärtämään ja käsitteellistämään omaa elämäänsä uudella tavalla vaan pikemminkin johdattaa lukija tutustumaan kehitysvammaisten kulttuuriin ja heidän elämäänsä paremmin. Puttosen runon erikoinen metafora toimii välineenä, jonka avulla terve ihminen voi käsitteellistää paitsi omaa elämäänsä uudella tavalla myös ymmärtää paremmin kehitysvammaisen henkilön kokemusmaailmaa. Runo tekee lukijan myös tietoiseksi niistä valtavirtakulttuurin vallitsevista yleisistä käsityksistä, jotka liittyvät vammaisiin ihmisiin, ja siitä, kuinka terveet ihmiset kohtelevat vammaisia henkilöitä. Siten Puttosen runo kommentoi ja rikkoo yhteiskunnassa vallitsevia stereotyyppisiä käsityksiä kehitysvammaisista ja kehitysvammaisuudesta ja tarjoaa erilaisen lähestymistavan erilaisuuden ja kehitysvammaisuuden käsittelyyn.

5.3 Tukahdutettu tahto

Hiljaiset silmät

Tuleekohan siitä hiljaiset silmät
kun lääkäri sanoo,
että rauhallisesti pitää

harjoitella kävelyä,
vaikka mieli tekisi kulkea paljon,
niinkuin ennenkin!” (HS, 23.)

Myös tutkimukseni viimeinen käsiteltävä runo liittyy vahvasti ruumiillisuuden ja rajoitteiden tematiikkaan. Kimmo Grönroosin runo ”Hiljaiset silmät” toimii ymmärrettävästä syystä tutkimukseni kohdeteoksen nimikkorunona, sillä runoon piiloutuu voimakas ja koskettava viesti. Lukijan huomio kiinnittyy runossa ensimmäisenä synestesiaan ”hiljaiset silmät”. Karoliina Lummaan (2007a, 45) mukaan ”[s]ynestesia tarkoittaa metaforaa, jossa erilaiset aistimukset sekoittuvat toisiinsa [- -]”. Metaforassa ”hiljaiset silmät” sekoittuvat keskenään siis kuulo- ja näköaistimus. Mikä tarkoitus tällä synestesialla on runossa ja mihin sen voima perustuu? Vesa Haapalan (2013, 217) mukaan synestesia oli aiemmin erityisesti symbolistien ja ekspressionistien suosima kielikuva, koska sen avulla kokemuksia voidaan kuvata havainnollisimmalla tavalla nimenomaan voimakkaiden aistivai-kutelmien kautta. Mitä ”hiljaiset silmät” sitten Grönroosin runossa tarkoittavat? Tämä metafora aukeaa vasta runon kokonaisvaltaisen analyysin kautta.

Grönroosin runossa ihmisen toiminnalle ominainen perustaito, kävelykyky, on menetetty syystä, jota lyyrinen minä ei lukijalle paljasta. Ilmaus ”niinkuin ennenkin!” puolestaan vihjaa, että runon minä on menettänyt kävelykykynsä lähiaikoina ja hän on aikaisemmin liikkunut aktiivisesti. Tässä runossa kyse ei siis ole Puttosen runon tapaan varsinaisesta poikkeavuudesta tai synnynnäisestä motorisesta liikuntakyvyttömyydestä, vaan Grönroosin runon puhuja on menettänyt kävelykykynsä aikuisiällä mahdollisen onnettomuuden tai sairauden vuoksi. Toisaalta sekä Puttosen että Grönroosin runossa puhuja haluaa saada liikuntakykynsä takaisin voidakseen parantaa elämänlaatuaan ja kokea onnellisuuden ja arvokkuuden kokemuksia. Molemmissa runoissa liikuntakyky kuvataan arvokkaana omaisuutena, jonka avulla lyyrinen minä saavuttaa Puttosen runossa tasavertaisen aseman muiden ihmisten kanssa ja Grönroosin runossa mahdollisuuden toteuttaa itseään intohimoisena liikkujana. Puttosen runossa liikuntakyky kuvataan osana älykkyyden ja ihmisarvon määritelmää, mutta Grönroosin runossa liikuntakyky liittyy henkilökohtaisempaan kokemusmaailmaan. ”Hiljaiset silmät” -runossa liikuntakyky ja terveys tiivistyvät metaforaan TERVEYS ON ARVOKASTA OMAISUUTTA, JOKA VOIDAAN OTTAA POIS. Tämän omaisuuden takaisin saamiseksi lyyrisen minän pitää rauhallisesti harjoitella kävelemistä lääkärin ohjeiden mukaan.

Miksi runon keskeisimpään metaforaan on valittu juuri silmät? Michael Ferberin mukaan silmät esiintyvät kaunokirjallisuudessa mitään muuta ruumiinosaa yleisemmin, ja ne ilmaisevat yleisesti ajatusta ja tunnetta (Ferber 1999, 70–71). Hiljaiset silmät -metafora saattaa herättää lukijan mielessä

myös yleisen suomalaisen sananlaskun ”silmit ovat sielun peili”. Tämän sanonnan mukaan ihmisen todellinen luonne ja ajatukset välittyvät peittelemättömästi hänen silmistään. Tätä sananlaskua vasten runon hiljaiset silmät -metafora näyttäisi kuvaavan lyyrisen minän sielunmaisemaa. SILMÄT OVAT SIELUN PEILI -metaforan mukaisesti silmät ovat ikään kuin säiliöt, joihin ihmisen tunteet ja ajatukset ovat varastoituneet ja joista ne välittyvät muille ihmisille. Grönroosin runosta nouseekin esiin konventionaalinen käsittemetafora SILMÄT OVAT TUNTEIDEN SÄILIÖT. Tämä SÄILIÖ-skeeman varaan rakentuva metafora on yleisesti käytössä niin englannin kuin suomen kielessä, ja Lakoffin ja Johnsonin (2003/1980, 50) mukaan se kielellistyy esimerkiksi seuraavassa lauseessa: ”Näin pelon hänen silmissään (I could see the fear *in* his eyes.)” SÄILIÖ-skeeman mukaisesti silmiin liittyy näin ollen ajatus esimerkiksi ulko- ja sisätilasta, säilyvyydestä sekä rajallisuudesta (mt., 30). Zoltán Kövecses esittää, että juuri SÄILIÖ on yksi keskeisimmistä tunteita kuvaavien metaforien lähdealueista. Omaa ruumiillisuuttamme määrittävänä skeemana SÄILIÖ näyttäisi Kövecseen mukaan olevan lähes universaali tapa käsitteellistää ruumiin ja tunteiden välistä suhdetta, ja useissa kulttuureissa tunteet ymmärretäänkin juuri kehonsisäisinä tapahtumina. (Kövecses 2000, 36–37.) SÄILIÖ-skeeman valossa ”hiljaiset silmät” kuvastaa siis lyyrisen minän tunnemaailmaa.

Mutta jos SILMÄT OVAT TUNTEIDEN SÄILIÖT, mikä merkitys silmien hiljaisuudella on? Tämän metaforan merkitystä on helpointa tarkastella negaation kautta. Runon metaforalle päinvastainen ajatus ”äännekkäistä silmistä” synnyttää vaikutelman intensiivisestä, vaativasta ja ehkä jopa aggressiivisesta katseesta, jonka henkilö luo kohteeseensa. Silmien hiljaisuus puolestaan viittaisi siis päinvastaisesti pidättyväisyyteen ja passiivisuuteen. Adjektiivin ”hiljainen” voidaan puolestaan liittää ajatuksia tyyneydestä, seesteisyydestä ja lopulta myös yksinäisyydestä. Toisaalta tyyneyteen liittyy myös ajatus liikkeen hidastumisesta tai liikkumattomuudesta. Liikkumattomuus puolestaan herättää ajatuksia fyysisestä kylmyydestä ja kuolemasta. Näiden ominaisuuksien pohjalta metafora ”hiljaiset silmät” kuvaa nähdäkseni lyyrisen minän passivoitumista ja masennusta, joka juontaa juurensa liikuntakyvyttömyydestä ja oman minäkuvan muuttumisesta. Toisaalta lyyrinen minä esittää runon alussa todennäköisesti retoriseksi tarkoitettun kysymyksen ”Tuleekohan siitä hiljaiset silmät”, joka osoittaa, ettei lyyrinen minä vielä runon puhehetkellä ole tyystin lannistunut ja menettänyt elämäniloaan. Hän kuitenkin tiedostaa passivoitumisen ja rajoittuneen toimintakyvyn mahdolliset pitkäaikaiset riskit, joita ”hiljaiset silmät” -metafora edustaa.

Liikuntakyvyttömyys ja hidas kuntoutuminen kahlitsevat ja rajoittavat lyyristä minää toteuttamasta itseään ja nauttimasta elämästä täysivaltaisesti. Sae ”vaikka mieli tekisi kulkea paljon,” paljastaa, että tämä merkittävä rajoite, jota lääkäri ylempänä auktoriteettina kontrolloi, tukahduttaa lyyrisen

minän elämänilon ja passivoi ja lannistaa häntä. Lyyrisen minän täytyy vaimentaa omat halunsa ja tyytyä toimimaan ulkoisen auktoriteetin parhaaksi katsomalla tavalla. Kuten olen Stenroosin yhteydessä jo esittänyt, esimerkiksi Lakoffin ja Johnsonin esiin tuoma käsittemetafora MORAALINEN AUKTORITEETTI ON VANHEMPIEN AUKTORITEETTI yhdistää ajatuksen auktoriteetin tietämyksestä, hyvistä tarkoituseristä ja siitä, että tätä ylemppää auktoriteettia tulee kunnioittaa ehdoitta. Vanhempien moraalinen auktoriteetti lapsia kohtaan on laillista, sillä vanhempien laillinen velvollisuus on kasvattaa, suojella ja opettaa lapsiaan toimimaan moraalisesti oikein, ja lapset ovat tämän laillisen velvoitteen kautta itse velvoitettuja tottelemaan vanhempiaan. Vanhempien auktoriteetti lapsia kohtaan on myös absoluuttista, jolloin auktoriteetti perustuu puhtaasti siihen asetelmaan, että lapsen tulee totella vanhempiaan ehdoitta. (Lakoff & Johnson 1999, 301–302.) Voidaan hieman kärjistäen ajatella, että lääkärin ja potilaan suhde on samalla tavalla absoluuttista ja laillista, sillä lääkärin velvollisuutena on pyrkiä löytämään potilaan kannalta parhaat mahdolliset ratkaisut ja huolehtia hänen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnistaan, ja potilaan tulee puolestaan noudattaa lääkärin määräyksiä. Grönroosin runossa siis LÄÄKÄRIN ON RAJOITTAVA AUKTORITEETTI.

Runon viimeiset säkeet ”vaikka mieli tekisi kulkea paljon, / niin kuin ennenkin!” sekä koko runon päättävä huutomerkki korostavat lyyrisen minän intohimoista asennoitumista liikkumiseen. Viimeiset säkeet synnyttävät runoon hyvin intensiivisen vaikutelman siitä, että lyyrisen minä ei suostu hyväksymään tilannettaan. Oman ruumiillisuuden tajuaminen ja sairauden hyväksyminen ei ole lyyriselle minälle helppoa, ja siten myös ylemmän auktoriteetin rajoitteiden totteleminen ja ohjeiden noudattaminen osoittautuu haastavaksi. Lääkärin auktoriteettiaseman myötä myös Grönroosin runosta nousee metafora VALLANKÄYTÖN TAI KONTROLLINEN ALAISENA OLEMINEN ON ALHAALLA, jolloin tämä orientaatiometaforan käsite ALHAALLA kuvaa lyyrisen minän henkistä alennustilaa ja lannistumista, mikä linkittyy myös silmien hiljaisuuden synnyttämään vaikutelmaan masennuksesta. Vallankäytön alaisena oleminen sekä ylemmän auktoriteetin asettamat rajoitukset pakottavat lyyrisen minän ikään kuin sivustakatsojan rooliin, jolloin hän seuraa omaa elämäänsä ulkopuolisena ja kykenemättömänä muuttamaan olosuhteita välittömästi. Vaikka rajoitukset ovat ehto lyyrisen minän kuntoutumiselle, pahimmillaan nämä ylemmän auktoriteetin asettamat rajoitukset synnyttävät ”hiljaiset silmät”, joiden tulkitsen siis tarkoittavan lyyrisen minän passivoitumista ja masentumista. Tätä tulkintaa tukee myös runoilijan haastattelu, jossa Grönroos kommentoi runon kirjoittamisesta seuraavasti: ”En oikein tiedä runojen kirjoittamisesta, / pyöräilystä tiedän enemmän. / Kun olin kipeä, oli ikävää kun ei päässyt kulkemaan. (HS, 22).”

Kulkeminen ja sen estyminen kuvastavat nähdäkseni paitsi konkreettista liikuntakyvyttömyyttä myös syvällisempää horrostilaa lyyrisen minän elämässä, jota myös silmät fyysisinä ja psyykkisinä SÄILIÖINÄ kuvastavat. Lyyrisen minän fyysinen pysähtyneisyys vaikuttaa kokonaisvaltaisesti hänen elämäänsä, minkä vuoksi hän ei pääse etenemään elämässään haluamaansa suuntaan. Grönroosin runo hyödyntää siten elämää perustavanlaatuisesti jäsentävää käsittemetaforaa ELÄMÄ ON MATKA. Lakoffin ja Turnerin mukaan ELÄMÄN ja MATKAN käsitteiden väliltä voidaan löytää useita vastaavuuksia: elämäänsä elävä ihminen on matkustaja, hänen tavoitteensa ovat määränpäitä tällä matkalla, hänen keinonsa saavuttaa nämä tavoitteet ovat reittejä hänen matkallaan ja hänen tekemänsä valinnat elämässä ovat risteyskohtia. Henkilön kohtaamat vaikeudet ja vastoinkäymiset ovat samaan tapaan matkanteon esteitä, ja neuvonantajat ovat oppaita tällä matkalla. (Lakoff & Turner 1989, 3–4.) Grönroosin runossa MATKAN avulla käsitteellistetään ELÄMÄN sijaan lyyrisen minän PARANEMISTA, jolloin runosta nousee käsittemetafora PARANEMINEN ON MATKA. Havainnollistan PARANEMINEN ON MATKA -metaforan analogisia merkityssuhteita taulukon avulla, koska se soveltuu isoglossi-mallia paremmin metaforan merkityssuhteiden yksityiskohtaiseen erittelyyn.

PARANEMINEN ON MATKA	
MATKA	PARANEMISPROSESSI
PÄÄTEPISTE	PARANTUMINEN
MATKUSTAJA	POTILAS
ETÄISYYS	AIKA, JONKA PARANEMINEN VAATII
ESTE	SAIRAUS
OHJAAJA / VALVOJA	LÄÄKÄRI

Tämän metaforan käsitteellistämiprosessissa SAIRAUS ON MERKITTÄVÄ ESTE tai HIDASTE matkalla paranemiseen. Liikkumista valvova ja sitä terveyssyistä rajoittava LÄÄKÄRI on OHJAAJA tai VALVOJA, joka asettaa matkalle esimerkiksi liikennesääntöjä, nopeusrajoituksia ja välietappeja, joiden tarkoituksena on turvata matkustajan kulku. Paranemiseen käytetty AIKA on siten ETÄISYYS, jonka matkustaja kulkee kuntoutumisprosessinsa aikana lähtötilanteesta terveeseen olotilaan.

AJAN käsite liittyy PARANEMISEEN myös muuten kuin KULJETTUNA ETÄISYYTENÄ. Lakoffin mukaan AIKA käsitteellistetään yleisesti myös PARANTAJANA. AIKA ON PARANTAJA on alemman abstraktiotason metafora käsittemetaforasta AIKA ON MUUTTUJA, jossa AIKAA käsitteellistetään konkreettisenä toimijana TAPAHTUMAT OVAT TEKOJA -metaforan kautta (Lakoff & Turner 1989, 40–43).

AIKA ON PARANTAJA -metafora nousee Grönroosin runon kontekstissa keskeiseen rooliin, koska nimenomaan ajan, pitkällisen harjoittelun ja kärsivällisyyden kautta lyyrinen minä voi kuntoutua ja saada liikuntakykynsä takaisin.

Kuten olen jo edellä esittänyt, Grönroosin runossa lyyrisen minän pysähtyneisyyttä ja masennusta kuvataan metaforien LÄÄKÄRI ON AUKTORITEETTI, PARANEMINEN ON MATKA ja AIKA ON PARANTAJA kautta. Lyyrisen minän kuntoutuminen ja paraneminen on pitkällinen prosessi eli matka, joka vaatii harjoittelua, kärsivällisyyttä ja ennen kaikkea aikaa. Paranemisen edistymistä ja pitkäjänteistä kuntoutusta puolestaan säätelee lääkäri, joka asettaa kuntoutukselle tavoitteita, suunnan ja rajoituksia. Nämä lyyrisen minän tilanteeseen liittyvät yksilöidyt metaforat kietoutuvat osaksi ihmiselämää yleisemmin käsitteellistävään metaforaan ELÄMÄ ON MATKA. Nimenomaan sairauden kautta lyyrisen minän elämä näyttäytyy paikallaan pysyvänä tilana, jossa potilas, eli lyyrinen minä, on oman elämänsä sivustakatsojana. Kuntoutuminen ja paraneminen vaativat paljon aikaa ja kärsivällisyyttä, jota lyyrisellä minällä ei tunnut olevan. Lyyrisen minän ahdistus kumpuaa juuri fyysisestä paikallaan pysymisestä ja elämän pysähtyneisyydestä, jolloin lyyrinen minä seuraa oman elämänsä etenemistä sivustakatsojana ilman, että hän voisi tehdä mitään asian eteen. Lyyrinen minä ei siis pysty ilmaisemaan tai tuomaan julki vapaudenkaipuutaan ja haluaan liikkua, vaan hänen oma sisäinen palonsa vaiennetaan yläpuolelta tulevan auktoriteetin toimesta, ja tämä vaiennaminen yhdistettynä oman elämänsä sivustaseuraamiseen selittävät runon keskeistä metaforaa ”hiljaiset silmät”.

Kehitysvammaisten omasta kontekstista käsin liikuntakyvyttömyys ja omien ruumiillisten rajoitteiden ymmärtäminen liittyvät nähdäkseni yleisempään ajatukseen ihmisyydestä ja kehitysvammaisten elämästä. Erilaiset auktoriteetit ovat osa jokaisen ihmisen elämää, mutta erityisesti kehitysvammaisen henkilön omaa toimintaa ja itsenäisyyttä kontrolloidaan hyvin tarkasti. Kehitysvammainen henkilö on usein koko elämänsä ajan tiukan kontrollin ja seurannan kohteena, jolloin auktoriteetit kuten lääkärit, hoitajat, ohjaajat ja vanhemmat, osaltaan vaikuttavat kehitysvammaisen henkilön elämään, tekemisiin ja mahdollisuuksiin. Liikuntakyky, joka terveelle ihmiselle on itsestäänselvyys, saattaa kehitysvammaiselle henkilölle olla itsenäisyyden ja oman elämän symboli. ”Hiljaiset silmät” kuvaa tulkintani mukaan siis kehitysvammaisen henkilön kokemuksia paitsi liikuntakyvyn menettämisestä myös laajemmassa mittakaavassa koko elämän ja itsemääräämisoikeuden rajoitteista ja oman elämän hallinnan menettämisestä. Ajan ja harjoittelun avulla kehitysvammainen henkilö pystyy mahdollisesti saavuttamaan paitsi konkreettisen liikuntakykynsä myös itsenäisyyden tason, jonka vapaa eläminen edellyttää. Kävelyn harjoittelu on tavallaan siis myös elämän harjoittelua. Grönroosin runon perimmäiseksi sanomaksi muotoutuu tulkintani mukaan ajatus siitä, että oman puutteelli-

suuden hyväksymisen ja auktoriteettien asettamien rajoitteiden ja tavoitteiden ymmärtämisen kautta ihminen voi kasvaa vahvemmaksi ja eheämmäksi. Tämä eheytyminenprosessi vaatii ihmiseltä paitsi kärsivällisyyttä myös luottamusta ympäröivään tukiverkoston ja omaan sisäiseen motivaatioon.

Tässä luvussa olen esitellyt ja analysoinut kolmea *Hiljaiset silmät* -teoksen kuolemaa ja sairautta käsittelevää runoa. Näiden kehitysvammaisten kirjoittajien omasta kokemusmaailmasta ja elämästä kumpuavat runot tuovat uudella tavalla esiin kysymykset hyvästä elämästä, ihmisarvosta ja itsemääräämisoikeudesta, jotka eivät kehitysvammaisten kontekstissa ole välttämättä itsestäänselvyksiä. Erityisesti tässä käsittelyluvussa käsittelemieni runojen kautta voidaan todeta, että juuri kehitysvammaisten omaan alakulttuuriin liittyvät aiheet, teemat ja kielikuvat mahdollistavat erilaisuuden ymmärtämisen ja omien ennakkoluulojen ja kulttuuristen stereotyyppien huomaamisen. Uudenlaiset metaforat, kuten Puttosen runon YMMÄRTÄMINEN ON KÄVELEMISTÄ ja Grönroosin runon metafora ”hiljaiset silmät”, avaavat kehitysvammaisten kulttuurin ulkopuolella olevalle lukijalle paitsi mahdollisuuden tutustua kehitysvammaisen henkilön kokemus- ja ajatusmaailmaan myös uuden lähestymistavan oman elämän suurimpien kysymysten tarkasteluun tavanomaisesta poikkeavasta näkökulmasta ja tiedostaa yhteiskunnassa vallalla olevia virheellisiä stereotyyppisiä käsityksiä kehitysvammaisista ja kehitysvammaisuudesta.

6 LOPUKSI

Tässä pro gradu -tutkielmassani olen tutkinut metaforien rakentumista ja merkityksiä kehitysvammaisten runoissa *Hiljaiset silmät* -runokokoelmassa. Tutkimukseni tarkoituksena on ollut osoittaa, että myös kehitysvammaisten kirjoittama runous hyödyntää konventionaalisia metaforia ja toisaalta synnyttää uusia, kehitysvammaisten omasta kulttuurikontekstista kumpuavia metaforia, joiden avulla nämä erityiset kirjoittajat käsitteellistävät maailmaa. Olen analysoinut luonnon, ajan ja sairauden teemoihin liittyviä runoja kognitiivisen metaforateorian avulla. Kognitiivinen metaforateoria on mahdollistanut kohdeteokseni runoissa esiintyvien käsittemetaforien kattavan ja monipuolisen tunnistamisen ja erittelyn. Metaforien rakentumisen ja niissä tapahtuvan käsitteellisen merkityksensiirtoprosessin analyysissä olen tukeutunut Mikko Turusen semanttisen yhteisalueen ideaan, koska Turusen analyysiväline toimii hyvänä työkaluna metaforien merkityskenttien tarkassa analyysissä ja siten tukee kognitiivisen metaforateorian perusajatusta metaforien rakentumisesta käsitteiden välisen merkityksensiirron kautta. Kognitiivisen metaforateorian oletus siitä, että kaikki ihmiset jakaisivat tietyt kokemukset elämästä, on kuitenkin puutteellinen oman tutkimukseni kannalta, minkä vuoksi tukeuduin tutkimuksessa Zoltán Kövecseen ajatuksiin metaforien kulttuurisesta variaatiosta kehitysvammaisten ei-konventionaalisten metaforien selittävänä tekijänä.

Kognitiivinen metaforateoria on osoittautunut tutkimukseni myötä hyvin monipuoliseksi ja hyödylliseksi teoriaksi valtavirtakulttuurin ulkopuolella olevien kehitysvammaisten runojen tutkimuksessa, koska kehitysvammainen henkilö käsitteellistää elämää ja maailmaa jo lähtökohtaisesti eri näkökulmasta kuin muut ihmiset, ja on siten luonnollista olettaa, että myös heidän runojensa metaforat eroavat konventionaalisista metaforista. Toisaalta kehitysvammainen on aina myös osa niin sanottua ”normaalia” kulttuuria, jolloin ympäröivä valtavirtakulttuuri vaikuttaa heidän ajatusmaailmaansa ja metaforiinsa. Nimenomaan kognitiivinen lähestymistapa kehitysvammaisten runouden tutkimukseen on osoittautunut hyväksi, sillä sen avulla on ollut mahdollista tarkastella niitä käsitteellistämisprosesseja, jotka mahdollisesti vaikuttavat kehitysvammaisten kirjoittamien runojen metaforien taustalla. Kuten olen tutkimukseni eri analyysivaiheissa korostanut, omat tulkintani ovat vain yksi tapa lukea kehitysvammaisten runoutta. Otan analyysissäni huomioon sen tosiasian, että tulkintojani ohjaavat osittain aiempi tietämykseni kehitysvammaisten elämästä sekä runokokoelman esipuheessa ja kirjoittajakohtaisissa haastatteluissa esitellyt asiat. Olen pyrkinyt sitomaan tulkintani kehitysvammaisten omaan kulttuurikontekstiin esimerkiksi Kövecseen näkemysten avulla ja perustelevaan tulkintojani nimenomaan kehitysvammaisten alakulttuurin näkökulmasta tiedostaen kuitenkin Howard Sklarin ajatuksen siitä, ettei terve henkilö voi koskaan todella ymmärtää ja sisäistää

johonkin erityiseen ihmisryhmään kuten kehitysvammaisiin lukeutuvan henkilön ajatuksia ja kokemuksia.

Useissa tapauksissa analysoimani runot voi lukea konkreettisina kuvauksina runon puhetilanteesta tai runossa esitettävästä visuaalisesta havainnosta. Tutkimuksessani olen kuitenkin pyrkinyt löytämään runoista niitä temaattisia ulottuvuuksia, joita hyvin pelkistetyltä vaikuttaviinkin runon kuviin usein kätkeytyy. Kuten olen analyysieni yhteydessä todennut, monet *Hiljaiset silmät* -runokokoelman runot hyödyntävät perinteisiä valtavirtakulttuurin käsittemetaforia, joiden avulla ihmiset konventionaalisesti ja universaalistikin käsitteellistävät elämää ja maailmaa. Tällaiset erityisesti inhimillisestä fyysisestä kokemusmaailmasta kumpuavat käsittemetaforat, kuten ELÄMÄ ON VUOSI ja IHMINEN ON KASVI, nousevat keskeisiksi erityisesti runokokoelman luontoaiheisissa runoissa. Näiden metaforien avulla runoissa käsitteellistetään ja kuvataan muun muassa ihmiselämän vaiheita syntymästä kuolemaan. Näihin perinteisiin käsittemetaforiin liittyy kuitenkin myös kehitysvammaisten kirjoittajien oman alakulttuurin konventiot sekä heidän ainutlaatuiset kokemuksensa ja ajatuksensa maailmasta. Kehitysvammaisten oma kulttuuritausta näkyy analysoimissani runoissa voimakkaasti, ja tämä kontekstuaalinen aspekti tuo konventionaalisiiin metaforiin uusia merkityksiä. Esimerkiksi Kai Taskisen runo korostaa IHMINEN ON KUKKA -metaforan kautta kehitysvammaisten positiivista erityisyyttä suhteessa valtavirtakulttuuriin ja Jari Nurmen runossa puolestaan korostuu kehitysvammaisen henkilön tasavertaisuus muiden ihmisten kanssa.

Kohdeteokseni runot käsittelevät ihmiselämän yleisiä kysymyksiä kehitysvammaisten erityisestä näkökulmasta käsin. Esimerkiksi elämänvaiheita ja niihin liittyviä tapahtumia kuvataan runoissa hyvin konventionaaliseen tapaan, mutta kehitysvammaisten oma kulttuuri näkyy myös näissä runoissa. Elämänvaiheiden käsittelyn yhteydessä runoista nousevat esiin kysymykset aikuisuudesta, itsenäisyydestä, vapaudesta ja riippuvuudesta, jotka liittyvät läheisesti kehitysvammaisten omaan elämään. Erityisen huomionarvoista kaikissa näissä elämänvaiheita ja aikuisuutta kuvaavissa runoissa on niiden positiivisesti väritynyt sävy: vaikka kehitysvammainen henkilö ei välttämättä koskaan voi olla täysin itsenäinen ja riippumaton muista ihmisistä, voi hän silti elää täysipainoisen, mielekkään ja hyvän elämän. Runojen avulla lukija pääsee lähemmäs kehitysvammaisen henkilön kokemuksia aikuisuudesta ja itsenäisyydestä, mutta hän pystyy tarkastelemaan myös omaa elämänsä uudesta perspektiivistä käsin kehitysvammaisten kirjoittajien runojen pohjalta.

Monet konventionaaliset käsittemetaforat saavat kehitysvammaisten runoissa siis kirjoittajien omaan kulttuurikontekstiin liittyviä merkityksiä. Tämä erityinen kehitysvammaisia kirjoittajia yhdistävä

tausta synnyttää myös uusia metaforia. IHMINEN ON KUKKA kaltaisten konventionaalisten käsite-metaforien kautta runoista nousee esiin uusia, juuri kehitysvammaisten omasta kulttuurikontekstista ja kokemusmaailmasta kumpuavia metaforia, kuten Taskisen runon erikoinen metafora YHTEISKUNTA ON KUKKAPENKKI ja Nurmen runon metafora YHTEISKUNTA ON KUKKAKIMPPU, jotka kumpikin kuvaavat yhteiskunnan monimuotoisuutta ja kehitysvammaisten henkilöiden roolia tärkeänä osana yhteiskunnan harmonista kokonaisuutta.

Tutkimuskysymykseni kannalta olennaisimmat uudet metaforat sijoittuvat kuitenkin aihepiireihin, jotka käsittelevät nimenomaan kehitysvammaisten omaa elämää ja heidän kokemuksiaan esimerkiksi sairaudesta ja kuolemasta. Roolirunon muodossa esitetyt sairautta tai kuolemaa käsittelevät runot tuovat lukijan lähemmäs kehitysvammaisen kirjoittajan kokemusmaailmaa, sillä roolirunoon liittyvä affektiivisuus tehostaa runoissa vaikuttavien metaforien merkityksiä. Sairauden ja kuoleman aiheita käsittelevistä runoista nousee vahvasti esiin kehitysvammaisen kokemus arvottomuudesta ja erilaisuudesta suhteessa muihin, terveisiin ihmisiin. Erityisesti liikuntakyky ja sen menettäminen nousevat runoissa identiteettiä ja ihmisarvoa määrittäviksi tekijöiksi, jotka kytkeytyvät vahvasti yhteiskunnassa vallitseviin virheellisiin ja stereotyyppisiin käsityksiin vammaisista ihmisistä. Valtavirtakulttuurissa vaikuttavat stereotyyppit leimaavat liikuntavammaisen henkilön helposti myös mieleltään vammaiseksi, ja tämä kulttuurinen virheajattelu välittyy erityisesti Aino Puttosen ja Kimmo Grönroosin runoista. Nämä runot tuovat esiin kehitysvammaisen henkilön kokemukset omasta erilaisuudesta ja puutteellisuudesta, mutta ne myös kommentoivat vääristyneitä ajatusmalleja, jotka ohjaavat valtavirtakulttuurin suhteutumista kehitysvammaisiin ja vammaisuuteen ylipääntään.

Myös uskonnollisuus ja erityisesti evankelis-luterilaiseen perinteeseen liittyvät asiat nousevat esiin usean runon yhteydessä. Kysymykset kehitysvammaisen henkilön yläpuolella olevasta huolenpitäjästä, PUUTARHURISTA, korostuvat erityisesti luontoaiheisissa runoissa, mutta konkreettisia viittauksia uskonnolliseen perinteeseen löytyy erityisesti Taisto Lehtilän runosta. Lehtilän runo käsittelee muita analysoimiani runoja perusteellisemmin kysymyksiä hyvästä elämästä ja moraalisesta hyvinvoinnista. Nauloihin ja pääsiäiseen liittyvien merkitysten kautta runossa pohditaan erityisesti syntiin ja kuolemaan liittyviä kysymyksiä. Uskonnollinen perinne näkyy voimakkaasti juuri sellaisissa abstrakteissa asiayhteyksissä, joita kehitysvammaisen henkilön on mahdollisesti vaikea kielellistää konkreettisesti. Tällaisia ovat juuri kuolemaan ja maailmanjärjestykseen liittyvät kysymykset, jotka nähdäkseni liittyvät kehitysvammaisten omaan kulttuuriseen kontekstiin: koska kehitysvammaisen

henkilö elää yhteisössä, jossa hänestä pidetään huolta ja hänen elämänsä kontrolloidaan jollakin tavalla, tämä huolenpidon ja kontrollin rooli tulee esiin myös heidän runoissaan.

Palaan vielä uudelleen tutkimukseni toisessa luvussa esittämiini pohdintoihin siitä, millaiseksi kokonaisuudeksi *Hiljaiset silmät* rakentuu runojen tarkan analyysin kautta ja miten kokoelman aloitus- ja lopetusrunojen kulkemiseen liittyvät teemat liittyvät toisiinsa. Kuten jo luvussa kaksi esitin, Grönroosin runo korostaa liikkumisen ja liikuntakyvyn tärkeyttä, kun taas Viitamäen runo puolestaan painottaa pysähtymistä ja hiljentymistä. Grönroosin runossa on kyse liikuntakyvyn menettämisestä ja pakollisesta paikallaan pysymisestä, joka aiheuttaa lyyriselle minälle ahdistusta. Viitamäen runossa kuitenkin painotetaan, että paikallaan pysyminen on parempi vaihtoehto kuin päämäärätön liikkuminen, joka johtaa vain vaikeuksiin: ”Pysähdy hetkiseksi vain pieneksi hetkiseksi. / Aiotko jatkaa yhä vielä, mitä sä etsitkään? / Käänny jo kotia kohden kellot sua varoittaa” (HS, 91). Analysoimieni runojen ja kehitysvammaisten erityisen kontekstin valossa tämä aloitus- ja lopetusrunon muodostama vastakkainasettelu korostaa elämän päämääriä ja tarkoituksenmukaista, hyvää elämää. Pysähtyminen elämän keskeisten kysymysten ja omien arvojen äärelle mahdollistaa henkisen kasvun ja paranemisen, mikä välittyy myös Grönroosin runosta. Jatkuva kulkeminen, kiire ja itsekkyyttä aiheuttavat Viitamäen runon mukaan ihmiselle epäonnea ja vaaraa.

Kohdeteokseni poetiikan voisi analyysieni jälkeen tiivistää seuraavasti: *Hiljaiset silmät* -teoskokonaisuus rakentuu erilaisuuden ja samankaltaisuuden väliselle dikotomialle, jossa kehitysvammainen henkilö kuvataan kirjoittajien itsensä näkökulmasta tasa-arvoisena yhteiskunnan jäsenenä ja kuitenkin valtavirtakulttuurin perspektiivistä kuvattuna jollain tapaa erilaisena, vieraana ja puutteellisenä. Runot pyrkivät kuroma tätä kulttuurista jakoa ”meihin” ja ”muihin” osoittamalla, että kehitysvammainen henkilö on kokeva ja tunteva yksilö samalla tavalla kuin muutkin ihmiset. Se, miten kehitysvammainen henkilö käsitteellistää ja tulkitsee elämää ja maailmaa, on tietenkin jo lähtökohtaisesti erilainen kuin terveellä henkilöllä, mutta runokokoelman runot korostavat, ettei kehitysvammaisen perspektiivi ole yhtään vähäisempi kuin muiden ihmisten. Päinvastoin kehitysvammaisten runot herättelevät lukijaa ajattelemaan uudelleen itsestänselvyyksinäkin pidettyjä kysymyksiä hyvästä elämästä, omasta itsenäisyydestä ja ihmisarvosta. Hyvä, täysipainoinen elämä muodostuu runokokoelmaa yhdistäväksi temaattiseksi kehikseksi, jonka kautta hahmottuu *Hiljaiset silmät* -kokoelman teoskokonaisuuden poetiikka.

Hiljaiset silmät on osoittautunut tutkimuksen edetessä hyvin ”äänekkääksi” ja monitulkintaiseksi teokseksi. Runokokoelman nimen vastakohtaksi asettuvalla adjektiivilla ”äänekäs” tarkoitan tässä

yhteydessä yhteiskunnallisesti kantaottavaa ja kehitysvammaisten omaa identiteettiä korostavaa kokonaisuutta, joka tarjoaa lukijalle mahdollisuuden tutustua kehitysvammaisen henkilön ainutlaatuiseen ajatus- ja kokemusmaailmaan ja samalla tutkia ja punnita uudelleen omia käsityksiään kehitysvammaisuudesta ja hyvästä elämästä. Kehitysvammaisten runokokoelma, joka jo lähtökohtaisesti saattaa synnyttää lukijassa lukuprosessia ohjaavia ennakkoluuloja, kääntää nämä ennakkoluulot vastakohtaiseen valoon ja herättelee lukijaa arvioimaan kriittisesti paitsi omia myös yhteiskunnassa yleisesti vallitsevia ennakkoluuloja ja stereotyyppisiä käsityksiä kehitysvammaisista.

Tulkintani mukaan *Hiljaiset silmät* -kokoelman runot ovat monikerroksisia kokonaisuuksia: päällisin puolin yksinkertaisten runojen taustalta löytyy konventionaalisia ja täysin uusia metaforia, joiden kautta runot käsittelevät valtavirtakulttuurissa itsestäänselvyyksiksi juurtuneita asioita uudesta ja tuoreesta näkökulmasta käsin. Runojen kerroksellisuus avaa tutkijalle monia tutkimusvaihtoehtoja, ja oman tutkielmani tarkoituksena onkin ollut nostaa kehitysvammaisten sanataide valtavirtakulttuurin kirjallisuuden tasolle ja osoittaa, että myös kehitysvammaisten runoutta voi ja kannattaa tutkia. Päätän tämän pro gradu -tutkielmani Kimmo Forsselin esittämään kysymykseen, jonka toivoin synnyttävän lisää hedelmällistä keskustelua kehitysvammaisten kirjallisuudesta erityisesti suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä:

Lehdessä luki, että jokaisen kehitysvammaisen
sisällä asuu taiteilija.
Minusta kehitysvammaisilla on paremmat
edellytykset kirjoittaa runoja
kuin ”normaaleilla” ihmisillä.
Mitä mieltä muut ovat? (HS, 20.)

LÄHTEET

Tutkimuskohde

ASTREN, IRMELI; IMPOLA, ARI & RAJALA, PERTTI (toim.) 1991: *Hiljaiset silmät*. Satakunnan erityishuoltoapiiri.

Painetut lähteet

ARISTOTELES 1997: *Runousoppi*. Suom. Paavo Hohti. Helsinki: Gaudeamus.

AROLA, LIISA; PAAVOLA, LEILA & KÖRKKÖ, PENTTI 2009: Äidin sensitiivisyys ja hoivapuheen perustajuuden vaihtelu – Yhteydet lapsen varhaisen kielen ja puheen kehitykseen. *Puhe ja kieli* 3/2009. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistyksen vuosikirja 29. 145–162.

BIEBUYCK, BENJAMIN & MARTENS, GUNTHER 2011: Literary Metaphor Between Cognition and Narration. *The Sandman Revisited. – Beyond Cognitive Metaphor Theory*. Ed. Monika Fludernik. New York: Routledge. 58–76.

BUSSE, BEATRIX 2011: “One should never underestimate the power of books”: Writing and Reading as Therapy in Paul Auster’s Novels. – *Beyond Cognitive Metaphor Theory*. Ed. Monika Fludernik. New York: Routledge. 176–195.

ELOVAARA, RAILI 1992: *Olen tyhjä huone. Sanataiteen metaforista ja symboleista*. Helsinki: Yliopistopaino.

FERBER, MICHAEL 1999: *A Dictionary of Literary Symbols*. Cambridge: Cambridge University Press.

GLAZNIEKS, AIVARS 2011: Why Focus on Target Domains? The Importance of Domain Knowledge in Children’s Understanding of Metaphors. – *Windows to the Mind. Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. Ed. Sandra Handl & Hans-Jörg Schmid. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG. 63–84.

GLUCKSBERG, SAM & KEYSAR, BOAZ 1993/1979: How metaphors work. – *Metaphor and Thought*. Ed. Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press. 2. edition. 401–424.

GORELICK, KENNETH 2011/2005: Runoterapia. – *Ilmaisuterapiat*. Toim. Cathy A. Malchiodi. Suom. Kirsi Kankaansivu. Kuopio: UNIPress. 151–178.

HAAPALA, VESA 2013: Lyriikan kuvallisuus. – *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Toim. Aino Mäkkikalli ja Liisa Steinby. Helsinki: SKS. 208–235.

HAAPALA, VESA 2012: Teoskokonaisuuden runousoppia. Esimerkkinä Katri Valan *Kaukainen puutarha*. – *Työmaana runous. Runoututkimuksen nykysuuntauksia*. Toim. Siru Kainulainen, Karoliina Lummaa ja Katja Seutu. Helsinki: SKS. 159–185.

HAASJOKI, PAULIINA 2007: Vapaarytmisyyden analyysistä. Työkalut vapaat mutta herkkyys tarpeen. – *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisa Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 93–117.

HIRVILAHTI, LAURI 1992: Luonto ja mieli. Kansanlyriikan metaforakuvia. – *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Toim. Lauri Hirvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki. Helsinki: SKS. 259–265.

KAJANNES, KATRIINA 2000a: Ihminen, kieli ja kognitio. – *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Toim. Katriina Kajannes ja Leena Kristinä. Helsinki: Helsinki University Press. 9–22.

KASKI, MARKUS; MANNINEN, ANJA; MÖLSÄ, PEKKA & PIHKO, HELENA (toim.) 1998: *Kehitysvammaisuus*. Helsinki: WSOY.

KESKINEN, MIKKO 1993: Fiktion talon eteiset ja kynnykset: Peritekstit kirjallisuuden kommentaarina ja tulkintana. – *Toiseuden politiikat*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 47. Toim. Pirjo Ahokas ja Lea Rojola. Helsinki: SKS. 146–162.

KESONEN, KAISU 2007: Metonymia. Metaforaan limittyvä kielikuva. – *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 167–189.

KARTTUNEN, LAURA; NIEMI, JUHANI & PASTERNAK, AMOS (toim.) 2007: *Taide ja taudit: tutkimusretkiä sairauden ja kulttuurin kosketuspinoilla*. Tampere: Tampere University Press. s. 7–12.

KOPP, RICHARD R. 2009: *Metaphor Therapy: Using Client-Generated Metaphors in Psychotherapy*. New York & London: Brunner-Routledge.

KOSKI, MAUNO 1992: Erilaisia metaforia. – *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Toim. Lauri Hirvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki. Helsinki: SKS. 13–32.

KRAPPE, JOHANNA 2007: Monimerkityksinen metafora. – *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 145–165.

KÖVECSES, ZOLTÁN 2011: Methodological issues in conceptual metaphor theory. – *Windows to the Mind: Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. Ed. Sandra Handl & Hans-Jörg Schmid. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. 23–39.

KÖVECSES, ZOLTÁN 2005: *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.

KÖVECSES, ZOLTÁN 2002: *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

KÖVECSES, ZOLTÁN 2000: *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press; New York: Editions de la Maison des sciences de l'homme.

KÄHKÖNEN, MARJUT 2004: *Ei kenenkään veli. Naiskirjallisuuden metaforat Helvi Hämäläisen lyriikassa*. Helsinki: SKS.

LAKOFF, GEORGE & JOHNSON, MARK 2003/1980: *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

LAKOFF, GEORGE & JOHNSON, MARK 1999: *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books Group.

LAKOFF, GEORGE & TURNER, MARK 1989: *More Than Cool Reason*. Chicago: University of Chicago Press.

LEHIKONEN, TIINA 2007: Runo puheena ja runon puhujat. ”En jaksaa nauramatta katsoa sinua.” – *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisa Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 213–237.

LUMMAA, KAROLIINA 2007a: Aihe, motiivi, teema ja topos. Miksi runossa kuvataan kukkaa? – *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisa Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 41–65.

LUMMAA, KAROLIINA 2007b: Symboli ja allegoria. Runon piilomerkituksen jäljillä. – *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisa Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 191–210.

MÜLLER-ZETTLEMANN 2005: ”A Frenzied Oscillation”: Auto-Reflexivity in the Lyric. – *Theory into Poetry*. Amsterdam: Rodopi. 125–145.

NIKANNE, URPO 1992: Metaforien mukana. – *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Toim. Lauri Hirvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki. Helsinki: SKS. 60–78.

OJALAMMI, ULLA & LEPPÄNEN, MARJATTA 2005: *Fasilitaatio – faktaa, fiktiota vai filunkia?* Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

ONIKKI, TIINA 1992: Paljon pystyssä. – *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Toim. Lauri Hirvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki. Helsinki: SKS. 33–59.

PÄIVÄRINTA, ANNE 2010: Kognitiivinen metafora runoanalyysin selkärangan? Dylan Thomasin ”After the funeral” runon ruumiilliset kielikuvat ja koherenttiuden haaste. Avain 4/2010. Helsinki: Kirjallisuudentutkijain seura. 5–23, 83.

RATIA, TAINA 2007: Runon kuvakielisyyden ulottuvuudet. ”Niin kuin äärimmäistä olisi kutsuttu.” – *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisa Kesonen ja Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 121–143.

SEUTU, KATJA 2012: "Tuletko vanhainkotiin?" Runon affektiivisuudesta ja osallistuvasta lukemisesta. – *Työmaana runous. Runoututkimuksen nykysuuntauksia*. Toim. Siru Kainulainen, Karoliina Lummaa ja Katja Seutu. Helsinki: SKS. 249–267.

SKLAR, HOWARD 2013: "Anything But a Simpleton": The Ethics of Representing Intellectual Disability in Tarjei Vesaa's *The Birds*. – *Narrative Ethics*. Ed. Jakob Lothe and Jeremy Hawthorn. Amsterdam & New York: Rodopi. 167–180.

TURUNEN, MIKKO 2011: Semanttinen yhteisalue kielikuvien analyysin apuna. Avain 1/2011. Helsinki: Kirjallisuudentutkijain seura. 24–37, 97.

TURUNEN, MIKKO 2010: *Haarautuvat merkitykset. Puukuvasto Lassi Nummen lyriikassa*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1530.

VÄLIMÄKI, ANTTI 1988: *Suun muutetta. Murre sanoja Ilmajoelta*. Kurikka: Ilmajoki-Seura Ry.

WOLOSKY, SHIRA 2001: *The Art of Poetry: How to Read a Poem*. New York: Oxford University Press.

YLINEN, MINNA 2010: *Metafora terapeuttisessa keskustelussa*. Psykologian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

ZUNSHINE, LISA (ed.) 2010: *Introduction to Cognitive Cultural Studies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Painamattomat lähteet

SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO: Pääsiäinen on kristityille ilon ja elämän juhla. Sivustolla:
<https://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/7875022710533540C22570840022EC7F?OpenDocument&lang=FI> [Tarkistettu: 7.12.2013]

SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO: Aamenesta öylättiin. Sivustolla: http://www.ev12.fi/sanasto/index.php/Hiljainen_viikko [Tarkistettu: 7.12.2013]

KIRKKO & KAUPUNKI: Saunassa suomalainen sielu lepää. Verkkolehden artikkeli. Päivitetty: 19.6.2006. Sivustolla: <http://www.kirkkojakaupunki.fi/arkisto/paakirjoitus-ja-kolumnit/2944/> [Tarkistettu: 7.12.2013]

SALOVIITA, TIMO & SARIOLA, HEIKKI 2003: Tuomas Alatalon tapaus – esimerkki fasilitaation vaaroista. Skeptikko 4/2003. Verkkolehden artikkeli. Sivustolla: <http://www.skepsis.fi/lehti/2003/2003-4-skeptikko.pdf> [Tarkistettu: 7.12.2013]

SUOMEN LAKI: Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519. Sivustolla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519> [Tarkistettu: 7.12.2013]